

Beknopte Nederlandse spraakkunst (onder ps. K. Holtvast)

R.A. Kollewijn

Editie J.G.M. Moormann

bron

R.A. Kollewijn, *Beknopte Nederlandse spraakkunst (onder ps. K. Holtvast)* (ed. J.G.M. Moormann).
P. Noordhoff, Groningen 1938 (twintigste druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/koll003bekn02_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven J.G.M. Moormann

Voorrede bij de eerste druk.

Deze beknopte spraakkunst verschilt in meer dan één opzicht van soortgelijke werkjes.

Zo heb ik, in afwijking van hetgeen men gewoonlijk doet, aan de beschaafde spreektaal vooral niet minder aandacht geschonken dan aan de schrijftaal. Ook schroomde ik niet te wijzen op onjuiste indelingen, en hier en daar te breken met scheve beschouwingen, al golden die lange tijd voor onomstotelijk juist.

Toch ging het om praktische redenen niet aan, deze spraakkunst zo te schrijven als ik wel graag had gewild. Wij verkeren met het moedertaalonderwijs in een overgangperiode. Er dient nog te veel rekening gehouden met talrijke vormen die de beschaafde spreektaal niet kent. Zo noodzaakte ons (om één enkel voorbeeld te noemen) het in de schrijftaal gemaakte verschil tussen de en den, goede en goeden, om de schrijftaalgeslachten te bespreken.

Voor jaren reeds klaagde professor COSIJN over dat 'onophoudelijk transigeren met zijn wetenschappelijk geweten', waartoe ieder vervalt die een Nederlandse grammatica schrijft. Maar ik heb getracht dit transigeren tot het allernoodzakelijkste te beperken.

Dat in een schoolboek niet naar volledigheid wordt gestreefd, zal ieder billijken. Het levende woord van den leraar dient aan te vullen, toe te lichten.

Wat de volgorde van de hoofdstukken aangaat, er bestaat geen overwegend bezwaar om die te veranderen, en b.v. het hoofdstuk over de zin voor het laatst te bewaren, of met Uitspraak en spelling te beginnen.

DE SCHRIJVER.

Woord vooraf bij de negentiende druk.

Al verscheiden jaren sta ik niet meer in contact met het onderwijs en het is hoog tijd dat mijn Beknopte Spraakkunst door een man van de praktijk wordt herzien.

Het doet mij veel genoegen dat de uitgevers dr. MOORMANN bereid hebben gevonden die taak op zich te nemen.

DR. K. HOLTFAST.

Een boek, waar men het in beginsel niet mee eens is, bewerken, is onmogelijk: men kan dan beter een nieuw schrijven.

De last van den bewerker wordt echter licht, als hij met de opzet en de wetenschappelijke gedachtegang van het boek instemt.

En daarom was het me een vreugde, dat de firma NOORDHOFF, in volkomen overeenstemming met den schrijver, dr. R.A. KOLLEWIJN, (ieder weet, dat hij de vasthoudende HOLTFAST is) me vroeg, of ik deze beknopte Nederlandse Spraakkunst, wilde bewerken. 'De grote lijn moet vastgehouden worden,' was een deel der opdracht. Dat kòn bij dit werk, waarvan de opzet geenszins verouderd is. Men leze de voorrede bij de eerste druk maar eens.

Mijn taak bepaalde zich niet enkel tot 'omspellen' en 'aanpassen' van het bestaande boek.

Woord- en zinsbehandeling werden herzien. De beschouwing der tijden en der modaliteit is geheel vernieuwd. Nieuwe begrippen als: begingedachte, begripsassociatie, eindgedachte, genus, isoglossen, klankassociatie, klankimpressie, letterwoorden, losse en vaste medeklinkers, subjectieve en objectieve modaliteit, onvoltooid en voltooid, volksetymologie, taboe, taalkringen, vaktaal, werden aan 't register toegevoegd.

Een schoolgrammatica is voor de leerlingen. Diepgaande filosofische en psychologische beschouwingen over woordcategorieën, tijden, aspecten, e.t.q. zijn er niet op hun plaats. Dat betekent helemaal niet, dat de schrijver 'transigeert met zijn wetenschappelijk geweten.' De basis van het boek moet wetenschappelijk zijn. En de leraar, die het boek gebruikt, moet meer weten dan de leerling. Het weten van den docent is de grondslag, waarop het ammatica-onderwijs opgebouwd wordt.

Wie de bewerking van deze spraakkunst naast de oorspronkelijke uitgave legt, moet inzien, dat de spellingverandering de 'taal' niet aantast. Het boek is immers in wezen hetzelfde gebleven. En dat zou toch onmogelijk zijn, als het de beschrijving inhield van een 'verknoeide', want anders gespelde taal.

Het ware te wensen, dat velen, die de begrippen taal en spelling hopeloos verwarren, zich eens wilden laten beleren.

Den schrijver, dr. KOLLEWIJN, dank ik hartelijk voor het grote vertrouwen, dat hij in me stelde, toen hij zijn geesteskind aan mijn zorgen toevertrouwde.

Nijmegen, November 1934.

J. MOORMANN

Woord vooraf bij de twintigste druk.

In deze druk is het register vermeerderd met trefwoorden als: antecedent, bepalend voorwerp, situatie, persoonlijk beschaafd e.a. Sommige paragrafen zijn scherper geformuleerd; de definitie van modaliteit is vereenvoudigd. Het hoofdstuk 'Spelling' is, voor zoover dat mogelijk was, aangepast aan het K.B. van 28 Juli 1936.

Wie oefeningen wenst in praktische toepassing van het geleerde, kan daartoe gebruiken: LEFFERTSTRA'S Taaloefeningen (26e druk, herzien door prof. Dr. A.A. VERDENIUS).

Bij de oefeningen van dit boekje zijn de paragrafen van deze grammatica aangegeven.

Moge deze 20e druk even goed ontvangen worden als de voorafgaande.

Nijm., Nov. '37.

J. MOORMANN.

Register.

	Paragraaf
<i>aanbidden</i>	142, opm. 2 ^o
aaneengeschakelde zinnen	40
aaneenschrijven van woorden	271
aanhalingstekens	284
aanvoegende wijs	140, 3 ^o
abstracte znw	53; 53, 1
achtervoegsels	211; 214
afleiding	208 vgg., 244
analogie	245
antecedent	124
assimilatie	236
attributieve bijv. nw	83
bastaardwoorden	275
begingedachte	16, 1
<i>behalve</i>	185, opm. 2
beleefdheidsvorm v.d. geb. wijs	149
beletseltekens	286
bepalend voorwerp	31
bepalend-voorwerpszin	41
bepalingen	23 vgg.
bepaling v. gesteldheid	34
beperkende bijzinnen	41, slot
begripsassociatie	199, 1
beschaafde taal	14
beschaafde uitspraak (spelregel v.d.)	242
betekenisverandering	196; 197
bevelende zinnen	35
bijvoegelijke bijzinnen	41
bijv. nw. zelfstandig gebruikt	90

bijvoegel. voornaamw	97
bijwoordelijke bepalingen	32
bijwoordel. bijzinnen	41
bijwoordel. s	218
bijwoordel. uitdrukkingen	180, opm.
bijzinnen	38
causatieve werkw	220, opm.
comparatie	221, vgg.
compromis-spelling	244, 1
concrete znw	53, 53, 1
datieven in vaste uitdrukkingen	74
deeltaken	277
deelwoorden	142; 179
<i>degene</i>	120
<i>dezelfde</i>	120
dialecten	13
dubbele punt	283
<i>een</i> = ongeveer	80
<i>een</i> = veel	80
<i>een</i> (onbep. voorn.w.)	129, opm. 1
eigennamen	54
eindgedachte	16, 1
elliptische zinnen	43
<i>ene</i> (onbep. voornaamwoord)	132
fluisteren	227, opm.
frequentatieve werkwoorden	214
Fries	1
gebiedende wijs	140
gedachtestreep	285

	Par.
gedekte klinkers	229, opm. 2.
gelijksoortige zinsleden	36
gelijkvormigheid	243
genasaleerde klinkers	229, opm. 3
genitieven in vaste uitdr	72
genus	65
Germaans	1; 4
geslacht	65; 66; 67
geslacht (dubbel)	68
geslachtsaanduiding	69
gevoelsklanken	194; 2°
gevoelswaarde	7; 113; 212
gevolgaand. bijzinnen	41; bijw. bijz.
gezegde	17; 21
gezegde ontbreekt	19
gezegdeszinnen	41
<i>gij</i> (onbep. voornw.)	129
<i>h</i>	233; 4°
haakjes	287
<i>heel, hele</i>	180
<i>het</i> (onbep. vnw.)	129; 3°
<i>hoedanig</i>	123, opm.
<i>honderden</i>	92, opm. 2°
hoofdletters	278
hoofdtelwoorden	91; 92; 93
hoofdzinnen	38
hulpwerk	145, vgg.
hulpww. v. wijze	167
<i>hun</i> als onderwerp	101, 7°

<i>-ier</i> (meerv. van woorden op -)	60
Indo-Germaans	3, noot
<i>isch</i>	260
isoglossen	13, 1
<i>je</i> (onbep. vnw.)	129, opm. 2
klankassociatie	199, 1
klanken	225
klankgroepen	225
klanknabootsingen	194; 201
klankimpressies	201, opm.
klemtoon	9; 10
klemtoonteken	288
klinkers	288, vgg.
klinkerspelling	247, vgg.
komma	28
kommapunt	282
koppelteken	272
koppelwerkwoorden	22
leestekens	279 vgg.
lettergrepen	239
letterwoorden	200, 1
lidwoord niet gebruikelijk	78
lidwoord (verbuiging)	76
losse medeklinkers	235
lijdend voorwerp	29; 171
<i>-man</i> (meervoud van -)	57; 6 ^o
medeklinkers	232, vgg.
medeklinkerspelling	258, vgg.
meervoud zelfst. nw	56, vgg.
meewerkend voorwerp	30; 171
modaliteit (subjectieve en objectieve	195

mondklanken	227
naamvallen	47; 48
naamwoordelijk deel van het gezegde	49
naamwoordel. gezegde	21; 83

	Par.
Nederfrankisch	1
neuriën	227
neusklanken	227; 233
nevengeschikte zinnen	39
nevenschikkende voegwoorden	192
nieuwe woorden	198
onderwerp ontbreekt	19
onbep. wijzen (twee achter elkaar)	178
ondergeschikte zinnen	39; 41
onderschikkende voegwoorden	193
onderwerp	18
onderwerpszinnen	41
onduidelijke klinker	257
onmiddellijke afleiding	220
onpersoonlijke werkw	18; 169
onregelm. werkwoorden	161, vgg.
ontploffingsklanken	227; 233
onvoltooid	135, 1
oordelende zinnen	35
oorzaakaanduidende bijzinnen	41; bijw. bijz.
overdrijving	197; opm.
overgangsklanken	226, opm.; 236
overg. werkw	170; 171; 172
persoonsvorm	20
persoonlijk beschaafd	14
plaatsbep. bijzinnen	41; bijw. bijz.
plaatsnamen (spelling)	249
platte taal	13
praedicatieve bijv. naamw	83

productieve afleidingen	210, vgg.
productieve samenstellingen	206
punt	206
rangtelwoorden	91
ratelklank	233
redenaarstaal	15
redengevende zinnen	40
Saksisch	1
samengestelde zinnen	37, vgg.
samengetrokken zinnen	42
samenkoppelingen	202
samenstellingen	203
scheidbare en onscheidbare samenstellingen	205; 1
schrijftaal	16, opm. 2 ^o
situatie	4; opm.
soortnamen	54
spelling	16; 238 vgg.
spreekmaten	225
stam v.h. werkwoord	141
stem	228; 234
stembanden	227
sterke werkw	143, opm.; 151 vgg.
stofnamen	55
strottenhoofd	227
taalkringen	15, 1
taboe	7, 1
tegengestelde zinnen	40
tijdbep. bijzinnen	41, bijw. bijz.
tijden v.d. werk	138, vgg.
toegevende bijzinnen	41, bijw. bijz.
trappen van vergelijking	221, vgg.

tussenletters	273; 274
tweeklanken	234; 253

	Par.
Uerdinger linie	13, 1
<i>uitgezonderd</i>	185, opm. 2 ^o
vaktaal	15, 1
vaste medeklinkers	235
verband van de zin	4 opm.
verbindingsletters	207
verbuiging	47
verbuiging bijv. naamw	85, vgg.
verbuiging zelfst. nw	70, vgg.
verdubbeling van medeklinkers	267, vgg.
vergelijkende bijz	41, bijw. bijz.
verkleinwoorden	211; 212
vernauwingsklanken	227; 233
verouderde woorden	198, opm.
verzamelnamen	55
voegwoordel. bijwoorden	183
volksetymologie	199, 1
voltooid	135, 1
voornaamwoordel. bijw	122; 125; 182
voorvoegsels	210; 213; 215
voorwaardelijke bijz	41, bijw. bijz.
voorwerpen	26
voorwerpsnamen	55
voorwerpszinnen	41
voorzetsel-voorwerpen	26; opm. 2 ^o
vraagteken	280
vragende zinnen	35
vreemde woorden	199
vrije klinkers	229, opm. 2 ^o
wederkerend voornaamw	103

wederkerende werkwoorden	173
wederkerig voornaamw	103
wensende zinnen	35
werkwoordel. vormen bij <i>je</i>	137
werkwoordel. vormen bij <i>jullie</i>	137
werkwoordel. vorme bij <i>u</i>	137
werkwoorden v. voortbeweging	176
wijzen van werkwoorden	140
woordafleiding	208, vgg.
woordbetekenis	196
woorden	5; 225
woordgeslacht	65
woordgeslacht (aanduiding v. -)	66
woordeorde	8; 35
<i>ze</i> (onbepaald voornaamw.)	130
<i>zelf</i>	119
zelfstandig gebruikte adjectieven	90
zelfstandige naamwoorden zonder enkelvoud	64
zelfst. naamw. zonder meervoud	63
zelfst. voornaamw	97; 110; 117
zinnen	4; 17
zinsmelodie	12
<i>zo'n</i>	81; 119, opm. 2 ^o
zwakke genitief	73
zwakke werkwoorden	143

Inleiding.

Het Nederlands.

+ § 1.

Het Nederlands is een Germaanse taal.

+Het Nederlands.

Reeds vóór het begin van onze jaartelling woonden er (behalve Kelten, die zich vooral in de zuidelijke provinciën en in het tegenwoordige België hadden gevestigd) hoofdzakelijk Germanen in ons land.

De Germaanse dialecten, door de nakomelingen van deze en andere Germanen in Noord- en Zuid-Nederland gesproken, onderscheidt men in drie hoofdgroepen: Nederfrankisch, Saksisch en Fries.

+ *Nederfrankisch* werd gesproken in het midden en in het Zuiden van ons land en in de noordelijke Belgische provinciën.

+Nederfrankisch.

+ *Saksisch* in 't Oosten: in een deel van Groningen, in Drente, Overijssel en in de Achterhoek van Gelderland.

+Saksisch.

+ *Fries* in het Noorden en Westen: in Friesland, een deel van Groningen en in Noord-Holland boven het IJ.

+Fries.

+ § 2.

Er waren (en zijn) geen *scherpe* grenzen te trekken tussen Frankische, Saksische en Friese streken. Ongemerkt gaat ook het ene dialect gewoonlijk in 't andere over. Vandaar dat wij Frankisch-Friese, Frankisch-Saksische en Saksisch-Friese overgangsdialecten hebben.

+Grensdialecten.

§ 3.

Vooraf sedert men de landstaal meer en meer begon te schrijven (sedert de 13de eeuw), ontwikkelde zich langzamerhand naast en boven de dialecten een *algemene* taal (vgl. § 14). Dat algemene Nederlands, ook wel aangeduid met de naam 'beschaafd Nederlands', is in

hoofdzaak Nederfrankisch, maar heeft zowel van het Fries als van het Saksisch de invloed ondergaan¹⁾.

+

Spreken en schrijven.

+ § 4.

+Zinnen.

Wij spreken in zinnen.

Een zin is de uitdrukking of aanduiding van een gedachte (of een gevoel) door middel van woorden, welke een melodisch geheel vormen.

O p m e r k i n g . Als men naar een goeden spreker luistert, hoort men, meer aan de melodie dan aan de voltooiing van de gedachte, waar de zin ophoudt.

+ Welke betekenis men *in een bepaald geval* aan een zin moet hechten, blijkt uit de situatie of uit het verband, waarin die zin gebruikt wordt. Voorb.:

+Situatie en verband van de zin.

Wat een weer! (kan mooi of slecht zijn). *Dàt is gelogen* (is alleen te begrijpen in verband met 't voorafgegane).

- 1) + Het Nederlands behoort met het Duits en het Engels tot de *Westgermaanse* talen. *Oostgermaans* wordt niet meer gesproken. Het Gotisch behoorde er toe. De *Noordgermaanse* talen zijn Zweeds, Deens, Noors en IJslands. Het Germaans behoort met veel andere talen tot de grote groep van *Indo-Germaanse* talen. Deze stammen alle af van het Indo-Germaans, dat duizenden jaren voor Christus (niet onwaarschijnlijk in Oost-, Middel- en Noord-Europa) gesproken werd. De nog levende Indo-Germaanse talen zijn:

Indo-Germaanse talen.

- 1°. het *Germaans*.
- 2°. het *Keltisch* (Ierse, Schotse, Bretonse dialecten).
- 3°. het *Romaans* (Frans, Italiaans, Spaans, Portugees, Roemeens).
- 4°. het *Slavisch* (Russisch, Boelgaars, Servisch, Tsjechisch of Boheems, Pools).
- 5°. het *Litauws* (en *Lettisch*).
- 6°. het *Albanees* (gesproken in het Westen van het Balkan-schiereiland, ten N. van Griekenland).
- 7°. het *Grieks*.
- 8°. het *Armenisch* (gesproken hier en daar in het Balkan-schiereiland, in Klein-Azië, in Noord-Syrië).
- 9°. het *Perzisch*.
- 10°. het *Indisch* (in Voor-Indië).

Al deze Indo-Germaanse talen zijn met elkander en dus ook met het *Nederlands* verwant.

Een zin komt alleen in deze situatie of in dit verband voor. (Zie § 9 en § 16, 1).

Voorbeelden van zinnen:

Hij staat iedere morgen vroeg op. - Het is warm. - Er werd muziek gemaakt. - Kom eens hier. - Wacht even. - Binnen! - Goedkoop, duurkoop. - Veel hoofden, veel zinnen. - Zo'n jongen! - Och Hemel. - Hulp! - Au!

⁺ § 5.

⁺Woorden.

Een woord is het kleinste deel van een zin en is een spraakklank, of een verbinding van spraakklanken, met een meer of minder duidelijke betekenis.

Een woord komt alleen in het zinsverband met een scherp begrensde betekenis voor.

Welke betekenis men *in een bepaald geval* aan een woord heeft te hechten, blijkt uit dit zinsverband. Vgl. b.v. het woord *lucht* in de volgende zinnen: De *lucht* is hier zuiver en gezond. - Wat een prachtige blauwe *lucht*! - Ik kan de *lucht* van die bloemkool niet uitstaan. - Ik dacht dat ik stikte, ik had geen *lucht* meer.

En het woord *nu* in deze voorbeelden: Het is *nu* (= op dit ogenblik) juist twaalf uur. - Verleden jaar was hij erg aan het sukkelen, maar *nu* (= tegenwoordig) is hij heel wat beter. - Ik zal het ditmaal door de vingers zien, maar dan moet je *nu* (= voortaan) beter oppassen.

⁺ § 6.

⁺Begrijpen van een zin.

Bij het uitspreken van zinnen (zie § 4 opm.) maakt men zich niet enkel verstaanbaar door het bezigen van bekende woorden, maar ook door de rangschikking van die woorden (*woorderde*), door het leggen van meer of minder nadruk op sommige klankgroepen (*klemtoon*), door het uitspreken van de klankgroepen met afwisselende snelheid (*tempo*) en toonhoogte (*zinsmelodie*) en soms door *gebaren*.

§ 7.

Het spreekt van zelf dat men, om een zin goed te verstaan, de gebezigde woorden en de betekenis van

de vorm waarin zij voorkomen, dient te kennen. (Vgl. voor de betekenis van de vorm: *hij, hem; sta, staat, staan, stond, gestaan*).

+ **O p m e r k i n g**. Woorden hebben bij hun eigenlijke betekenis veelal ook nog een zekere *gevoelswaarde*, wat duidelijk kan blijken uit vergelijking van een zin ^{+Gevoelswaarde.} als: Kijk hem eens *zweten* met: kijk hem eens *transpireren*; van: Jammer dat hij zo'n *dronkaard* is, met: bemoei je toch niet met dien *zuiplap*; van: Onze *poes* is weggelopen, met: er zit een grote *kat* in de tuin.

§ 7,1.

Een woord krijgt een ongunstige gevoelswaarde, als de door dat woord aangeduide voorstelling onaangename gevoelens wekt. Het gevolg is, dat voor die voorstelling telkens een nieuw woord gekozen wordt, dat na verloop van tijd toch weer een ongunstige gevoelswaarde krijgt. De woorden worden⁺ taboe. Let in dit verband eens op de vele namen voor *dood, sterven, dronken zijn, een borrel*. ^{+Taboe.}

+ § 8.

Wordt de rangschikking van de woorden in een zin gewijzigd, dan kan de zin met dezelfde woorden een andere gedachte uitdrukken. ^{+Woordorde.}

Voorbeelden:

Dàt was waar (mededeling). *Was dàt waar* (vraag of wens).

Ik heb niet het voorrecht hem te kennen en *Ik heb het voorrecht hem niet te kennen*.

O p m e r k i n g: De betekenisverandering van de zin komt, behalve door de verandering in de volgorde der woorden, ook tot stand door gelijktijdige verandering in zinsaccent, tempo en zinsmelodie.

Deze elementen zijn onafscheidelijk verbonden met de betekenis van de zin; ze veranderen dus mèt die betekenis.

+ § 9.

Ook het leggen van sterke nadruk op de een of andere klankgroep (zie § 225) brengt wijziging in de betekenis van de zin. ^{+Zinsklemtoon.}

Voorbeelden:

- a. Ik verzeker u dat *Willem* het mij niet heeft gezegd.
- b. Ik verzeker u dat Willem het *mij* niet heeft gezegd.
- c. Ik verzeker u dat Willem het mij *niet* heeft gezegd.
- d. Ik verzeker u dat Willem het mij niet heeft *gezegd*.

In *a* heeft niet Willem maar een ander het mij gezegd; in *b* heeft hij het niet aan mij meegedeeld maar aan een ander; in *c* verzeker ik dat de onderstelling als zou Willem het mij verteld hebben, onjuist is; en in *d* doe ik verstaan dat hij 't mij niet gezegd, maar geschreven of door tekens gemeld heeft.

Vergelijk nog:

Hij heeft hem in zijn *ongeluk* geholpen; en

Hij heeft hem in zijn ongeluk *geholpen*. -

O p m e r k i n g : Dat ook hier, evenals in § 8, tempo en zinsmelodie een belangrijke rol spelen blijkt, als men deze zinnen luid leest.

In een zin komen klemtonen voor van verschillende sterkte. De sterkste heet *hoofdtoon*, de minder sterke (die onderling in kracht kunnen verschillen) noemt men *bijtonen*. Klankgroepen die zonder klemtoon worden uitgesproken, zijn *toonloos*. Zo heeft in: *Ingerukt mars!* het laatste woord de hoofdtoon; *in* en *rukt* hebben bijtoon (*in* sterker dan *rukt*), *ge* is toonloos.

O p m e r k i n g . Meestal heeft één klankgroep van de zin de hoofdtoon, maar niet altijd. Vgl. *Jan, Kees* en *Gijs* hebben ongetwijfeld schuld. De gelijksoortige zinsdelen (*Jan, Kees, Gijs*) hebben alle drie hoofdtoon.

⁺ § 10.

⁺Woordklemtoon.

Klemtoonverschil merken wij niet alleen op in zinnen, ook op de klankgroepen van een woord valt ongelijke nadruk. De hoofdtoon van *vader, liefdeloos, leugenachtigheid*, ligt op de eerste klankgroep; die van *gewoonte, ontaarding* op de tweede, die van *liefdeloosheid*,

opgewondenheid, *krokodil* op de derde, van *ongegeeneerdheid* op de vierde, van *electriciteit* op de vijfde.

§ 11.

Bijna alle woorden hebben een *vaste* woordklemtoon. Bij enkele echter zijn twee manieren van klemtoonlegging gebruikelijk. Men kan b.v. evengoed uitspreken *aartshertog* als *aartshertog*, *aantonende* (wijs) als *aantonende* (wijs), *bijziende* als *bijziende*, *fabelachtig* als *fabelachtig*, *gastvrijheid* als *gastvrijheid*, *nalatenschap* als *nalatenschap*, *nochtans* als *nochtans*, *schiereiland* als *schiereiland*, *vennootschap* als *vennootschap*, enz. (vgl. § 202, opm. 1°).

Vergelijk: *aanstaande Zondag* met *Zondag aanstaande*.

Vershil van woordklemtoon gaat bij sommige samengestelde werkwoorden gepaard met verschil van betekenis. vgl. *óverlopen* met *overlópen*: *de emmer loopt over - hij overlóopt ons niet*. (Zie § 205, 1)

Andere vbb.: *doorlópen - dóorlopen*; *overléggen - óverleggen*.

+ § 12.

Niet te verwarren met klemtoon (accent), is afwisseling van *toonhoogte* (melodie).

⁺Zinsmelodie.

Daar men de woorden en klankgroepen van een zin niet op dezelfde toon (niet 'ééntonig'), en met verschillende snelheid uitsprekt, ontstaat een soort van melodie (zinsmelodie), die met de betekenis welke de spreker wil dat men aan zijn woorden hecht, telkens verandert (vgl. opm. § 8). Vergelijk b.v. de melodie van *dat kost een gulden*, megedeeld door een winkelbediende, met die van *dàt kost een gulden!* uitgeroepen door een verontwaardigden koper, die meent dat hij overvraagd wordt.

+ § 13.

In ons land wordt in verschillende plaatsen altijd op enigszins verschillende wijze gesproken. Zo treffen wij een groot aantal Frankische *dialecten* aan in Frankische, Saksische *dialecten* in Saksische streken.

⁺Dialecten.

In Friesland, vooral op het platteland, spreekt men de Friese taal, die van het Nederlands sterk afwijkt en niet als een Nederlands (wèl als een Germaans) dialect is te beschouwen. Ook het Fries omvat weder een aantal (Friese) dialecten.

+ De taal die uitsluitend door onbeschaafden gesproken wordt, noemt men platte taal; de uitspraak van onbeschaafden: platte uitspraak. +Plat.

§ 13,1.

De verschillen in een dialect berusten dikwijls op het verschil in uitspraak van één bepaalde klank in dezelfde positie (b.v. aan 't eind van een woord).

Zo spreekt een deel der Limburgers uit: *ik, ook*, een ander deel: *ich, auch*.

+ De grenzen van vele klankeigenaardigheden (ook soms van bepaalde woorden) zijn vastgesteld; men noemt deze isoglossen (*isos* = gelijk; *glosse* = taal). +Isoglossen.

+ De ik/ich; ook/auch isoglosse heet de Uerdinger linie. Ze komt bij Uerdingen over de Rijn, loopt bezuiden Venlo naar Meijel, buigt daar naar 't Z.W. en gaat westelijk van Diest en Tienen tot aan de grenzen van het Nederlandse taalgebied. +Uerdinger linie.

De isoglossen lopen vaak op zeer grillige wijze door een taalgebied, soms midden door een dorp.

+ § 14.

Maar behalve dialecten en plat wordt door het gehele land de in § 3 reeds genoemde algemene beschaafde taal gesproken. Welbeschouwd zijn er verschillende soorten⁺ van algemeen beschaafd, zoals vertrouwelijk-beschaafd, beleefd-beschaafd, deftig-beschaafd enz. In de dagelijkse omgang bezigen zij die zich niet van dialect bedienen, het vertrouwelijk-beschaafd; tegenover vreemden gewoonlijk het beleefd-beschaafd; op vergaderingen veelal het deftig-beschaafd, dat wel eens overgaat in redenaarstaal (§ 15).

+Beschaafde spreektaal.

+Soorten van beschaafd.

Het 'beschaafd' is in de verschillende delen van het land

niet gelijk. Zelfs verschilt het van spreker tot spreker. Men⁺ noemt dit beschaafd dan ook wel *persoonlijk beschaafd*. Het verschil is echter beperkt. Wie té veel afwijkt ⁺**Persoonlijk beschaafd.** van zeker gemiddelde, spreekt geen beschaafd meer.

We zullen hier de term *algemeen beschaafd* blijven houden en bedoelen daarmee het persoonlijk gevarieerde Nederlands, dat nagenoeg overal in Nederland verstaan wordt. De meeste ontwikkelden bedienen er zich altijd van. Wie de beschaafde taal niet kan spreken, gevoelt dat als een gemis, zodra hij in aanraking komt met personen uit andere streken of kringen.

Men noemt die *algemene beschaafde* taal (talen) ook *het* Nederlands.

⁺ § 15.

Als een beschaafde taal die *niet* algemeen kan heten, dient vermeld de ⁺**Redenaarstaal.** *redenaarstaal*, waarvan door sommigen in plechtige bijeenkomsten (vooral op de kansel) gebruik wordt gemaakt. In de redenaarstaal bezigt men niet zelden vormen, woorden, uitdrukkingen, die in de algemene taal onnatuurlijk zouden klinken. Bij voorbeeld *gij* (voor *u*), *edoch*, *desalniettemin*, *ik herzegge*, *ene spanne tijds*, *te dezen opzichte*, *om hunnentwil*, enz.

O p m e r k i n g . Een zelfde persoon spreekt dus niet altijd hetzelfde Nederlands. Nog daargelaten dat hij misschien met mensen uit de streek waar hij vandaan komt dialect zal praten, spreekt hij nu eens vertrouwelijk-beschaafd, dan weer beleefd-beschaafd; een enkele maal wellicht deftig-beschaafd of redenaarstaal.

§ 15,1.

Het verschil van beroep veroorzaakt ook een verschil in taal, vooral in woordgebruik.

Ieder vak heeft zijn vaktermen; ieder beroep een andere belangensfeer, die andere woorden nodig heeft.

⁺ Hier spreken we van vaktalen: de leraar, de smid, ook de dief heeft zijn vaktaal.

⁺ Taalkringen worden gevormd door groepen personen, die

⁺**Vaktaal.**

⁺**Taalkringen.**

dezelfde vaktaal spreken. Eén persoon kan tot meerdere taalkringen behoren.

⁺ § 16.

⁺Geschreven taal.

Onze taal wordt sedert meer dan 7 eeuwen geschreven, d.i. door lettertekens aangeduid. Natuurlijk zeer onnauwkeurig en onvolledig. Onnauwkeurig: want voor verschillende klanken gebruikt men dikwijls hetzelfde teken (vgl. § 241). Onvolledig: de klemtoon wordt alleen bij uitzondering aangegeven; rhythmus, zinsmelodie en gebaren in 't geheel niet.

Streefde men er aanvankelijk naar, zo nauwkeurig het met het beperkte aantal lettertekens waarover men beschikte, mogelijk was, de klanken op te tekenen die men⁺ hoorde, dit werd later anders. De gesproken taal *wijzigt* zich steeds, en ongemerkt verandert de *uitspraak*. Wie in later tijd spellen leerde, *luisterde* niet in de eerste plaats naar de uitspraak van zijn omgeving, maar *keek* naar de voorbeelden die hem werden voorgelegd. ⁺Spelling.

Zo kon het gebeuren dat de gesproken taal zich verder en verder van de door lettertekens aangeduide taal verwijderde. Werd het verschil al te groot, dan ging men over tot spellingwijziging.

O p m e r k i n g e n . 1°. Natuurlijk kunnen zowel het algemeen beschaafd (in zijn verschillende vormen), als vaktaal, kindertaal, redenaarstaal, dialect, platte taal enz. worden *geschreven*.

2°. Bij 't schrijven van het algemene Nederlands bestaat nog bij velen de gewoonte om verouderde buigingsuitgangen te bezigen, d.z. uitgangen die vroeger uitgesproken werden, maar thans uit de *algemene* beschaafde taal verdwenen zijn. De *redenaarstaal* richt zich, wat verbuiging en vervoeging betreft, nog veel vaker naar de vormen van een ouderwetse taal: ‘*Zaagt gij dien* matroos daar in *den* mast klimmen?’ in plaats van ‘*Zag u die* matroos daar in *de* mast klimmen?’

Opmerking. De verbuigings- en vervoegingsvormen die niet voorkomen in de algemene beschaafde gesproken taal maar alleen in geschreven taal (en redenaarstaal) worden in dit leerboek met het woord *schrijftaal* aangeduid.

Leer van de zin.

+ § 16,1.

Een zin bestaat uit twee delen, die we *begin-* en *eindgedachte* noemen.

Als ik de zin *Jan loopt op straat*, in het verband, waarin hij voorkomt, zeg, wordt de uitspraak bepaald door het deel, dat de *begingedachte* is (zie ook 't v.b. in § 9).

Vraag ik: *waar loopt Jan?*, dan is dit de *begingedachte*. Het antwoord luidt dan: *Jan loopt op stráat*. 'Op straat' is de *eindgedachte*.

Vraag ik: *wie loopt op straat?*, dan is dit deel de *begingedachte*. Het antwoord is: *Jàn* (loopt op straat). 'Jan' is nu de *eindgedachte*.

En bij de vraag: *Wat doet Jan op straat?* is dit de *begingedachte*. En in het antwoord *Jan lóópt* op straat, is 'loopt' de *eindgedachte*.

In een zinnetje als: *Brand!* is de totaalvoorstelling de *begingedachte*; en de constatering 'brand' de *eindgedachte*. (Dit van het standpunt van den spreker beschouwd).

⁺Zin bestaat uit
begingedachte en
eindgedachter

§ 17.

In de regel staan in een zin twee duidelijk te onderscheiden delen: het *gezegde*, dat de werking noemt, waarmee het onderwerp verbonden wordt, en het *onderwerp*, het deel van de zin waarnaar het gezegdewerkwoord zich in persoon en getal richt.

Onderwerp en gezegde veranderen beide, als men een zin in het meervoud zet (of omgek.), b.v. *De jongen eet brood*; de *jongens eten brood*.

Het gezegde verandert alléén, als men een zin in de verl. (of teg.) tijd zet. b.v.: *De jongen eet brood*, de jongen *at brood* (*heeft gegeten, had gegeten* is één w.w.).

Deze twee delen van een zin zijn dus gemakkelijk op te sporen.

+ § 18.

+ **Onderwerp.**

Het *onderwerp* staat in de onverbogen vorm (b.v. *ik, hij, zij*; nooit: *mij, hem, hun*). Het gezegdewerkwoord stemt er, zoals wij zagen, in persoon en getal mee overeen: *Ik* (1ste pers. enkelv.) *spreek* (1ste pers. enkelv.). *Die mensen* (3de pers. meerv.) *werkten* (3de pers. meerv.).

Het onderwerp van de zin is een zelfst. naamwoord, een voornaamwoord, of een ander woord als zelfstandig naamwoord gebruikt.

Voorbeelden:

De *wind* huilt. - Daar staat een *stoel*. - *Hij* wordt officier. - Wat bedoelen *zij*? - *Spreken* is zilver, *zwijgen* is goud. - *Haast* is nog niet half.

+ Soms kan men zich van het onderwerp in de zin geen voorstelling maken en heeft men alleen een onderwerp 'voor de vorm'. B.v. *Het* hagelt, *het* is vandaag lekker weer, hoe gaat *het* met je?

+ **H e t** als onderwerp voor de vorm.

+ § 19.

+ **Onderwerp ontbreekt.**

In sommige zinnen ontbreekt het onderwerp, in andere het gezegde

Het onderwerp ontbreekt veelal, als het de spreker niet interesseert, of als het overduidelijk is, wie bedoeld wordt.

Het gezegde ontbreekt vaak in zinnen met sterk gevoel, als de inhoud van dat gezegde wel blijkt uit toon en gebaar.

Voorbeelden:

Daar wordt gedanst. - Hier wordt niet gevloekt. - Er is gelachen. - Let op. - Zwijg!
- Die jongens! - Dat gezeur!

+ § 20.

+ **Persoonsvorm.**

Komt in een zin geen *persoonsvorm van een werkwoord* voor (een persoonsvorm is een werkwoord in de 1e, 2de of 3de persoon enkel- of meervoud) dan noemt men die zin met een minder juiste term *onvolkomen*. B.v. Vroeg rijp

vroeg rot. - Goed Zeeuws goed rond. - Opletten daar! - 's Zondags gesloten.

In de zogenaamde *volkomen* zin of *volzin* treft men steeds een persoonsvorm aan.

⁺ § 21.

Het gezegde van een volzin is:

of persoonsvorm (al dan niet door een andere werkwoordelijke vorm begeleid),
b.v. hij *werkt*; hij *heeft* gewerkt; hij *zat* te werken;

⁺ of een ander woord, en wel gewoonlijk een naamwoord (zelfstandig naamwoord, bijvoegelijk naamwoord of voornaamwoord) dat door middel van een zogenaamd koppelwerkwoord (*zijn* of *wezen*, *schijnen*, *blijven*, *worden*, *heten*, *lijken*, *blijken*) met het onderwerp verbonden is (vgl. § 83).

⁺Werkwoordelijk gezegde.

⁺Naamwoordelijk deel van het gezegde.

Voorbeelden:

Die meneer *schijnt dokter*.

Zij *wordt oud*.

Dit *is het*.

In deze zinnen noemt men *dokter*, *oud*, *het*, naamwoordelijk *deel* van het gezegde.

O p m e r k i n g . Soms komen ook andere woorden of uitdrukkingen (die *in betekenis* met een bijvoegelijk naamwoord gelijk te stellen zijn) als naamwoordelijk deel van het gezegde voor. B.v.: Hij leek *in de war* te wezen. - De deur is *toe*. - Het was *om te lachen*.

⁺ § 22.

Komt *zijn* voor als koppelwerkwoord, dan betekent het niet *verblijfhouden* (zoals in de zin: Hij *is* tegenwoordig te Berlijn) en ook niet *bestaan* (Er *is* maar één Nederland); de eigenlijke betekenis van *zijn* is dan verzwakt, vervluchtigd. Dit koppelwerkwoord geeft alleen te kennen dat het naamwoordelijk deel van het gezegde in het *meest voor de hand liggend verband* is gebracht met het onderwerp.

De andere koppelwerkwoorden duiden *wijzigingen* aan van dat verzwakte *zijn*

⁺Koppelwerkwoorden.

Zo betekent

worden: in de toekomst zijn of beginnen te zijn,
schijnen: in schijn zijn,
lijken: in schijn zijn,
heten: in naam zijn,
blijken: in werkelijkheid zijn,
blijven: bij voortduring zijn.

Voorbeeld:

Hij *wordt* (*schijnt*, *heet* enz.) de knapste jongen van de hele klas.

Er zijn nog andere werkwoorden die als koppelwerkwoorden kunnen voorkomen.

Ze hebben dan óók de betekenis van *zijn* (of een wijziging daarvan).

B.v. *betekenen*. Zie je dat prentje? Dat moet ik *betekenen* (*ik* is 't naamwoordelijk deel van 't gezegde).

Dunken: Het *dunkt* (= schijnt) mij goed (*goed* is 't naamw. deel van 't gezegde).

Vallen: Hij *viel* (= was) wat prikkelbaar (*prikkelbaar* is 't naamw. deel van het gezegde).

Gaan: Dat *gaat* goed (*goed* is nw. deel v.h. gez.).

Zien: Zij *ziet* bleek, (*bleek* nw. deel v.h. gez.).

Zitten: Hij *zit* in 't nauw. *Liggen*: Hij *ligt* te zeuren. *Raken*: De koek *raakt* op.

Lopen: De stad *loopt* leeg. *Stromen*: De zaal *stroomt* leeg.

O p m e r k i n g e n . 1°. Wij hebben niet met koppelwerkwoorden te doen in zinnen als: de zon *schijnt* fel. - Dat zou mij *lijken*. - Hij *blijft* tot morgen, enz.

2°. Wanneer *het*, *dit* of *dat* onderwerp is van de zin, richt het koppelwerkwoord zich in persoon en getal naar het naamwoordelijk deel van het gezegde. B.v.: Dat (ond.) *ben* ik. - Dit *zijn* inktvissen. - Het *schijnen* wel soldaten.

3°. Enkele ww. als *hebben*, *maken* in verbindingen als: *koorts hebben*, *het slecht maken*, kan men ook tot de koppelw.w. rekenen. (Zie § 134 opm.).

+ § 23.

+Bepalingen

In veel zinnen komen *bepalingen* voor. Deze behoren bij het onderwerp of bij het gezegde.

Bepalingen beperken de ruime betekenis. Zeg ik *hij wandelde*, dan is *wandelde* in vele opzichten niet bepaald; men weet niet *waar, wanneer, waarom* enz. Door *gistermiddag, in het bos, voor zijn gezondheid* of iets dergelijks wordt de betekenis beperkt of ‘bepaald’. Bepalingen kunnen op hun beurt ook weer bepaald zijn.

+ § 24.

+Bepalingen van het
Onderwerp.

Bepalingen van het onderwerp zijn (zoals in het algemeen bepalingen van zelfstandige naamwoorden) van zeer verschillende aard. Ze kunnen b.v. *hoedanigheden* noemen (*prachtige* paarden werden daar verkocht; mannen *van naam* bevorderden de zaak); *hoeveelheden* (*twee* broers van hem dienen in het leger); *betrekkingen van plaats* (de bakker *hiernaast* heeft lekker krentenbrood); van *tijd* (de toestanden *nu* zijn heel anders dan die van voor honderd jaar) enz.

Bepalingen bij zelfstandige naamwoorden, dus ook de bepalingen van het onderwerp, noemt men *bijvoegelijke* bepalingen.

O p m e r k i n g . Sommige bijv. bepalingen hebben minder betrekking op de zaak door het bepaalde znw. genoemd, dan wel op *personen* die tot de bedoelde zaak in een of andere betrekking staan. B.v.: Een *zittende* levenswijze (waarbij *men* veel zit); een *blinde* kaart (waarop *men* geen namen kan zien); een *gezonde* slaap; *domme* fouten; een *warme* jas; *krachtig* voedsel; *moe* weer; een *handig* werktuig.

+ § 25.

+Bepalingen van het
Gezegde.

Ook de bepalingen van het *werkwoordelijk gezegde* kan men in verschillende soorten onderscheiden.

Zo heeft men b.v. bepalingen van plaats (hij woont *hier*); bepalingen van tijd (zij komt *morgen*); bepalingen van hoedanigheid (die jongens schrijven *netjes*) enz.

§ 26.

Als bepalingen van het werkwoordelijk gezegde komen veelvuldig voor: zelfstandige naamwoorden (of zelf-

standige voornaamwoorden) al dan niet voorafgegaan door een voorzetsel.

+ Voorbeelden van bepalingen van het gezegde, bestaande uit een zelfst. nw. en een voorzetsel:

+Zelfst. naamwoorden met voorzetsel.

Hij viel *op de grond* (bepaling van *plaats*).

Hij vertrok *tegen de middag* (bep. van *tijd*).

Zij werkten *met lust* (bep. van *hoedanigheid*).

De zieke steunde *van pijn* (bep. van *oorzaak*).

Hij sneed het door *met zijn mes* (bep. van *middel*).

Hij werkte, *tot hij er bij neerviel* (bep. v. *gevolg*).

Tot mijn spijt kan ik niet meegaan (bep. van *modaliteit*) (§ 195. B).

Hij werkt *voor zijn brood* (bep. van *doel*).

Niettegenstaande het slechte weer is hij uitgegaan (bep. van *toegeving*).

Met mooi weer kun je de tocht wel ondernemen (bep. van *voorwaarde*).

Hij keek er naar *met een glimlach* (bep. van *omstandigheid*).

Opmerkingen.

1°. Ook de onbepaalde wijs van een werkwoord met *te* wordt soms tot een dergelijke bepaling: Wij eten *om te leven* (bep. van *doel*). - *Na betaald te hebben* (bep. van *tijd*) zond hij het rijtuig weg.

+ 2°. Sommige bepalingen met een voorzetsel behoren bij een werkwoord dat met het voorzetsel een *vaste verbinding* heeft aangegaan. B.v. Ik kan mij *op hem verlaten*. Op het ww. *zich verlaten* (= vertrouwen) volgt altijd *op*; zonder een bepaling met *op* kan dit *zich verlaten* niet gebruikt worden. Vgl. daarentegen *verlaten* in de betekenis *alleen laten*; ik heb hem verlaten; ik heb hem verlaten *in* Berlijn, *te* Keulen, *bij* Parijs, *vóór* Rotterdam, *om* zijn gedrag enz.

+Voorzetsel-voorwerpen.

De bepalingen die op vaste uitdrukkingen als *zich verlaten op*, *steunen op*, *dwepen met*, *verwijzen naar* enz. volgen, worden wel eens *voorzetsel-voorwerpen* genoemd.

+ § 27.

Tot de bepalingen uitgedrukt door een zelfst. naamw. **zonder** voorzetsel, behoren sommige bepalingen van *plaats, tijd, maat, gewicht* en *prijs*.

+Zelfst. naamw. zonder voorzetsel.

Voorbeelden:

Hij rende *de kamer* in (bep. van *plaats*). - *Aanstaande Woensdag* komt hij (bep. van *tijd*). - Het scheelde *een el* (bep. van *maat*). - Die zak weegt *een kilo* (bep. van *gewicht*). - De fiets kost *honderd gulden* (bep. van *prijs*).

+ § 28.

Andere bepalingen die worden uitgedrukt door een zelfstandig naamw. (of zelfstandig voornaamwoord) **zonder voorzetsel**, heten *voorwerpen*. Zij onderscheiden zich van de in paragraaf 27 genoemde, doordat ze:

+Voorwerpen.

of het onderwerp kunnen worden van de lijdende zin, of het voorzetsel *aan* (soms *voor*) vóór zich kunnen krijgen.

+ § 29.

Het voorwerp dat onderwerp kan worden van de lijdende zin, noemt men *lijdend voorwerp*.

+Lijdend voorwerp.

Voorbeelden:

Hij las het *boek* (lijdende vorm: *het boek* werd door hem gelezen). - Niemand heeft *hem* gezien (lijdende vorm: *hij* is door niemand gezien). - Wij hadden *haar* geholpen (lijdende vorm: *zij* was door ons geholpen).

O p m e r k i n g : Men mene niet, dat de voorstellingswaarde van een zin onveranderd blijft, als men hem van de lijdende in de bedrijvende vorm overbrengt, of omgekeerd.

Het lijdend voorwerp valt, als het onderwerp van de lijdende zin wordt, veel meer onder de aandacht. Vgl.: *De soldaten kruisigen Christus* met: *Christus wordt door de soldaten gekruisigd*. In de laatste zin kan *door de soldaten* zelfs zonder schade aan de bet. wegvallen.

De 'omzetting' is in de meeste gevallen ongeoorloofd, en alleen toelaatbaar als hulpmiddel om het lijdend voorwerp te vinden.

+ § 30.

Het voorwerp, waarvoor men *aan* of *voor* kan plaats, noemt men *meewerkend voorwerp*.

+ Meewerkend voorwerp.

Voorbeelden:

Hij gaf *den bedelaar* (of met een voorzetselbepaling: *aan* den bedelaar) een cent.
- Wij hebben het *hem* (*aan* hem) te danken. - Het was *mij* (*voor* mij) een troost.

+ § 31.

Er zijn enkele uitzonderingen op de regel dat het lijdend voorwerp van een bedrijvende zin het onderwerp kan worden van de lijdende (vgl.: Ik heb *drie neven*. - Dit boek bevat *twaalf hoofdstukken*. - De klok sloeg *twalfuur*); bovendien worden zinnen als *hij liep de trappen af* door slechts enkelen in de lijdende vorm gebruikt. Ook kan het twijfelachtig zijn of men vóór een bepaling (meewerkend voorwerp) al dan niet *aan* zou kunnen plaats (b.v. de tranen stonden *den knaap* in de ogen). Daarom is het niet mogelijk, de grens tussen bepaling en voorwerp overal scherp te trekken.

+ Geen scherpe grenslijnen.

+ Wil men deze gevallen ontleden, dan noeme men *drie neven*, *de trappen*, *den knaap*: ‘bepalend voorwerp’ - ter onderscheiding van lijdend en meewerkend voorwerp. (Zie § 41).

+ Bepalend voorwerp.

+ § 32.

De bepalingen die geen bijvoegelijke bepalingen (vgl. § 24) en geen voorwerpen zijn, noemt men *bijwoordelijke bepalingen*.

+ Bijwoordelijke bepalingen.

+ § 33.

Behalve bij het onderwerp en het werkwoordelijk gezegde kunnen er bepalingen staan bij het naamwoordelijk deel van het gezegde, bij de voorwerpen en bij de (bijvoegelijke en bijwoordelijke) bepalingen.

+ Bepalingen bij verschillende zinsdelen.

Voorbeelden:

Jan is een *beste* jongen (bijvoegl. bepaling bij het naamwoordelijk deel van het gezegde).

Hij werd de vriend *van den dokter* (evenzo).

Hij schoot een *grote* bok (bijvoegel. bep. bij het lijdend voorwerp).

De hospitaalsoldaten verleenden de *gekwetste* militairen hulp (bijvoegel. bep. bij het meewerkend voorwerp).

Dit is een *bijzonder* goed middel (bijwoordel. bep. bij een bijvoegelijke bepaling).

Hij schrijft *buitengewoon* lelijk (bijwoordel. bep. bij een bijwoordel. bepaling).

⁺ § 34.

⁺Bepaling van gesteldheid.

Behalve bijvoegelijke en bijwoordelijke bepalingen bestaat er nog een bijzondere soort, die men *bepalingen van gesteldheid* noemt.

In de regel hebben deze bepalingen zowel op een naamwoord als op het gezegdewerkwoord betrekking; ze zouden dan ook zowel tot de bijvoegelijke als tot de bijwoordelijke bepalingen gerekend kunnen worden.

B.v. Hij verft de deur *bruin* (*de deur* wordt bruin, ten gevolge van 't *verven*). - Dat acht ik *verkeerd* (*dat* is verkeerd, volgens mijn *achten* of *schatten*). - Ik voel mij *onwel* (*ik* ben onwel, volgens mijn *voelen*).

⁺ § 35.

⁺Oordelende, vragende, wensende, bevelende zinnen.

Men onderscheidt de zinnen in *oordelende zinnen*, *vragende zinnen*, *wensende zinnen* en *bevelende zinnen* (zie § 195).

Voorbeelden van oordelende zinnen:

Dit is de waarheid. - *Hij zal vandaag niet komen.*

Vragende zinnen:

Heeft hij het gezegd? - *Roept hij?* - *Je hebt het dus verteld?*

Wensende zinnen:

Kwam hij nu maar. - *Leve de Koningin!* - *Zij leve!*

Bevelende zinnen:

Vertrek. - *Kom ogenblikkelijk hier.* - *Je laat dat!*

⁺ In de oordelende zinnen (*Het grote leger vluchtte* -

⁺Woordorde.

Hij is ziek geworden) staat in de regel het onderwerp vóór de persoonsvorm als er geen bepalingen of als er alleen onderwerpsbepalingen in de zin voorkomen. (Vgl. echter: *mooi is hei!*) Begint de zin met een gezegde-bepaling, dan trekt deze het werkwoord tot zich: *Hard liep* hij terug. - *Morgen gaat* de boot. - *Dit boek heb* ik niet besteld.

De vragende en wensende zinnen hebben het onderwerp gewoonlijk *achter* de persoonsvorm. Vergelijk de voorbeelden!

+ § 36.

+ **Gelijksoortige zinsleden.**

De delen van een volzin (onderwerp, gezegde, bepalingen) kunnen elk uit twee of meer *gelijksoortige leden* bestaan. B.v.:

De soldaten en de matrozen trokken voorwaarts. - *Zij aten en dronken*. - *Hij is een leugenaar en een dief*. - *Zij bewonderden de bergen en de dalen*. - *Wij keken op de zolder, in de kasten en in de kelder*.

+ § 37.

+ **Samengestelde zinnen.**

Komt in een volzin meer dan één persoonsvorm voor (gelijksoortige voor één gerekend), dan is die volzin samengesteld.

Enkelvoudig zijn dus: Niettegenstaande zijn ziekte *heeft* hij, het goede voorbeeld volgend van zijn broer en zusters, voortdurend met de meeste ijver gewerkt. - *Zij wandelden en fietsten* de hele dag.

Samengesteld zijn: Wie het *weet, mag* het zeggen. - Ik *hoop*, dat hij *komt*.

+ § 38.

+ **Hoofdzin en bijzin.**

In het algemeen is een zin die op zich zelf voorkomt of kan voorkomen, een *hoofdzin*; een zin die eigenlijk een zinsdeel is van een andere, een *bijzin*.

Voorbeelden:

Karel is een flinke jongen, maar zijn broer vertrouw ik niet (twee *hoofdzinnen*).
Daar ik mij thuis verveelde (*bijzin*), ging ik uit (*hoofdzin*).

Niet zelden is het moeilijk, bijzinnen en hoofdzinnen naar hun meerdere of mindere zelfstandigheid van elkaar te onderscheiden; wij kunnen echter gebruik maken van een gemakkelijk hulpmiddel, dat berust op het *verschil in woordorde* tussen hoofdzin en bijzin.

Komt namelijk in een hoofdzin een hulpwerkwoord voor (en zo niet, dan brengen wij er een in), dan staat het eigenlijke gezegdewerkwoord altijd achter het hulpwerkwoord (bijv. Hij *zal komen*. - *Is hij gekomen?* - Morgen *zal hij komen*).

In de bijzin daarentegen kan het gezegdewerkwoord zowel voor als achter het hulpwerkw. staan. Bijv.: als hij *is gevlucht*, of: als hij *gevlucht is*, zal hij achtervolgd worden.

Korter uitgedrukt:

In een hoofdzin kan het hulpwerkwoord maar op één plaats staan; in een bijzin op twee.

Opmerkingen. 1°. Onder *hulpwerk.* verstaan wij hier hulpwerk. *in de persoonsvorm*. De zin *hij zal het wel gedaan hebben* is een hoofdzin. Toch kan men ook zeggen: *hij zal het wel hebben gedaan*; maar het verplaatste hulpwerk. *hebben* staat *niet* in de persoonsvorm. *Zal wèl*, maar dat kan hier niet achteraan komen.

2°. Tot de zeer enkele uitzonderingen op de gegeven regel behoort de ‘toegevende’ bijzin met *al*, die de vorm van een hoofdzin heeft.

Voorbeeld:

Al heeft hij goed gewerkt (men kan niet zeggen *al hij goed gewerkt heeft*), *hij is nog niet klaar voor het examen*. - Aan de zinsmelodie van *al heeft hij goed gewerkt* kan men *horen*, dat men hier niet met een hoofdzin te doen heeft.

3°. De namen *hoofdzin* en *bijzin* zeggen niets ten opzichte van de belangrijkheid van de zinsinhoud. De hoofdzin bevat niet noodzakelijk de hoofdgedachte. B.v. in: Ik deel je mee,

dat je de eerste prijs gewonnen hebt, is de bijzin toch zeker wel ‘t voornaamste’.

+ § 39.

Wanneer zinnen *van dezelfde soort* met elkander zijn verbonden, spreekt men van *nevenschikkend zinsverband*.

Het verband tussen hoofdzin en bijzin of tussen bijzinnen van verschillende graad (zie bij de voorbeelden) heet *onderschikkend*.

**+Nevenschikkend
zinsverband.
Onderschikkend
zinsverband.**

Voorbeelden:

Mijn vriend is naar de komedie gegaan (hoofdzin), *maar ik ben thuis gebleven* (hoofdzin). Nevenschikkend zinsverband. - *Ik weet*, (hoofdzin) *dat velen het met mij eens zijn* (bijzin, ondergeschikt aan de hoofdzin) *en dat zij daarvan ook willen getuigen* (bijzin, eveneens ondergeschikt aan de hoofdzin); de twee bijzinnen zijn nevenschikkend met elkaar verbonden door het voegwoord *en*.

Dat hij zo iets gezegd zou hebben (bijzin), *geloof ik niet* (hoofdzin). Onderschikkend zinsverband.

Hij vertelde mij, (hoofdzin) *dat zijn horloge hem ontrold was*, (bijzin, afhankelijk van de hoofdzin), *toen hij naar 't station ging* (bijzin, afhankelijk van de vorige bijzin). De eerste bijzin kunnen wij noemen: bijzin van de eerste graad, de andere: bijzin van de tweede graad. De bijzin van de eerste graad en de hoofdzin zijn dus onderschikkend met elkander verbonden; de bijzin van de tweede graad en die van de eerste graad eveneens.

+ § 40.

Het nevenschikkend zinsverband onderscheidt men in

aaneenschakelend,
tegenstellend en
redengevend zinsverband.

**+Soorten van
nevenschikkend
zinsverband.**

⁺ *Aaneenschakelend zinsverband*. Eenvoudige verbinding zonder meer; opsommend; soms versterkend.

**+Aaneenschakelend
zinsverband.**

Voorbeelden:

Ik ging eerst naar Parijs *en* reisde toen naar Berlijn.
 Het is *niet alleen* nuttig, *maar* het is *ook* mooi.

+ *Tegenstellend zinsverband*. Zelden (alleen bij onzekerheid) is de ene zin in zijn geheel een tegenstelling van de andere. Meestal bestaat de tegenstelling tussen een *deel* van de ene zin en een *deel* van de andere. Ook komt het voor, dat de tweede zin een tegenstelling bevat met de gevolgtrekking die men geneigd is uit de eerste af te leiden. +Tegenstellend.

Voorbeelden:

Ik weet niet of *hij dood is* of dat *hij nog leeft*. - Hij heeft het niet *geschreven*, maar hij heeft het *gezegd*. - *Hij doet goed zijn best* (onuitgesproken gevolgtrekking: hij zal wel bevorderd worden), *maar van bevordering kan geen sprake zijn*.

+ *Redengevend zinsverband*. De ene zin geeft de reden, de oorzaak, het genomen besluit of het gevolg aan van hetgeen door de andere vermeld wordt. +Redengevend.

Voorbeelden:

Het regende, *daarom* ben ik thuis gebleven.

Ik ben er niet bij geweest; *derhalve* weet ik er volstrekt niets van.

O p m e r k i n g . Het nevenschikkend zinsverband wordt niet altijd door een verbindingswoord, maar ook wel door accent, zinsmelodie tempo en gebaar uitgedrukt. B.v.: *Piet* gaat uit; *Jan* blijft thuis (tegenstellend). - Daar verscheen een politie-agent: Kees aan de haal (redengevend). De dokter deed z'n best; de zuster deed haar best... niets mocht baten (aaneenschakelend en tegenstellend).

+ § 41.

Onderschikkend zinsverband.

Wij merkten reeds op, dat men bijzinnen beschouwen kan als delen van hoofdzinnen.

De volgende zinsdelen kunnen, zoals wij gezien hebben, in de hoofdzin voorkomen: onderwerp; werkwoordelijk gezegde; koppelwerkwoord met naamwoordelijk deel van 't gezegde; lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp; bepalend voorwerp; bijvoegelijke bepaling; bijwoordelijke bepaling.

Behalve 't werkwoordelijk gezegde (en 't koppelwoord of werkwoordelijk *deel* van het gezegde) kunnen à de genoemde zinsdelen worden vervangen door zinnen.

En wel

- het onderwerp door een onderwerpszin,
- het naamwoordelijk deel van 't gezegde door een gezegdeszin,
- het lijdend voorwerp door een lijdend-voorwerpszin,
- het meewerkend voorwerp door een meewerkend-voorwerpszin,
- het bepalend voorwerp door een bepalend-voorwerpszin,
- de bijvoegelijke bepaling door een bijvoegelijke bijzin en
- de bijwoordelijke bepaling door een bijwoordelijke bijzin.

+Soorten van ondergeschikte zinnen.

Voorbeelden van onderwerpszinnen:

+ *Wie steelt* is een dief.

Het is niet waar, *wat hij daar zegt*.

O p m e r k i n g . Het woord *het*, waarmee de hoofdzin hier begint, is niet het eigenlijke onderwerp, maar alleen de aankondiger er van.

+Onderwerpszin.

+ Voorbeelden van lijdend-voorwerpszinnen:

Hij zei, *dat hij het niet wist*. - *Wie dat wezen kan*, begrijp ik niet.

+Lijdend-voorwerpszin.

+ O p m e r k i n g . Wanneer in een onderwerpszin of lijdend-voorwerpszin letterlijk de woorden van iemand worden aangehaald, staan die geciteerde woorden *in de vorm van de hoofdzin*. Men spreekt dan van 'onderwerpszin (of voorwerpszin) in de vorm van een hoofdzin.'

+Bijzinnen in de vorm van de hoofdzin.

Voorbeelden:

'*Eerlijk duurt het langst*' is een algemeen bekend spreekwoord.

'*Het is de waarheid*', werd door hem gezegd. -

Hij riep: '*Die kinderen moeten naar huis!*'

Mijn zuster telegrafeerde: '*Ik ben gelukkig geslaagd*'

+ Voorbeelden van meewerkend-voorwerpszinnen:

Geef het *wie je wilt*. - *Al wie er naar vroeg* verstrekte hij inlichtingen.

+Meewerkend-voorwerpszin.

+ Voorbeelden van bepalend-voorwerpszinnen:

Ik heb, *wat jij niet hebt*. Dit boek bevat, *wat je zoekt*. De torenklok sloeg, *wat ze kon*. (§ 31).

+Bepalend-voorwerpszin.

+ Voorbeelden van gezegdeszinnen (die het *naamwoordelijk deel van 't gezegde* van een andere zin zijn):

+Gezegdeszin.

Die man is niet *wat hij schijnt*.

Zo'n flinke jongen kan worden *wat hij wil*.

+ Voorbeelden van bijvoegelijke bijzinnen:

De man *die daar looft*, is een goede kennis van mij.

+Bijvoegelijke bijzin.

Hij ging terug naar het land *waar hij geboren was*.

+ Voorbeelden van bijwoordelijke bijzinnen:

Kijk maar *waar je wilt* (bijwoordel. bijzin van *plaats*).

+Bijwoordelijke bijzinnen.

Waarschuw me *zodra hij komt* (bijwoordel. bijzin van *tijd*).

Doordat het stortregende werd alles nat (bijw. bijzin van *oorzaak*).

De ongelukkige liet zijn handen los, *zodat hij naar beneden stortte* (bijw. bijz. van *gevolg*).

Als hij goed zijn best doet, kan hij er nog wel komen (bijw. bijzin van *voorwaarde*).

Ofschoon hij jong was, had hij het al ver gebracht. Hij laat de moed niet zakken, *al ondervindt hij ook nog zoveel teleurstellingen* (bijw. bijzinnen van *toegeving*).

Evenmin als ik het vroeger gedaan heb, zal ik het nu doen (bijw. bijzin van *vergelijking*).

Voor zover ik kan nagaan was er niemand bij tegenwoordig (bijw. bijzin van *beperking*).

Behalve de hier genoemde soorten van bijwoordelijke bijzinnen zijn er nog enkele andere.

⁺ § 42.

Soms heten twee of meer zinnen *samengetrokken*. Zij hebben dan een gelijk zinsdeel, dat echter slechts éénmaal wordt uitgedrukt.

⁺Samengetrokken zinnen.

Voorbeelden:

Ik ga eerst naar Rotterdam en vertrek de volgende dag naar Londen. (In de tweede zin zou men *ik* kunnen invoegen).

Hij zelf *vertrok* op Maandag naar Haarlem en zijn vrouw de volgende dag naar Berlijn. (In de tweede zin zou men *vertrok* kunnen invoegen).

⁺ § 43.

In § 4 zagen wij dat ‘Zo'n jongen!’ evengoed een zin is als b.v. ‘Dat spijt me’. In beide gevallen toch wordt een gedachte of gevoel door woorden en melodie kenbaar gemaakt. Een spreker drukt niet zelden hetgeen hij gevoelt onwillekeurig uit door één of een paar ‘losse’ woorden (veelal tussenwerpsels), in plaats van zich te uiten in de ‘bezonnen’ vorm van een uit onderwerp, gezegde enz. bestaande zin.

⁺Zogenaamde elliptische zinnen.

Men is veelal gewoon, zinnen waarin geen werkwoord in de persoonsvorm, of geen (anders gewoonlijk wél uitgedrukt) onderwerp of voorwerp voorkomt, *onvolledige* of *elliptische* zinnen te noemen.

Wat de *inhoud* betreft, is er van *onvolledigheid* of *ellips* geen sprake; ten opzichte van de *vorm* alleen dan, als men de, ‘volledige’ zin als de normale beschouwt.

Bij het oordelen over de meerdere of mindere duidelijk-

heid van de zogenaamde elliptische zinnen, denke men aan het verband waarin de zin voorkomt, de bijzondere stemtoon, de zinsmelodie en de gebaren van den spreker.

Voorbeelden:

Brand! Gauw! De kinderen!! - Mooi weer! Prachtig! - Hij er op af. - Aannemen! Twee bier! - Kun je begrijpen, zei hij. - On- of even? - Een man een man, een woord een woord. - Zou je daar graag heen willen? Of ik!

Een enkele maal wordt wel eens een bijzin zonder hoofdzin gezegd: *Als 't waar is! - Wie er maar wil! - Wie volgt.*

Opmerking:

Vooraf in dagelijkse gesprekken komen de zogenaamde elliptische zinnen dikwijls voor.

Verdeling in woordsoorten.

+ § 44.

+Verdeling van de woorden in groepen.

Men kan de woorden van een taal in verschillende groepen verdelen. De woorden die tot een zelfde groep gerekend worden, hebben overeenkomst met elkaar door hun *betekenis* (de meeste zelfstandige naamwoorden b.v.), door hun *vorm* (zoals de werkwoorden), door de *diens* die ze in de zin bewijzen (de ene woordsoort bepaalt b.v. zelfst. naamwoorden, een andere werkwoorden, nog een andere verbindt zinnen en zindelen met elkaar) of door de *plaats* die ze innemen (lidwoorden en voorzetsels).

Men onderscheidt de woorden gewoonlijk in 10 soorten (rededelen).

Daarbij gaat men niet zonder willekeur te werk. En dat moet wel, daar de woorden met al hun overgangen van betekenis, hun verschil in vorm en in dienst, niet in een *bepaald* aantal soorten te verdelen zijn.

Gesteld dat men de mensen wilde onderscheiden naar de kleur van hun ogen; en wel in mensen met blauwe, grijze, bruine en zwarte ogen. Dan zou men in veel gevallen dadelijk kunnen zeggen of iemand tot de blauwogen of tot de grijsogen gerekend moest worden. Maar er zouden zich ook gevallen voordoen waarin men iemands ogen evengoed blauw zou kunnen noemen als grijs; evengoed bruin als zwart; evengoed grijs als bruin. En als men niet alleen op de kleur van de ogen maar tevens op die van het haar moest letten, werd de indeling nog veel moeilijker.

Wij ondervinden bij het onderscheiden van de rededelen dergelijke bezwaren. In niet weinig gevallen kan een woord

met evenveel recht in deze als in gene rubriek worden ondergebracht.

Zelfstandige naamwoorden, voornaamwoorden, bijwoorden enz. zijn dus namen van spraakkunstige begrippen die men niet volkomen nauwkeurig kan omschrijven. En de definities die men geeft, zijn slechts *bij benadering* juist.

⁺ § 45.

De tien woordsoorten of reededelen zijn:

1. *Zelfstandige naamwoorden* (substantieven), die de uiterlijke kenmerken hebben dat ze het onderwerp kunnen zijn van een zin, en een lidwoord voor zich kunnen krijgen, b.v. *koopman, Frits, paard, boom, heuvel, kracht, ziekte, sprong*.
2. *Lidwoorden* (artikels), de woorden *de, het* en *'n (een)*.
3. *Bijvoegelijke naamwoorden* (adjectieven), die kenmerken noemen van zelfstandige naamwoorden. B.v. *groot, bruin, Amsterdams*.
4. *Telwoorden* (numeralia), die een aantal noemen of een nummer uit een reeks. B.v. *drie, achttien, alle; de derde, de laatste*.
5. *Voornaamwoorden* (pronomina), die *aanduiden* wat zelfstandige naamwoorden *noemen*, of toevallige kenmerken van zelfstandigheden aangeven. B.v. *hij, ik, degene; mijn, deze, die*.
6. *Werkwoorden* (verba), die gewoonlijk werkingen noemen. Uiterlijk kenmerk: ze kunnen vervoegd worden. B.v. *eten, denken, rusten*.
7. *Bijwoorden* (adverbia), die werkwoorden, bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden bepalen. B.v. *hard, langzaam, zeer, bijzonder*.
8. *Voorzetsels* (praeposities), die vóór zelfstandige naamwoorden of onbepaalde wijzen van werkwoorden staan en ze tot bepalingen maken. B.v. *op, achter, in, met, van*.
9. *Voegwoorden* (conjuncties), die zinnen en gelijksoortige zindelen met elkaar verbinden. B.v. *en, maar, ofschoon, niettegenstaande*.

⁺Opsomming an de woordsoorten.

10. *Tussenwerpsels* (interjecties). Het zijn gevoelsklanken, klanknabootsingen, enz. B.v. *au! ai! boem! plomp!*

⁺ § 46.

Om te bepalen tot welke soort een woord behoort, houdt men dus nù eens rekening met de betekenis, dan met de dienst die het woord in de zin doet, enz. Dat is zoals wij zagen een van de oorzaken waardoor men niet altijd scherp een grens trekken kan tussen de ene soort en de andere.

Uit een paar voorbeelden kan dit nader blijken:

In de zin *wandelen is gezond* noemt men *wandelen* een zelfstandig nw., omdat het de *dienst* doet van onderwerp. Maar het heeft, als men op de *betekenis* let, zeker evenveel van een werkwoord. (Vgl. *Het vele wandelen is niet goed voor u, met: Veel te wandelen is niet goed voor u*).

In: *Hij hoorde tot de voornaamste(n) onder de edelen*, kan *voornaamste(n)* zowel zelfstandig naamw. als bijvoegelijk naamwoord zijn.

Dit is alleen mogelijk voor bijzonder gefortuneerden. Je zult nog genoeg moeilijkheden te overwinnen krijgen. Bijzonder, genoeg, onverbogen; bijwoorden. Bepalen hier echter zelfst. naamwoorden en zouden dus ook bijv. nw. genoemd kunnen worden.

Het was een treffend toneel. Men kan *treffend* als bijvoegelijk naamwoord opvatten, maar ook als onvoltooid deelwoord (dus vorm van een werkwoord).

Hij schoot de vogel dood. - Hij zette zich schrap. - De deur was toe. Hier staan *dood, schrap* en *toe* op de grens tussen bijvoegel. naamw. en bijwoord (vgl. § 34).

Hij heeft vandaag veel afgedaan. Veel kan worden opgevat als onbepaald voornaamwoord, maar ook als bijwoord.

⁺ **Woorden op de grens
tussen twee soorten.**

Verbuiging in 't algemeen.

Naamvallen.

+ § 47.

De volgende reededelen kunnen *vormverandering* ondergaan: zelfstandige naamwoorden, lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, telwoorden, voornaamwoorden en werkwoorden.

De vormverandering van de vijf eerstgenoemde reededelen heet *verbuiging*, die van het werkwoord *vervoeging*.

(Zie over *vervoeging* § 134 vgg).

+Veranderlijke en
onveranderlijke reededelen.

Verbuiging.

+ Wij kunnen de woorden die *verbogen* worden, in twee grote groepen onderscheiden:

1°. de zelfstandige naamwoorden, de zelfstandige voornaamwoorden en de zelfstandige telwoorden (dat zijn die voornaamwoorden en telwoorden, die voor zelfstandige naamwoorden **in de plaats staan**, b.v. *ik, velen, degene*; met hun *tweeën*, kwart voor *vijven*), en

2°. de woorden die zelfstandige naamwoorden **bepalen**, nl. lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, bijvoegelijke voornaamwoorden en bijvoegelijke telwoorden (zoals *mijn, deze, welke; sommige, enige*).

+Verbuiging.

+ § 48.

De vormverandering van de verbuigbare reededelen houdt nauw verband met de *naamval* waarin een woord in een bepaald geval staat.

+ Naamwoorden kunnen in allerlei betrekkingen in de zin voorkomen. Zo kunnen ze b.v. de persoon of de zaak noemen die iets verricht (*de kanarie zingt*); de persoon of de zaak die iets ondergaat (men hakte *de boom*

+Naamvallen.

+Naamwoorden in
verschillende betrekkingen.

om; *de boom* werd omgehakt); die bezit (mijn *vaders* huis); die bezeten wordt (mijn *vaders huis*); die ontstaat door de werking (zij bakken *brood*); die van 't een of ander afkomstig is, (de voorouders van den *koning*); ten behoeve van wie iets gebeurt (leen dat *jongetje* je boek); bij wie of waar zich iets bevindt (hij had geen geld *in de zak*) enz. enz. enz.

Het aantal mogelijke betrekkingen is zeer groot. Soms worden ze meer of minder duidelijk uitgedrukt door een bijzondere *vorm* van het naamwoord (voornaamwoord) of van de woorden die het naamwoord bepalen; in het Nederlands doorgaans met behulp van een voorzetsel.

Daar het aantal *vormen* veel geringer is dan het aantal *betrekkingen*, kan het niet anders of er worden verscheiden betrekkingen uitgedrukt door één en dezelfde vorm.

+ De uitdrukking nu van een betrekking door een naamwoords- (of lidwoords)*vorm* noemt men *naamval*.

+Naamval.

In de ene taal heeft men meer naamvallen dan in de andere. Hoe minder naamvallen men heeft, hoe méér betrekkingen door eenzelfde *vorm* (en door voorzetsels!) worden aangeduid. Verdwijnt het verschil tussen verschillende vormen, dan vermindert natuurlijk het aantal naamvallen. Zo hebben wij in het algemene Nederlands nog slechts een onderwerpsvorm (1e naamval), een zeldzame genitief (2e naamval) en een eveneens zeldzame voorwerpsvorm over.

+ § 49.

De *onderwerpsvorm* (eerste naamval of nominatief) is de gewone onverbogen vorm van het verbuigbare woord.

+Onderwerpsvorm.

In de eerste naamval staat het *onderwerp* van een zin. B.v.: *Die man* heeft het gedaan. - *Hij* is er niet bij geweest. - Aan al zijn plannen werd *de bodem* ingeslagen.

Men neemt voor de schrijftaal ook aan dat het *naamwoordelijk deel van het gezegde*, als het door een zelfst. naamwoord wordt uitgedrukt, in de nominatief staat. B.v.: Dit is *de man*. - Jan schijnt *de aanstoker* te zijn.

O p m e r k i n g. In één enkel geval slechts maken de Neder-

landers in de algemene beschaafde taal onderscheid tussen de onderwerps- en de voorwerpsvorm, namelijk bij de persoonlijke voornaamwoorden (*ik - mij*, enz.). Houdtmen nu alleen rekening met dit in de algemene taal levende onderscheid, dan blijkt, dat in het Nederlands het naamwoordelijk deel van 't gezegde soms in de voorwerps- en soms in de onderwerpsvorm staat. Men zegt (met de onderwerpsvorm) de dader was *hij*; ik ben *ik*. Met de voorwerpsvorm: hij was *zich* zelf niet meer; als ik *jou* (of *hem*) was, deed ik het niet; het schijnt 'm niet te zijn. Met de onderwerps- of voorwerpsvorm: dat lijkt *hij* wel, of dat lijkt *hem* wel; dat is 'm of dat is *hij*.

Wanneer het naamw. deel van het gezegde nu niet door een voornaamwoord maar door een zelfst. naamw. met lidwoord wordt uitgedrukt (b.v. hij is *de aanvoerder*), kunnen wij dus feitelijk niet uitmaken of *de* in de schrijftaal de 1e of de 4e naamvalsvorm moet hebben. - Zoals reeds werd opgemerkt, *neemt men aan* dat het naamw. deel van het gezegde in het Nederlands in de eerste naamval staat.

Ook zelfst. naamwoorden buiten zinsverband (aangesproken persoon, titels) staan in de onderwerpsvorm (van een eigenlijke **naamval** is hier geen sprake).

Voorbeelden:

Zeg eens *jij*, dat gaat zo niet!
De Hengst.

⁺ § 50.

De *genitief* (tweede naamval) geeft veelal een betrekking van bezit of van herkomst te kennen.

⁺Genitief.

Voorbeelden:

Mijn *vaders* tuin is niet zo heel groot.
Het kind morste op haar *moeders* japon.
Vondels werken zijn herhaaldelijk uitgegeven.

In de algemene beschaafde taal is het gebruik van de genitief zeer beperkt. Behalve in gevallen als de bovengenoemde komt hij nog voor in een aantal *vaste* of *staande* uitdrukkingen als: '*s lands* wijs '*s lands* eer; langs '*s heren* straten; ondank is '*s werelds* loon; een trap *der* jeugd; *wiens* brood men eet, *diens* woord men spreekt, enz.

In de geschreven taal (en in redenaarstaal, vgl. § 16, 2e opm.) komt de genitief vaker voor; ook wel om ander verband dan dat van bezit of herkomst aan te duiden: het loon *eens verraders*; '*s Vorsten* bewilliging; de ondergang *der zon*; de afschaffing *der schutterij*; de verpleging *der zieken*; om *uws zelfs* wil, enz.

+ § 51.

+Voorwerpsvorm.

Een voorwerpsvorm hebben in de algemene taal alleen de persoonlijke voornaamwoorden: Ik zag *hem*. - Ik sprak met *haar*. - Hoort het van *hen*?

Wanneer men **schrijft** worden ook het lidwoord *de*, bijv. naamwoorden en enkele bijv. voornaamwoorden in een voorwerpsvorm geplaatst, namelijk wanneer zij als bepalingen staan bij namen van mannelijke personen en bij de namen van dieren, die uitsluitend een mannelijk individu noemen, of een gebruikelijke afleiding op -*in* ter aanduiding van het vrouwelijk individu naast zich hebben (vgl. § 67), die of *lijdend voorwerp* zijn (vgl. § 29): Ik zag *den* man niet. Hij stuurde *dezen* jongen weg; of *meewerkend voorwerp* (vgl. § 30): Hij gaf *dien* bedelaar 'n cent; of *bepalend voorwerp* (vgl. 31). Deze boer heeft *den mooisten* hengst van de buurtschap.

of *door een voorzetsel worden voorafgegaan*: Hij sprak met *den* agent.

In het *meervoud* blijft het lidwoord (enz.) onverbogen.

§ 52.

In enkele staande uitdrukkingen worden lidw. vnw. en bv. naamw. geschreven zooals men ze hoort: in *den* beginne; na *den* eten; om *den* brode; met *dien* verstande.

De verbuigingsuitgangen van *een*, *geen* en van de bijvoegelijk gebruikte bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *uw*, *zijn*, *hun*, *haar* worden in de geschreven taal weggelaten, behalve in staande uitdrukkingen, waar men ze hoort: *Hare* Majesteit; *Mijne* Heren.

Bespreking van de woordsoorten.

Zelfstandige naamwoorden.

§ 53.

Zelfstandige naamwoorden zijn gemakkelijk van andere woorden te onderscheiden, doordat ze het onderwerp van een zin kunnen uitmaken en men er gewoonlijk een lidwoord (*de, het, een*) voor kan plaatsen.

+ Vooreerst behoren tot de zelfstandige naamwoorden de namen van zelfstandigheden, d.z. personen, dieren, voorwerpen (dingen) en stoffen, zoals *koetsier, Gijs, paard, horloge, melk*. Men kan ze zich op zichzelf voorstellen. Tot deze soort, die men *concrete zelfstandige naamwoorden* noemt, rekent men ook de namen van denkbeeldige personen en voorwerpen als *spook, cycloop, schaduw*, enz. +Concrete zelfst. nw.

+ Nu zijn er ook woorden die niet de namen zijn van zelfstandigheden, maar toch tot de zelfst. naamwoorden worden gerekend omdat zij er de in het begin van deze paragraaf genoemde uiterlijke kentekenen van hebben. Men noemt ze *abstracte zelfstandige naamwoorden*. Het zijn namen van begrippen die men zich niet los van een concrete zelfstandigheid voorstellen kan. *Gezondheid* b.v. stelt men zich niet voor zonder een persoon, dier of plant die gezond is; *breedte* niet zonder een persoon of zaak die breed is, een *schok* niet zonder een zelfstandigheid die geschokt wordt. +Abstracte znw.

Abstract zijn ook de namen van afmetingen, hoeveelheden, tijdruimten. Men kan zich geen *mijl* denken zonder b.v. een weg. Als men een *pond* suiker koopt en men gebruikt de suiker, blijft er van het 'pond' niets over (vgl. daarentegen een *zak* suiker). Ook een *uur*, een *dag* kan men zich niet voor-

stellen zonder iets dat op die dag of in dat uur geschiedt.

§ 53, 1.

Men kan *concreet* ook als volgt definiëren:

Een zelfst. naamw. is concreet, als de door dat zelfst. nw. genoemde zelfstandigheid begrens is in de ruimte (of in tijd). Het begrip *bank, stoel, boom* enz. is dan abstract.

Het zinsverband, een lidwoord, aanw. vnw., bep. v. plaats enz. kunnen een abstract znw. concreet maken: *Die bank, onze stoel, de boom op de heuvel.*

Uur, eeuw enz. zijn concreet, omdat ze in de tijd begrens zijn.

In deze grammatica wordt *abstract* en *concreet* onderscheiden als in § 53.

§ 54.

Behalve in concrete en abstracte verdeelt men de⁺ substantieven ook in *eigennamen* en *soortnamen*. Eigennamen noemen één *bepaalde* persoon of zaak; *Frits, Marie, de Rijn, Artis, de Pyreneeën.* ⁺Eigennamen.

⁺ Voorbeelden van soortnamen zijn *jongen, meisje, rivier, dierentuin, gebergte.*

Tot de soortnamen worden ook de abstracte substantieven gerekend: *deugd, ziekte, beweging* enz. ⁺Soortnamen.

§ 55.

De concrete alleen verdeelt men nog in:

⁺ *voorwerpsnamen* als *mens, leeuw, eik, boek, vinger;*

stofnamen als *zand, water, ijzer, gas,* en

verzamelnamen als *geboomte, gebergte, leger, gezin.*

⁺Voorwerpsnamen.
Stofnamen.
Verzamelnamen.

O p m e r k i n g : Stofnamen zijn niet moeilijk van voorwerpsnamen en verzamelnamen te onderscheiden. Wat door een stofnaam wordt genoemd, heeft geen bepaalde grenzen. Neemt men b.v. van *water* of *lood* nog zo weinig, men heeft toch *water* of *lood*. Een klein gedeelte van een *bos* daarentegen is geen *bos*, maar b.v. een boom of een stuk van een boom. - Het verschil tussen voorwerpsnaam en verzamelnaam ligt hierin, dat de (enkel-

voudige) voorwerpsnaam één voorwerp noemt, en de (enkelvoudige) verzamelnaam een *aantal* gelijksoortige voorwerpen bedoelt, als een eenheid opgevat.

§ 56.

Wanneer niet één maar twee of meer zelfstandigheden van dezelfde soort bedoeld worden, krijgt het zelfstandig naamwoord gewoonlijk een andere vorm, de *meervoudsvorm*.

+ Meervouden op *en* (*e!*) komen het meest voor; dan meervouden op *-s*; op *-eren* (of *-ers*) zijn er maar enkele.

+Meervoud op *-en*, *-s*, *-eren* (*-ers*).

Voorbeelden:

Meervoud op *en* (of *e*, of *n*): *straf, straffen; bank, banken; handvat, handvatten; linde, linden; waarde, waarden*.

Meervoud op *s*: *bakker, bakkers; bedelaar, bedelaars; oom, ooms; ra, raas; piano, piano's*.

Meervoud op *-eren* of *-ers*: *kind, kinderen of kinders; blad, bladeren of bladers; lam, lammeren; lied, liederen; goed, goederen*.

O p m e r k i n g: Als meervoud van *boom, vrouw, boek, lied* enz. enz. hoort men in de beschaafde gesproken taal zowel *bome, vrouwe, boeke, liedere*, als *bomen, vrouwen, boeken liederen*. In de beschaafde geschreven taal bezigt men uitsluitend de vormen op *-en*. Vgl. § 133 en § 237.

§ 57. Bizarheden bij de meervoudsvorming.

(Men lette er op, dat wij niet uitgaan van het *gespelde*, maar van het *gesproken* woord, van de *klank!*).

+ 1°. Heeft het enkelvoudige woord een *stemloze eindklank* (*p, t, ch, f, s*), dan treffen wij niet zelden in 't meervoud de overeenkomstige *stemhebbende* medeklinker aan (*b* voor *p*, *d* voor *t*, *g* voor *ch*, *v* voor *f*, *z* voor *s*).

+Steml. eindklank in 't meerv. stemh.

Voorbeelden:

web (uitgesproken *wep*), meerv. *webben*; *hond* (uitgespr. *hont*), meerv. *honden*; *vlag* (uitgespr. *vlach*), meerv. *vlaggen*; *dief*, meerv. *dieven*; *baars*, meerv. *baarzen*.

+ 2°. Soms heeft het meervoud een andere klinker dan het enkelvoud.

+Klinkerverschil.

Voorbeelden:

vat, meerv. *vaten*; *gebed*, meerv. *gebeden*; *God*, meerv. *goden*; *schot*, meerv. *schoten* (maar *voorschot*, *voorschotten*); *stad* - *steden*;

schip - *schepen*; *smid* - *smeden*; *lid* - *leden*;

(gelegen)*heid* - (gelegen)*heden* enz.

+ 3°. Eindigt het zelfst. naamwoord op een klinker, dan wordt vóór den meervoudsuitgang *-en* een *j*-klank ingelast.

+Inlassing van *j*.

Alleen na de *o* en *oe* wordt die klank in de spelling aangeduid (nl. door het letterteken *i*).

Voorbeelden:

+ *vlo*, meerv. *vlooien*; *zo*, meerv. *zooien* (ook *zoden* van *zo* = *zode*); *koe*, meerv. *koeien*. Verder *zeeën*, *theeën*; *knieën*, *fotografieën*; *keuen*, *kneuen*.

+Inlassing van *d*.

+ 4°. In de meervouden *hoenders* en *beenderen* is een *d* ingelast.

+ 5°. Het meervoud van *lende* is *lenden* of *lendenen*; van *reden*, *redenen*; van *leerrede*, *leerredenen*; van *sieraad*, *sieraden* of *sieradiën*; van *kleinood*, *kleinoden* of *kleinodiën*.

+Andere onregelmatige meervouden.

+Meervoud van woorden op *man*.

6°. *Man* in samenstellingen die een beroep aanduiden, wordt *-lui* (in zeer deftige taal ook wel *-lieden*).

Voorbeelden:

timmerman - *timmerlui*; *voerman* - *voerlui*; *ambachtsman* - *ambachtslui*. Ook: *landslui* en *edellui* (*edellieden*).

(Daarentegen: *blindemannen*, *Oranjemannen*, *leenmannen* enz.)

+ § 58.

Er zijn woorden die in 't meervoud zowel op *-en* als op *-s* kunnen uitgaan. In gemeenzame stijl is het meervoud op *-s* het gebruikelijkst.

+*-en* of *s* zonder verschil van betekenis.

Appel - *appelen* of *appels*; *professor* - *professoren* of *pro-*

fessors; wafel - wafelen of wafels; groente - groenten of groentes; sonate - sonaten of sonates; speculatie - speculatiën of speculaties enz.

+ § 59.

Ook komt het voor, dat een woord in een bepaalde betekenis een meervoud op *-en* krijgt, en in een andere betekenis een meerv. op *-s* of wel op *-eren*.

⁺*-en of -s (of -eren) met
verschil van betekenis.*

B.v.: *Hemel* (uitspansel) *hemelen*; *hemel* (b.v. van een ledikant) *hemels*. - *Middel* (hulpmiddel) *middelen*; *middel* (middellijf) *middels*. - *Vader* (voorvader) *vaderen*; *vader* (papa) *vaders*. - *Heiden* (met betrekking tot het geloof) *heidenen*; *heiden* (Zigeuner) *heidens*. - *Stuk* (brok) *stukken*; *stuk* (exemplaar) *stuks*. - *Kleed* (vloerkleed) *kleden*; *kleed* (kledingstuk) *klederen, kleren*. - *Been* (waarop men loopt) *benen*; *been* (bot) *beenderen of benen*.

+ § 60.

Bij bastaardwoorden op *-ier* valt op te merken dat ze in 't meervoud *-s* krijgen wanneer personen, *-en* wanneer zaken bedoeld worden.

⁺*iers- en -ieren.*

B.v.: *Portier* (persoon) *portiers*; *portier* van een rijtuig *portieren*. - *Vizier* (minister) *viziers*; *vizier* (van een geweer) *vizieren*. - *Kanonnier*; *kanonniers*. - *Herbergier*; *herbergiers*. - *Formulier*; *formulieren*, enz.

Uitzondering: *Officier* meerv. gewoonlijk *officieren* (soms *officiers*).

+ § 61.

Wanneer titels uit twee bastaardwoorden bestaan, krijgt in de regel dat woord de meervoudsuitgang, dat meer dan het andere de eigenlijke betrekking aanduidt. B.v.:

⁺**Titels.**

<i>luitenant-generaal</i> ,	meerv. <i>luitenant-generaals</i> ,
<i>candidaat-notaris</i> ,	meerv. <i>candidaat-notarissen</i> ,
<i>candidaat-arts</i> ,	meerv. <i>candidaat-artsen</i> ,
<i>gouverneur-generaal</i> ,	meerv. <i>gouverneurs-generaal</i> .

Duiden beide bastaardwoorden een deel van de eigenlijke betrekking aan, dan krijgen ook beide de meervoudsuitgang:

⁺ Er zijn twee soorten nl. *de*-woorden en *het*-woorden. Men spreekt soms van *de-geslacht* en *het-geslacht*.

⁺Genus.

Met het aanleren der taal, van kindsbeen af, **horen** we welke woorden altijd voorkomen met het lidw. *de* en welke met het lidwoord *het* (zie § 68). De *het*-woorden noemt men *onzijdig*.

Opmerking: Het ware aan te bevelen, de hele naam *geslacht* (genus) voor woorden te vermijden en uitsluitend van *de*- en *het*-woorden te spreken.

§ 66.

Bij de voornaamwoordelijke aanduiding van zelfstandigheden richt men zich naar het beschaafde taalgebruik.

De meeste *de*-woorden worden aangeduid door *hij* vb. De stoel (*hij*) is gevallen. De kachel (*hij*) is aan. De lamp (*hij*) brandt slecht.

De namen van stoffen, die geen *het*-woorden zijn, worden zowel met *hij* als *ze* aangeduid, vb. De soep (*hij* of *ze*) is lekker. De tabak (*hij* of *ze*) is goedkoop.

Met *zij* (*ze*) worden steeds aangeduid de namen van vrouwelijke personen (vrouw, dame, vorstin, baker, schoonmaakster enz.), (zie opm. bij § 67).

Wijfjesdieren worden zowel met *hij* als *zij* (*ze*) aangeduid. Vb. Die koe (*hij* of *ze*) geeft veel melk. De merrie (*hij* of *ze*) trekt goed.

Opmerkingen. 1°. Bijna altijd vormt men bij het spreken zijn zin zodanig, dat er geen abstracte zelfst. naamwoorden door pers. voornaamw. behoeven te worden aangeduid. Zo zal men alleen in redenaarstaal zeggen: De invloed van zulk een bepaling blijkt het sterkst waar *zij* iets absoluut verbiedt. - Gewoonlijk geeft men de voorkeur aan een zinswending als: De invloed van zulk een bepaling blijkt het sterkst bij absoluut verbod.

2°. Ook vervangt men het pers. vnw. vaak door het aanwijzende vnw. of door een voornaamwoordelijk bijwoord (vgl. § 122): Verbittering bestond er al, en *die* (zelden *ze*)

nam nu meer en meer toe. - Doe die schaar maar weg, *daar* heb je nu niets aan.

3°. Het is absoluut fout, een *de*-woord nu eens aan te duiden door *hij* (hem) dan weer door *zij* (haar), b.v. De kachel brandt; zullen we *hem* maar laten branden, of zullen we *haar* maar laten uitgaan.

In de geschreven taal is een dergelijke willekeurige aanduiding ontoelaatbaar. In de gesproken taal getuigt ze van grote slordigheid.

+ § 67.

+ Geslacht is *sexe*.

In verband met de verbuiging van het lidw. *de* (enz.) (zie § 51), dient men 't volgende te weten.

De term mannelijk en vrouwelijk geslacht heeft betrekking op de *sexe* van de door betreffende woorden genoemde personen of dieren.

Het lidwoord *enz.* krijgt *alleen* een buigings-*n* (sexuele-*n*) bij:

1°. Alle mannelijke persoonsnamen (*slager, portier, koning, bakker*).

Opmerking: Een groot aantal persoonsnamen die in de regel mannen noemen, worden ook wel eens voor vrouwen gebezigd. Deze woorden zijn gemeenslachtig. Ze worden als mannelijk behandeld, als niet uit het verband blijkt, dat een vrouw wordt bedoeld; ingeval van twijfel geeft de voornaamwoordelijke aanduiding (hij-zijn) de doorslag. Vb. Van *den* dokter weet men, dat *hij* rijk is. De japon van *de* verdachte was grijs. Ik ontsla *die* bediende; *ze* is te slordig.

2°. Diernamen, die *alleen* en bij *uitsluiting* een mannelijk dier noemen: *haan, hengst, stier, ram, kater, doffer, os, kapoen, ruïn*.

3°. Mannelijk zijn ook die zelfst. nw. die een gebruikelijke afleiding op *-in*, ter aanduiding van het vrouwelijk individu, naast zich hebben; *leeuw, leeuwin; ezel, ezelin; pauw, pauwin; tijger, tijgerin*.

Opmerking: Als het woord, dat een mannelijke persoon of dier noemt, in figuurlijke zin gebruikt wordt, schrijft men

de buigings-n niet. De koetsier zat op *de* bok. Hij hangt *de* gebraden haan uit. In het teken van *de* steenbok, *de* ram.

§ 68.

Er zijn substantieven die zowel het lidw. *de* als *het* kunnen krijgen. Men zegt evengoed *de* als *het* *afval, bouquet, circus, drab, figuur, fruit, gordijn, halsboord, idee, keer, koord, kwik, maal* (keer), *microscop, mud, octaaf, omslag, port* (v.e. brief), *proza* (meestal *het*), *roest, schilderij, soort, toestel, uitzet, vuilnis* enz.

+ § 69.

⁺Afwijkende aanduiding.

Op de algemene regel dat naar *de*-woorden verwezen wordt door *hij* en *zij*, naar *het*-woorden door het pers. voornw. *het*, zijn verschillende uitzonderingen. Vooreerst bij persoonsnamen. Wordt nl. een *persoon* door een *het*-woord genoemd (*het* hoofd van de school, *het* meisje) dan verwijst men naar die persoon met *hij* of *zij* (niet met *het*).

Voorbeelden: *Het* hoofd viert zijn jubilé; *hij* is veertig jaar werkzaam geweest aan deze school. - *Het* palfreniertje heeft zich gelukkig niet bezeerd toen *hij* van het rijtuig viel.

Dat meisje heeft *haar* zakdoek verloren; *ze* is er erg verlegen mee. - *Dat* wijf stond weer te schelden. *Ze* is altijd zo onhebbelijk. - *Het* kind kan niet stil zijn. *Ze* (ook *het*) praat de hele dag.

Omgekeerd wordt (vooral in de omgangstaal) wel naar *de*-woorden verwezen met *het* of *'t*.

Voorbeelden: Het is een lastige *jongen*, maar *'t* zal later misschien een flink man worden. - Ik heb maar één velletje om mijn *straf* op te maken. Zou *'t* er op kunnen?

-

Gooi de *bagage* maar in het net; en als *het* er niet in kan, leg je *'t* maar naast je.

O p m e r k i n g . Komt het woord *meisje* voor in de betekenis 'aanstaande echtgenote', dan wordt het gewoonlijk door het betrekkelijk voornaamwoord *die* (niet door *dat*) gevolgd: Hij stelde ons voor aan zijn meisje, *die* bij ge-

legenheid van zijn verjaardag was overgekomen. Vergelijk: Wie was dat meisje *dat* daar stond?

Verbuiging van de zelfstandige naamwoorden.

+ § 70.

De zelfstandige naamwoorden nemen voor verreweg 't grootste gedeelte geen buigingsuitgangen aan. Slechts betrekkelijk weinige krijgen een uitgang, en wel alleen *in de 2e naamval enkelvoud*.

+Verbuiging alleen in de genitief.

+ § 71.

Gaan wij eerst na hoe het hiermede gesteld is in de gesproken beschaafde taal.

+Verbuiging in de gesproken beschaafde taal.

Tweede naamval mannelijk (zie § 67) enkelvoud.

+ Alleen persoonsnamen en wel voornamelijk eigennamen en verwantschapsnamen van mannen kunnen, wanneer het door de genitief bepaalde woord volgt, een tweede-naamvals-*s* krijgen: *Willems* boeken; *Karels* jas; *Gorter's* gedichten; mijn *ooms* huis; de zoon van mijn *vaders* compagnon.

+Mannelijk.

Opmerking. Dikwijls wordt het bezittelijk voornaamwoord *zijn* (*z'n*) gebruikt in plaats van de genitief-*s*: Willem *z'n* boeken; Karel *z'n* jas; de zoon van mijn vader *z'n* compagnon. En altijd: Kees *z'n* werk; Gijs *z'n* paarden.

Tweede naamval vrouwelijk (zie § 67) enkelvoud.

+ Evenals in 't mannelijk wordt een *s* gevoegd achter eigennamen en verwantschapsnamen van vrouwen, wanneer het bepaalde substantief volgt:

+Vrouwelijk.

Mina's boeken; *Grietjes* broer; haar *grootmoeders* bril; zijn *vrouws* familie.

Dikwijls wordt *d'r*, *'r* of *haar* gebruikt en niet de genitief-*s*: Mina *d'r* boeken; haar niet *'r* japon. - En altijd: Jans *d'r* (of *'r* of *haar*) kennissen. Truus *d'r* (of *'r* of *haar*) kamertje, daar de genitief-*s* achter Jans en Truus niet gehoord zou worden.

O p m e r k i n g. In een uitdrukking als: ‘Op *Koningins* verjaardag’ is Koningin gelijk te stellen met een eigennaam.

+ Tweede naamval onzijdig enkelvoud.

+ Onzijdig.

Ook in 't onzijdig wordt in de tweede naamval soms een *s* gevoegd achter verwantschapsnamen: mijn *neefjes* postzegels; mijn *broertjes* zweep.

O p m e r k i n g e n. 1°. De zelfstandig gebruikte bijvoegelijke naamwoorden, volgende op *wat*, *iets* of *veel* (wat *goeds*, iets *moois*, veel *liefs*) zijn niet als genitieven te beschouwen. Dit blijkt uit zinnen als: Het *moois* (onderwerp, dus 1e naamval) is er gauw afgezien. - Het *goeds* (voorwerp) verzwijgt hij gewoonlijk.

2°. In het meervoud heeft geen enkel Nederlands *zelfst. naamwoord* een bijzondere *naamvalsvorm*.

+ § 72.

+ Genitieven in vaste uitdrukkingen.

In sommige vaste uitdrukkingen komen nog oude genitiefvormen van zelfst. naamwoorden voor.

Voorbeelden:

Ondank is 's *werelds* loon.

's *Lands* wijs 's *lands* eer.

Langs 's *heren* wegen.

+ § 73.

+ Schrijftaal.

In de schrijftaal is het aantal gevallen waarin *de-* en *het-*woorden een *-s* aannemen als teken van de genitief, veel groter. De genitief wordt echter ook hier, hoe langer hoe meer, omschreven met het voorzetsel *van*. Genitieven als: de beweging *des vijands*; de zegeningen *des vredes*; de inkomsten *des rijks*; het teken *des kruises*, doen bepaald ouderwets, plechtig of gewild-deftig aan. Men schrijft: De bewegingen *van den vijand*; de zegeningen *van de vrede*.

+ Ook treffen wij in de schrijftaal enige genitieven aan op *-en* (vgl. § 72, langs 's heren wegen): 's *Vorsten* bewilliging, 's *prinsen* invloed, 's *Heren* goedheid, 's *mensen*

+ Zwakke genitieven.

onvolkomenheid, 's *graven* dood, de stem eens *profeten*, 's *pausen* opvolger.

De genitief op *-en* noemt men *zwak*, die op *-s* *sterk*.

Er is in de schrijftaal één zwakke onzijdige genitief, n.l. van *hart*: De vertedering des *harten*.

Ook deze zwakke genitieven doen ouderwets aan. Ze naderen de vaste uitdrukkingen van § 72.

⁺ § 74.

In vaste uitdrukkingen komen ook nog wel oude derde naamvallen (datieven) van zelfstandige naamwoorden voor. B.v. met voorbedachten *rade*, in koelen *bloede*, in gemoede, *ten bate*, *ten gunste*, *ten behoeve*, *ten voordele*, enz.

⁺ **Datieven in vaste uitdrukkingen.**

Lidwoorden.

+ § 75.

De en *'t* (*het*) noemt men lidwoorden van *bepaaldheid*. Ze maken doorgaans een zelfstandigheid bepaald. *'N* (gewoonlijk gespeld *een*) heet lidwoord van *onbepaaldheid*. Het geeft te kennen dat een onbepaalde zelfstandigheid van zekere soort bedoeld wordt. Vgl. *de* vorst is gestorven (een bepaalde vorst, dien men niet nader hoeft aan te duiden) en: er moet *een* vorst zijn aangekomen (welke is den spreker niet bekend).

+ Lidwoorden van bepaaldheid en van onbepaaldheid.

O p m e r k i n g e n . 1°. In zinnen als: *de* hond is een huisdier; *een* mens is nu eenmaal onvolmaakt, wordt een gehele *soort* bedoeld en niet een individu. *De hond* staat dan voor de honden, of alle honden; *een mens* voor de mensen, of alle mensen.

2°. In sommige gevallen is het lidwoord van onbepaaldheid *niet* toonloos. B.v.: Zijn hier dan geen hotels? Kunnen jullie er mij niet *een* wijzen? - Hij is *een* van onze bekendste schilders.

§ 76.

De blijft in de gesproken taal onverbogen. In de geschreven taal ook, behalve in de gevallen genoemd in § 51, 52, 67 en 77.

Een blijft onverbogen.

O p m e r k i n g . Een enkele maal komt *'n* vóór een meervoudig zelfst. naamw. voor: Aan wat *'n* gevaren stond hij niet bloot! - Wat zaten daar *'n* mensen. - *'n* Paarden dat er waren!

In de schrijftaal.

§ 77.

Van het lidwoord *de* komt (naast de omschreven vorm met *van*) in de schrijftaal nog wel de vorm *der* en *des* voor, vooral in 't meervoud. 't Geduld *der* moeder. De levenswijze

der mieren. De oplettendheid *der* leerlingen.... *Des* nachts.

Bij het gebruik dezer genitief-vormen richt men zich naar het beschaafde taalgebruik.

+ § 78.

⁺Lidwoord ongebruikelijk.

In de regel wordt het lidwoord van bepaaldheid niet gebruikt voor eigennamen (*Karel, Europa*) en veelal niet voor verwantschapsnamen, en voor titels *waarmee men iemand aanspreekt*.

Voorbeelden:

De kinderen gaan naar *grootma*.

Ben je bij *tante* geweest?

Ik hoorde het van *oom Louis*.

Hij sprak met *kapitein Mulder*, met *burgemeester De Vries*, met *dokter Gorter*.

Vergelijk met de laatste zin: Hij bracht een bezoek bij *den* advocaat Jansen, bij *den* commies der posterijen Gerritsen, bij *den* wethouder Smits.

§ 79.

Soms geeft men het bepalend lidwoord sterke nadruk om uit te drukken dat het volgende zelfstandig naamwoord een persoon of zaak bij uitnemendheid noemt. B.v. Jansen is hier *de* advocaat. - Beiers bier is nog altijd *het* bier (zie § 112).

+ § 80.

⁺Een = ongeveer.

Een of '*n* (dat men in dit geval een bijwoord zou kunnen noemen) heeft de betekenis 'ongeveer', als het door een telwoord wordt gevolgd: '*n* twintig stuks, '*n* vijftig gulden. - Er waren er '*n* tachtig.

⁺ '*N* (*een*) kan ook de betekenis *veel* hebben: Wat '*n* geld! Wat '*n* mensen! (Vgl. § 76, opmerking).

⁺Een = veel.

+ § 81.

⁺Zo'n.

Met *zo* en *hoe* en *wat voor* wordt het lidwoord van onbepaaldheid samengetrokken tot *zo'n* en *hoe 'n*, (*niet*: *zo* een en *hoe* een). Bij voorbeeld: Ik had *zo'n* dorst! - Wat heb je aan *zo'n* jongen? *Hoe 'n* potlood wou je eigenlijk hebben? *Wat voor 'n* hoed had hij op?

Bijvoegelijke naamwoorden.

+ § 82.

Bijvoegelijke naamwoorden noemen kenmerken van zelfstandigheden en begrippen.

⁺Bijvoegelijke
naamwoorden-

Voorbeelden:

Een *groot* boek; de *hoogste* klasse; een *gouden* ketting; de *Nederlandse* taal; een *lelijke* ondeugd; Hollands *blonde* duinen. - Ik ben *gezond*. Hij wordt *oud*.

+ § 83.

Wanneer het bijv. naamw. als bijvoegelijke bepaling bij het zelfst. naamw. staat, noemt men het *attributief*, b.v. de *oude* man; Karel de *Grote*.

⁺Attributieve en
praedicatieve bijv.
naamwoorden.

Komt het bijv. naamw. voor als naamwoordelijk deel van het gezegde, dan heet het *praedicatief* gebruikt, b.v. het kind werd *bang*; de jongen scheen *vlijtig*; *gezond* wordt hij niet meer (zie § 21, 22).

+ § 84.

In § 46 merkten wij reeds op, dat de grens tussen bijvoegel. naamwoorden en bijwoorden niet scherp is te trekken. Om uit te maken met welke woordsoort men te doen heeft, houdt men niet alleen rekening met de vraag of al dan niet een *zelfstandigheid* bepaald wordt, maar let men er ook op, of het te classificeren woord verbogen kan worden of niet.

⁺Grens tussen bijv. naamw.
en bijwoorden.

Dat mooi in *het mooie huis* een bijv. nw. is, en een bijwoord in *hij schildert mooi*, ligt voor de hand. Het bijv. nw. toch bepaalt een substantief en is verbogen, het bijwoord bepaalt een werkwoord en is onverbogen.

In *het huis is mooi* noemen we *mooi* ook een bijvoegelijk naamwoord (niettegenstaande het onverbogen blijft) omdat

het een eigenschap noemt van een zelfstandigheid. Maar verschil van mening bestaat er bij zinnen als: *Hij schreef het boek vol* en *de kachel is aan*. Gewoonlijk heet *vol* (bijv. naamw. en *aan* bijwoord) maar men houde in het oog dat hier de grens tussen adjectieven en adverbia vrijwel is uitgewist.

Verbuiging van de bijvoegelijke naamwoorden.

+ § 85.

In de algemene beschaafde taal.

De enige buigingsuitgang die het bijvoegelijk naamwoord aanneemt, is *e*. - *Goed*, is dus de onverbogen, *goede* de verbogen vorm.

O p m e r k i n g . Wanneer men spreekt van *Karel de Stoutes* nederlagen, van *Lodewijk de Vromes* regering, voelt men *Stoutes* of *Vromes* niet meer als bijv. naamwoord, maar is het met het voorafgaande zelfst. nw. en lidwoord tot één geheel (een eigennaam) geworden.

+Verbuiging in de algemene taal.

§ 86.

Praedicatieve bijv. naamwoorden blijven onverbogen. B.v. *Zij is sterk*. De Japanners zijn *klein*.

§ 87.

Attributieve bijv. naamwoorden worden in het meervoud altijd verbogen. B.v. *Grote* verwachtingen; de *hoge* huizen. Deze *achterlijke* leerlingen moeten zich dubbel inspannen.

In het enkelvoud worden bijvoeg. naamwoorden die de-woorden bepalen in de regel ook verbogen (b.v. de *oude* man; mijn *beste* vriendin; hij dacht aan zijn *goede* vader en moeder; *harde* steen; *lekkere* soep).

De enkelvoudige onzijdige worden soms wel verbogen, soms niet. Niet, als er geen bepalend woord, of als het lidwoord *een* voorafgaat: *Goed* ijzer; een *treurig* bericht. Na *het*, *dit*, *dat* of een bezittel. voornaamwoord krijgt het onzijdige bijv. nw. de verbuigingsuitgang soms. Veelal beslist hier het ritme van de zin.

Voorbeelden:

dat *aardig(e)* jongetje; dit *prachtig(e)* boekwerk; ons *veel-*

bewonderd(e) strand; jullie *klein(e)* land; hun *ongelukkig(e)* clubje.

§ 88.

Uitzonderingen op de regels voor de attributieve bijvoegelijke naamwoorden.

Onverbogen blijven:

1°. bijvoegel. naamwoorden op *-er*, van plaatsnamen afgeleid: de *Amsterdammer* beurtman; *Urker* schippers; de *Johannesburger* goudmijnen.

2°. de bijvoegel. naamw. op *en*: een *houten* pin; een *gouden* oorijzer; het *ijzeren* hek; de *stenen* muur; *wollen* ondergoed; *porseleinen* kopjes; - een *open* deur; *dronken* mannen; *verbonden* legers; *geslagen* troepen.

Opmerking: Meestal wordt achter de *stoffelijke* bijv. naamwoorden in de beschaafde uitspraak geen *n* gehoord (in het onzijdig ook dikwijls geen *e*) en zegt men: een *houte* pin; een *goude* (ook wel een *goud*) horloge; een *zilvere* (*zilver*) mesje.

3°. de woorden *rechter* en *linker*: de *rechter* zijde. (Vgl. ook: een *volbloed* merrie; een *mica* lampeglas; een *cheviot* japon, enz.).

4°. de drie- en meerlettergrepige comparatieven: een *edeler* opwelling; *belachelijker* vertoning heb ik nooit gezien, *onbeduidender* redevoering nooit gehoord.

Opmerking: De tweelettergrepige comparatieven worden in het enkelv. voor de-woorden naar willekeur onverbogen gelaten of verbogen, als er geen bepalend woord of als *een* voorafgaat: *duurder(e)* wijn; *nader(e)* informaties; een *beter(e)* vrouw; een *kleiner(e)* stok. In het onz. enk. blijven zij onverbogen: *harder* ijzer; een *hoger* huis.

5°. Voor het woord *man* en andere persoonsnamen wordt het bijv. nw. dat het lidwoord *een* voor zich heeft, soms verbogen en soms niet, b.v een *braaf* man en een *brave* man; een *verstandig* man en een *verstandige* man; een *uitstekend* timmerman en een *uitstekende* timmerman. Wordt op het uiterlijk gedoeld, dan gebruikt

men bij voorkeur de verbogen vorm: een *grote* man (van *gestalte*), een *lelijke* soldaat. Is het de bedoeling iets van den persoon in zijn qualiteit (betrekking, beroep) te zeggen, dan bezigt men meestal de onverbogen vorm: een *groot* taalkundige, een *handig* (maar ook wel *handige*) advocaat.

Opmerking: Sommige oude buigingsuitgangen van bijv. naamwoorden komen nog voor in staande uitdrukkingen. B.v.:

- + *goedsmoeds* (oude 2de nvl.),
- bootshoofds* (oude 2de nvl.),
- zaliger* gedachtenis (oude 2de nvl.),
- ouder* gewoonte (oude 2de nvl.),
- te *kwader* ure (oude 3de nvl.).

+Oude buigingsuitgangen.

+ § 89. Schrijftaalverbuiging.

De schrijftaalverbuiging van de adjectieven wijkt in enkele gevallen van de verbuiging in de beschaafde spreektaal af.

Vooreerst komen in deftige schrijftaal een enkele maal mannelijke tweede naamvallen voor op *-n*. B.v.: de bezielde woorden des *ouden* dichters.

In de voorwerpsvorm van het mann. enkelv. gaat het bijvoegelijk naamwoord eveneens uit op *-n*:

Zij schonken het den *leerzamen* knaap.

Hij dacht aan zijn *ouden* vader.

In de schrijftaalverbuiging krijgt het bijv. naamw. dus een *-n*, wanneer het bepalend lidwoord op *-n* of *-s* uitgaat. (zie § 51, 52, 67, 76 en 77).

+Schrijftaalverbuiging.

+ § 90.

Bijvoegelijke naamwoorden worden niet zelden als substantieven gebruikt, b.v. *de blinde*; *de schone*; *het schone*; *het kwaad*. Soms schijnt het onzeker of men te doen heeft met een echt bijvoegelijk naamw. of met een bijvoeg. naamw. dat tot zelfst. naamw. geworden is. Daar het bijv. naamw. in 't meervoud een *e* aanneemt, het zelfstandig

+Zelfstandig gebruikte adjectieven.

naamwoord daarentegen *-en*; en daar in de schrijftaal het enkelvoudige bijv. naamwoord bij mannelijke woorden in de voorwerpsvorm op *-n* eindigt, maar het zelfst. naamw. niet (van den *bode*; van de *blinde*), dient men voor de praktijk van het spellen te kunnen uitmaken wat voor soort van woord men te verbuigen heeft.

In zinnen als: dat zijn oude pennen maar dit zijn *nieuwe*; hij wil niet omgaan met kleine jongens maar alleen met *grote*; ik zag veel bruine vogels maar geen enkele *gele*, zijn *nieuwe*, *grote*, *gele* te beschouwen als attributieve bijvoegelijke naamwoorden, daar zij een (genoemd) zelfst. nw. bepalen.

Daarentegen hebben wij met zelfstandige naamwoorden te doen in zinnen als: Er zijn veel *armen* in deze stad. Zoals de *ouden* zongen, piepen de *jongen*. Als knecht hielden zij er een *zwarte* op na.

Telwoorden.**+ § 91.**

Telwoorden geven een hoeveelheid te kennen of een volgnummer uit een reeks.

+ De *hoofdtelwoorden* noemen een hoeveelheid. Zij zijn of *bepaald*, zoals *nul, beide, tien, vijftig* enz., of *onbepaald*, zoals *veel, enkele, sommige, verscheidene, alle* enz.

+ De *rangtelwoorden* duiden een nummer uit een reeks aan. *Bepaalde* rangtelwoorden zijn b.v. *de vierde, de veertiende, de eerste*; *onbepaalde* zijn *de middelste, de laatste, de zoveelste, de hoeveelste*.

Opmerking: *De eerste* is bepaald; het is no. 1. - *De middelste* en *de laatste* zijn onbepaald; nummer hoeft niet bekend te zijn.

+Telwoorden**+Hoofdtelwoorden.****+Rangtelwoorden.****+ § 92.**

De *bepaalde hoofdtelwoorden* worden meestal bijvoegelijk gebruikt: *drie* man, die kinderen *beide*. Maar zij kunnen ook zelfstandig voorkomen en krijgen dan in 't meervoud *-en*: Het was over *éne* (enkelv.). - Kwart voor *tweeën* (meerv.). - Zij waren met hun *vijven*. - Wij verdeelden het in *tiene*.

Opmerkingen. 1°. Men zegt zowel: 't Is kwart voor *tweeën*, de wijzer stond op tien minuten over *éne*, als: over *twee*, over *één*.

2°. Men schrijft gewoonlijk *honderden mensen, duizenden insecten*; omdat men *honderden* en *duizenden* beschouwt als meervouden van de zelfst. naamwoorden (*het*) *honderd, (het) duizend*.

**+Bepaalde
hoofdtelwoorden.****+ § 93.**

De *onbepaalde hoofdtelwoorden* worden bijvoegelijk gebruikt. Men verbuigt ze als bijvoegelijke naamwoorden en derhalve krijgen ze in 't meerv. geen *n*.

**+Onbepaalde
hoofdtelwoorden.**

Voorbeelden:

verscheiden(e) keren; *sommige* mensen; - met *vele* (ook *veel!*) middelen; - *enkele* uitzonderingen; - die mensen *alle*, enz.

+ § 94.

De *bepaalde rangtelwoorden* worden van de bepaalde hoofdtelwoorden afgeleid door middel van *-de* of *-ste*. Met *-de* zijn gevormd: *tweede, derde, vierde, vijfde, zesde, zevende, negende, tiende, elfde, twaalfde* en de van de samenstellingen met *tien* afgeleide (*dertiende* enz.).

Alle andere met *-ste*: *achtste, twintigste, duizendste* enz.

De bepaalde rangtelwoorden worden als adjectieven verbogen en krijgen in de **schrijftaal** dus soms een *-n* in het enkelvoud, (zie § 89).

+Bepaalde rangtelwoorden.

Voorbeeld:

De jager schoot zijn *eersten* reebok.

O p m e r k i n g : Over uitdrukkingen als *Karel de Vijfdes* regering, vgl. § 85.

+ § 95.

De *onbepaalde rangtelwoorden* zijn afgeleid door middel van *-ste*. Ze worden eveneens als adjectieven verbogen.

+Onbepaalde rangtelwoorden.

Men schrijft dus:

Men onttroonde *den laatsten* koning.

O p m e r k i n g . In: ‘de *hoeveelste* hebben wij vandaag?’ is *hoeveelste* zelfstandig gebruikt.

Voornaamwoorden.**+ § 96.**

Voornaamwoorden duiden zelfstandigheden aan, of noemen toevallige kenmerken van zelfstandigheden.

+Voornaamwoorden.

Voorbeelden:

Hij heeft het gezegd.

Wie zegt dat?

Men beweert het.

Wie dat beweert, heeft het mis.

Den jongen *die* daar viel, ken *ik* niet. -

Mijn boeken en de *zijne*.

Deze lessen.

Is *het dezelfde* man?

O p m e r k i n g . Daar de boeken die door mij *mijn* boeken of *deze* boeken genoemd worden, door anderen als *zijn* boeken of *die* boeken zullen worden aangeduid, kunnen wij hier spreken van *toevallig* kenmerk.

§ 97.

De voornaamwoorden die zelfstandigheden aanduiden, noemt men *zelfstandige* voornaamwoorden (b.v. *ik, u, degene, wie*); de voornaamwoorden die toevallige kenmerken van zelfstandigheden aangeven en dus zelfstandige naamwoorden bepalen, noemt men *bijvoegelijke* (b.v. *mijn, deze, welke*).

O p m e r k i n g . *Bijvoegelijk* gebruikte voornaamwoorden hebben hetzelfde getal en dezelfde naamval als de zelfstandige naamwoorden waarop zij betrekking hebben. Vergelijk: *Welke* (meerv., onderwerpsvorm) *boeken* meerv., onderwerpsvorm) zijn dit? met *Wiens* mannelijk, enkelv., genitief) *boeken* (meerv., onderwerpsvorm) zijn dit? (*Wiens* is zelfstandig en heeft betrekking op een mannelijke persoons-

naam. In dit geval kan ook van *geslacht* (sexe) gesproken worden).

+ § 98.

Men verdeelt de voornaamwoorden in:

**+Zelfstandige en
bijvoegelijke.**

A.	<i>Persoonlijke</i> (zelfstandig).
B.	<i>Bezittelijke</i> } zelfstandig en bijvoegelijk.
C.	<i>Aanwijzende</i> } zelfstandig en bijvoegelijk
D.	<i>Vragende</i> } zelfstandig en bijvoegelijk
E.	<i>Betrekkelijke</i> } zelfstandig en bijvoegelijk
F.	<i>Onbepaalde.</i> } zelfstandig en bijvoegelijk

+ § 99. A. Persoonlijke voornaamwoorden.

Hiermee duidt de spreker zich zelf, of zich zelf en anderen (1e persoon), een of meer toegesproken personen (2de persoon) of een of meer andere personen of zaken aan (3de persoon).

+Persoonlijke.

+ *Persoonlijk voornaamwoord van de 1ste persoon.*

+Van de 1ste persoon.

		<i>Verbuiging.</i>
	Enkelvoud.	Meervoud.
Onderwerpsvorm <i>ik, 'k.</i>		<i>wij, we.</i>
Voorwerpsvorm <i>mij, me.</i>		<i>ons.</i>

O p m e r k i n g . De genitief komt alleen voor in enkele **schrijftaal**uitdrukkingen: Om *mijns* zelfs wil; ik ga om met *mijns* gelijken; een *onzer*. (In de algemene taal: om *mij* zelf; een *van ons*).

+ § 100.

Persoonlijk voornaamw. van de 2de persoon.

+Van de 2de persoon.

Verbuiging.

Enkelvoud.

Beleefdheidsvorm.	Vertrouwelijke vorm.	Schrijftaalkvorm.
Onderwerpsvorm <i>u</i> .	<i>jij, je.</i>	<i>gij, ge.</i>
Voorwerpsvorm <i>u</i> .	<i>jou, je.</i>	
	Meervoud.	
Onderwerpsvorm <i>u</i> .	<i>jullie, jelui.</i>	<i>gij, ge.</i>
Voorwerpsvorm <i>u</i> .	<i>jullie, jelui.</i>	

+ **Opmerkingen:** 1°. In de vertrouwelijke vorm spreken gewoonlijk goede bekenden tot elkaar, ook ouderen tegen kinderen en kinderen onderling.

+ **U en je.**

Met *u* spreekt men tegen minder intieme kennissen en vreemden. Ook zeggen kinderen meestal *u* tegen hun ouders enz. (zie § 137).

+ 2°. *Je* komt ook als meervoud voor. B.v.: *Je moet* nu bedaard zijn, jongens! - Ik wou jullie nog zeggen, dat *je* morgen vrijaf *hebt*.

+ **Je als meervoud.**

+ 3°. De genitief treft men alleen aan in enkele vaste schrijftaaluitdrukkingen, zoals: *uws* gelijken. Vergelijk de opmerking bij § 99. Natuurlijk komt van de *vertrouwelijke* vorm nooit een (deftige) genitief voor.

+ **Genitief.**

+ § 101.

Persoonlijk voornaamwoord van de 3de persoon.

+ **Van de 3de persoon.**

Verbuiging.

Mannelijk.

Enkelvoud.

Onderwerpsvorm *hij, ie.*

Meervoud.

zij, ze.

Voorwerpsvorm *hem, 'm.*

hun (hen), ze.

Vrouwelijk.

Onderwerpsvorm *zij, ze.*

zij, ze.

Voorwerpsvorm *haar, ze, 'r.*

hun (hen), ze.

Onzijdig.

Onderwerpsvorm *het, 't.*

zij, ze.

Voorwerpsvorm *het, 't.*

hun (hen), ze.

Opmerkingen. 1°. Gewoonlijk hoort men *ie* voor *hij*, wanneer de klemtoon niet op het voornaamw. valt en de persoonsvorm voorafgaat. Komt *ie* niet? Wat heeft *ie* gezegd?

2°. Vergelijk voor de schrijftaalgenitief (om *zijns* zelfs wil, *zijns* gelijken) de opmerking bij § 99.

3°. Voor de pronominale aanduiding met *hij* of *zij* zie § 66.

+ 4°. In 't meervoud wordt in de onderwerpsvorm nooit *zij* maar altijd *ze* van zaken gebruikt: Waar zijn die schotels? *Ze* zijn kapot.

+ **Zij nooit van zaken gezegd.**

5°. In de voorwerpsvorm van 't meerv. gebruikt men *hun* (*hen*) en *ze* van personen. In de algemene spreektaal komt *hen* weinig voor. Ik heb *hen* (of *ze*) wel gewaarschuwd. - Ik heb het *hun* (of *ze*) meegedeeld.

+ 6°. *Hun* (*hen*) wordt niet van zaken gezegd: Waar zijn de stoelen? Ik heb *ze* naar den meubelmaker laten brengen.

+ **Hun (hen) alleen van personen gezegd.**

+ 7°. Een veel voorkomende fout in de spreektaal is het gebruik van *hun* als onderwerp: *hun* hebben het gedaan; *hun* zeggen.... Deze fout ziet men het best in, als men let op het parallellisme met het enkelvoud. Men zegt toch niet: *hem* heeft het gedaan; *haar* zegt het.

+ **Hun als onderwerp.**

+ 8°. Eigenaardig is het gebruik van het pers. voornw. onzijdig enkelvoud (*het*) in zinnen als deze: Wie loopt daar? *Het* is mijn oom. - Ken je Willem? *Het* is zo'n aardige jongen.

+ **Het eigenaardig gebruikt.**

9°. *Het* heeft nooit de hoofdtoon. Zou de nadruk er op moeten vallen, dan gebruikt men *dit* of *dat*. B.v.: 'Hij gaf het me.' - 'Wat gaf hij je?' - '*Dit* gaf hij me.'

+ § 102.

Tot de persoonlijke voornaamwoorden behoort ook *er* in de betekenis *van hen*, *daarvan*. Waren daar veel mensen? Er waren *er* wel honderd. - Daar staan kersen, neem *er* maar wat.

+ **Er.**

+ § 103.

Het wederkerende *zich* en het wederkerige *elkander* zijn ook persoonl. voornaamwoorden. *Jan en Piet bezeerden zich* betekent: Jan bezeerde Jan, en Piet bezeerde Piet. - *Jan en Piet bezeerden elkander* wil zeggen: Jan bezeerde Piet en Piet bezeerde Jan.

+ **Zich, elkander.**

Zich is altijd voorwerpsvorm. *Elkander* heeft ook een 2de-naamvalsform: Ze hebben *elkanders* (of *elkaars*) atlassen genomen.

+ § 104. B. Bezittelijke voornaamwoorden.

De *bezittelijke voornaamwoorden* geven te kennen dat bepaalde zelfstandigheden toebehoren aan, of in betrekking staan tot de 1ste, 2de of 3de persoon.

⁺Bezittelijke
voornaamwoorden.

Dat die betrekking van verschillende aard kan zijn, blijkt uit zinnen als:

Ik heb de huur van *mijn* huis opgezegd (tijdelijk bezit); - ik verhuur *mijn* huis tegenwoordig (eigendom); - *mijn* voorouders (afkomst); - *mijn* aanbeveling (d.i. de door mij gegeven aanbeveling) was haar van weinig nut; - zij wist niets tot *mijn* aanbeveling (d.i. om mij aan te bevelen) te zeggen.

+ § 105.

Stammen van de bezittelijke voornaamwoorden:

⁺Stammen van de
bezittelijke
voornaamwoorden.

1ste pers. enkelv. <i>mijn, m'n</i>	2de pers. enkelv. <i>uw, jouw, je</i>	3de pers. enkelv. (bezitter mann. of onzijdig) <i>zijn, z'n</i> (vr.) <i>haar, 'r, d'r.</i>
1ste pers. meerv. <i>onze, ons</i>	2de pers. meerv. <i>uw, jullie, je</i>	3de pers. meerv. <i>hun, 'r, d'r.</i>

Deze stammen wijzen de *persoon* (1ste, 2de of 3de), het *getal* (enkelv. of meerv.) en voor zover het de 3de persoon enkelvoud betreft, ook het *geslacht* (zie § 67) van den *bezitter* aan.

+ 106. Verbuiging.

In de schrijftaal, evenals in de algemene beschaafde taal krijgen de bezittelijke voornaamwoorden geen uitgangen.

⁺Geen verbuiging van de
bez. vnv.

Voorbeelden:

Van *mijn* vader; - bij *zijn* moeder; - met *hun* neven en nichten, enz.

De stam van de 1e persoon meervoud luidt *onze*, behalve wanneer de 'bezitting' onzijdig enkelvoud is (*onze* leeraar, *onze* vorstin, *onze* boeken; maar *ons* land, *ons* tegenwoordige ministerie).

Het bezittel. voornaamw. blijft óók onverbogen, wanneer

het volgende zelfst. naamw. een tweede-naamvals-*s* aanneemt: *mijn* vaders huizen, *uw* tantes moeder enz.

§ 107.

Een verbogen bez. vnw. komt voor in enkele staande uitdrukkingen: te *zijnen* huize; te *mijnen* behoefte; *Hare* Majesteit; *Mijne* Heren, e.a. (zie § 52).

+ § 108.

Je en *jullie* blijven altijd onverbogen. B.v. zijn dat *jullie* kippen? Wij spraken van *je* broer.

+ **Jullie, je.**

+ § 109.

Het bezittelijk voornaamwoord kan door het bepalend lidwoord worden voorafgegaan. Heeft het betrekking op een in de zin genoemd zelfst. naamw., dan verbuigt men het bezitt. voornw. als een bijvoegelijk naamwoord.

+ **Bezitt. voornw. door *de* voorafgegaan.**

Voorbeelden (met schrijftaalverbuiging): Wij spraken over uw haan en over *den zijnen*. - Dit zijn haar postzegels, maar waar zijn de *mijne*?

+ § 110.

Soms wordt het bezitt. voornaamw. zelfstandig (dus als een zelfst. naamw.) gebruikt. In het meervoud krijgt het dan een *-n*.

+ **Zelfstandig gebruikte bezitt. voornw.**

Voorbeelden:

Geef ieder *het zijne*.

Hij is met *de zijnen* (d.i. met zijn familie) naar het buitenland vertrokken. - *De onzen* (d.z. onze troepen) behaalden de overwinning.

+ § 111.

In de algemene taal doet het bezittel. voornaamwoord dikwijls dienst om een tweede-naamvalsbetrekking uit te drukken: *Willem z'n vader*; *Marie haar* (of *d'r* of *'r*) vriendinnetjes; die lui *hun* (*d'r*) begrip.

+ **Willem z'n vader.**

⁺ § 112.

Een eigenaardig gebruik maakt men van het bez. vnw. *je* in zinnen als: Hij is een van *je* eerste advocaten.

Verder in: Dat is *je* koffie. Dat is *je* adres. *Je* heeft hier de

⁺ Een van *je* beste; *je* adres.

bet. van ‘de beste’. Overdreven beleefdheid van leveranciers maakte er van: Dat is uw koffie. - Dat is uw adres, mevrouw! (vgl. § 79).

+ § 113. C. Aanwijzende voornaamwoorden.

Aanwijzende voornaamwoorden wijzen personen of zaken aan, en geven bovendien soms te kennen of deze zich op kortere of verdere afstand van den spreker bevinden. De meest voorkomende zijn *deze (dit)* en *die (dat)*.

+ *Deze (dit)* gebruikt men om zelfstandigheden aan te wijzen die zich dicht bij den spreker bevinden. B.v. Hoe vindt u *deze* stof? - *Deze* pennen zullen u wel bevallen. - *Dit* papier is van goede kwaliteit.

Die (dat) wijst, wanneer het in tegenstelling met *deze* wordt gebruikt, op verder afgelegen of vroeger genoemde personen en zaken. B.v. Bedoel je *deze* bomen? Neen *die* daar. - Wij wensen in dit opstel zowel de financiële toestand als de militaire organisatie te behandelen; *deze* (n.l. de militaire organisatie) uitvoeriger, *die* in grove trekken.

Is er geen sprake van een tegenstelling, dan wijst *die* evengoed dichtbijzijnde zelfstandigheden en pas genoemde zaken aan. B.v. Hoe vind je *die* das die ik aanheb? - Er was eens een jongen en *die* had geen lust in leren.

In zinnen als: Och, och, *die* humeuren! - *Die* Gijs!, heeft *die* vooral ‘gevoelswaarde’ (vgl. § 7; 212).

+ **Aanwijzende voornaamwoorden.**

+ **Onderscheid tussen *deze* en *die*.**

Verbuiging.

§ 114.

In de algemene beschaafde taal blijven de aanwijzende voornaamwoorden onverbogen.

+ In de **schrijftaal** verbuigt men *deze* en *die* als het lidwoord *de* behalve dat in de zelden voorkomende genitief van *die* een *n* wordt ingelast (*diens*), voorb.: wiens brood men eet, *diens* woord men spreekt.

+ **Verbuiging in de schrijftaal.**

+ § 115.

Alleen in de *schrijftaal* komen de uitdrukkingen voor: van *genen* man, aan *gene* zijde, welke *van dien*

+ **Gene.**

man, aan de andere zijde betekenen. De onzijdige vorm van dit *gene* ontbreekt.

+ § 116.

Wanneer het mannelijk zelfstandig naamwoord waar *deze* (*dit*) of *die* (*dat*) betrekking op heeft, reeds vooraf is genoemd (en om die reden niet meer volgt), verbuigt men het aanwijzende voornaamwoord in de schrijftaal als stond het bepaalde substantief er achter.

⁺*Deze en die* zonder volgend substantief.

Voorbeelden:

Welken doffer wil je hebben? *Dezen*; *dien* anderen vind ik niet mooi.

+ § 117.

Wordt *deze en gene* zelfst. gebezigd, dan staat het op de grens van de onbepaalde voornaamwoorden (zie § 129).

⁺*Deze en gene* zelfstandig gebruikt.

Voorbeelden:

Ik hoor van *deze en gene* (enkelv.) dat het concert niet meeviel.

Ik moet bij *dezen en genen* (meerv.) nog bezoeken afleggen.

O p m e r k i n g . Een zelfstandige genitief *dezer, dezes* komt voor in de staande uitdrukkingen: de tiende (of twaalfde enz.) *dezer* (= *dezer* maand), schrijver *dezes*.

+ § 118.

Evenals men soms *het* gebruikt waar men *hij* of *zij* zou verwachten (vgl. § 101, 7°), bezigt men *dat* voor *die* in zinnen als: Wie is die meneer? O, *dat* is een professor in de dierkunde. - Die Willem *dat* is zo'n leuke jongen! - Die Chinezen *dat* zijn toch eigenaardige lui.

⁺Eigenaardig gebruik van *dat*.

+ § 119.

Ook het bepalende (bijvoegelijke) *zelf* kan men als aanwijzend voornaamwoord beschouwen.

⁺*Zelf*.

In de algemene taal blijft het onverbogen.

In alle naamvallen kan *zelf* ook in de geschreven taal onverbogen blijven. Dus: hij heeft gesproken met den man *zelf*; de vrouw *zelf*; - de belangen van de kinderen *zelf*

Opmerking: 1°. De verbogen vorm mnl. enk. voorwerpsvorm, *zelven*, vr. *zelve*, meerv. *zelve* komt alleen in deftige schrijftaal voor. Voorb.: Ik sprak den man *zelven*.

Opmerking: 2°. Tot de aanwijzende voornaamwoorden behoren ook *zodanig*, *zulk* en *zo'n*. - Dit laatste komt alleen in het enkelvoud voor: *zo'n* jongen (mv. *zulke* jongens).

+ § 120.

Aanwijzende voornaamwoorden zijn ook *dezelfde* (onz. *hetzelfde*) en *degeen* of *degene* (onz. *hetgeen*).

+ **Dezelfde en degene.**

Dezelfde wordt meestal bijvoegelijk, *degene* altijd zelfstandig gebruikt.

+ *Verbuiging.*

In de algemene taal blijven ook *dezelfde* (onz. *hetzelfde*) en *degene* onverbogen: Zeg aan *degene* (*degeen*) die je dat verteld heeft, dat ie er niets van weet.

+ **Verbuiging.**

In de **schrijftaal** verbuigt men het bijvoegelijk gebruikte *dezelfde* als het bijvoegelijk naamw. *de blinde*; het wordt dus in de voorwerpsvorm mannel. enkelv. *denzelfde*.

Voorbeelden:

Hij bedoelde *denzelfde* dichter als ik.

Wij spraken niet over *dezelfde* vrouw.

Het bleek dat wij *dezelfde* vrienden hadden. -

Het zelfstandig gebruikte *dezelfde*, alsook *degene*, wordt in de schrijftaal verbogen als het zelfstandig naamwoord *de bode*. Dus in de voorwerpsvorm mannel. enkelv. wordt het *denzelfde* en *dengene*, in 't meerv. *denzelfde* en *degenen*.

Voorbeelden:

Ik heb die boter van *denzelfde* die ze ook aan uw ouders levert.

In Rüdeshheim ontmoetten wij weer *denzelfde* die wij in Bonn en in Altenahr gezien hadden.

Dengene die deserteert, zal men met de kogel straffen.

Hier liggen de prijzen voor *degenen* die gewonnen hebben.

Opmerking: Naast *dezelfde* en *degene* komen voor: *diezelfde* (*datzelfde*) en *diegene* (*datgene*).

+ § 121. D. Vragende voornaamwoorden.

Vragende voornaamwoorden vragen naar namen of bijzonderheden van personen of zaken.

⁺Vragende
voornaamwoorden.

De gebruikelijkste vragende voornaamwoorden zijn *wie* (*wat*), *wat voor* en *welke* (*welk*).

Wie is zelfstandig, *welke* en *wat voor* zijn bijvoegelijk.

Verbuiging.

In de algemene gesproken taal worden de vragende voornaamwoorden niet verbogen. In plaats van de genitief, gebruikt men de omschrijvingen *van wie* of *wie z'n* (mannelijk), *van wie* of *wie d'r* (vrouwelijk), *van wie* of *wie hun* (meervoud).

In plaats van de genitief van het onzijdige *wat* bezigt men *van wat* of *waarvan*; voor de datief: *waaraan*.

Voorbeelden:

Wie z'n pet is dat? - *Van wie* zijn die boeken? - *Wie d'r* boezelaar hangt daar? - *Wie hun* boeken liggen daar nog? - *Waarvan* (*van wat*) is hij beschuldigd? - *Waar*aan schrijft hij het toe?

⁺ In de **schrijftaal** verbuigt men *wie* als het aanwijzende *die*. Derhalve gebruikt men *wiens* in de genitief mannel. enkelv.; *wier* in de genitief vrouwel. enkelv. en in het meervoud; in de voorwerpsvorm mannel. enkelv. *wien*.

⁺In de schrijftaal.

Voorbeelden:

Wiens zoon is deze vorst? - *Wier* japon had zij toch aan? - *Wier* (meerv.) kennissen zijn het? - *Wien* (van de beide jongens) roept zij daar?

Opmerking: Als de sexe van de door *wie* aangeduide persoon niet uit 't zinsverband blijkt, blijft dit woord onverbogen: *Wie* heb je 't gezegd?

Welke krijgt in de *schrijftaal* een *n* in de voorwerps-

vorm mannelijk enkelv. B.v.: *Welken* minister heeft hij gesproken?

+ § 122.

In plaats van *wat*, voorafgegaan door een voorzetsel, gebruikt men gewoonlijk *waar*, gevolgd door een bijwoord. Dus in plaats van *aan wat - waaraan; in wat - waarin; door wat - waardoor; met wat - waarmee; tot wat - waartoe; om wat - waarom*.

+ Waaraan, waardoor, enz.

Woorden als *waaraan, waarin* enz. noemt men *voornaamwoordelijke bijwoorden* (vgl. § 182).

+ § 123.

Wat heeft ongeveer de betekenis van *welk* in de zin:

Wat nieuws is er?

+ Wat nieuws.

O p m e r k i n g . Ook *hoedanig* komt in de schrijftaal als vragend voornaamwoord voor.

Voorbeeld:

Hoedanige veranderingen wenst u te zien aangebracht? (In de algemene taal gewoonlijk: *welke* of *wat* voor veranderingen).

+ § 124. E. Betrekkelijke voornaamwoorden.

Betrekkelijke voornaamwoorden wijzen op zelfstandige naamwoorden, en verbinden tegelijkertijd bijzinnen met de zinnen waarin de bedoelde zelfstandige naamwoorden voorkomen.

+ Betrekkelijke voornaamw.

⁺ Het zelfst. nw., of zelfst. vnw. waarop het betr. vnw. betrekking heeft noemt men antecedent. *De man, die; degene die; hij, die.*

+ Antecedent.

De betrekkelijke voornaamwoorden zijn *die, wie* (onz. *dat, wat*). In de schrijftaal ook nog *welke* (onz. *hetwelk*).

+ Verbuiging.

Die en *wie* blijven in de algemene taal onverbogen. De genitief wordt omschreven door *van wie* en *waarvan*; boven-

+ Geen verbuiging in de algemene taal.

dien door *die z'n* (mann.), *die d'r*; *die 'r*, (vrouwel. en meerv.). Na een voorzetsel zegt men gewoonlijk *wie*.

Voorbeelden:

Dit is die winkelier *van wie de* (*die z'n*) inboedel laatst verbrand is. - Hij sprak van een vrouw *waarvan* het (*die 'r* of *die d'r*) kind in het water had gelegen. - Het waren soldaten *van wie de* (*die d'r*) geweren bij een overval verloren waren geraakt. - Dit is de man bij *wie* (ook wel eens bij *die*) ik het heb gehaald.

+ In de **schrijftaal** gebruikt men in de genitief mannel. enkelv. *wiens*, in de genitief vrouw. enkelv. en meerv. *wier*: (de winkelier *wiens* inboedel... een vrouw *wier* kind... soldaten *wier* geweren...); in de voorwerpsvorm mannel. enkelv. *wien* en *dien*, na voorzetsels alleen *wien*. B.v. dit is de man *dien* (of *wien*) ik het pakje meegaf. - De man *dien* ik daar ontmoette, vroeg mij de weg. De bok *dien* (bepalend voorw.) ik voor de kar heb, trekt goed. De kruidenier *bij wien* de sergeant werd ingekwartierd, zat er warm in. +In de schrijftaal.

In de voorwerpsvorm van 't vrouwel. enkelv. en van het meervoud schrijft men ook *die* en (minder vaak) *wie*, maar na voorzetsels uitsluitend *wie*.

Het was een vrouw *die* (of *wie*) ik altijd had vertrouwd. - De dochter met *wie* ik sprak, was zeer beschaafd. - Dit zijn de dames *die* (*wie*) ik het geld heb overhandigd. Enz.

O p m e r k i n g . Veelal schrijft men *dien* (mannel.) en *die* (vrouwel.) als het betr. voorw. *lijdend* of *bepalend* voorwerp, en *wien* (mannel.), *wie* (vrouwel.) als het *meewerkend* voorwerp is.

+ § 125.

Die wordt zowel gezegd van personen als van zaken (de jongens *die* daar staan, de stoel *die* omligt, enz.) +Waarvan, waardoor.

Wie, voorafgegaan door een voorzetsel (*met wie*, *door wie*, *bij wie* enz.) heeft alléén op personen betrekking. Van zaken bezigt men *waarvan*, *waardoor*; *waarbij* enz.

B.v. de buks *waarmee* ik schoot (niet: *met wie*). Daarentegen kunnen de voornaamwoordelijke bijwoorden ook op personen doelen: Dit zijn de reizigers *waarvan* (of *van wie*) ik je vertelde (vgl. § 184).

§ 126.

In 't onzijdig gebruikt men, óók als er van personen sprake is, een voornaamwoordelijk bijwoord, in plaats van het betrekkel. voornaamwoord door een voorzetsel voorafgegaan. Dus niet: het kind *met wat* ik speelde, maar *waarmee* ik speelde.

§ 127.

Als het antecedent ontbreekt, gebruikt men in 't mannel. en vrouwel. *die* of *wie* (*alwie*), in 't onzijdig *wat* (*alwat*). Voorbeelden:

Die (of *wie* of *alwie*) het weet, mag het zeggen.

Wie (of *die*) zitten te suffen, kunnen wel heengaan.

Wat hij vertelt, geloof ik niet.

+ § 128.

Welke (*hetwelk*) komt niet meer voor in de algemene gesproken taal. Het blijft ook in de schrijftaal onverbogen, omdat het nooit een mannelijk persoon of dier aanduidt. Een enkele keer wordt het voor zaken gebruikt, voorb.: De raad *welke* hij kreeg, was nog zo slecht niet.

De genitief (mann, en onz. enkelv. *welks*, vrouw. enk. en meerv. in alle geslachten *welker*) komt zeer zelden voor, daar men ook bij het schrijven nagenoeg altijd *waarvande* (of *het*) gebruikt.

+ **O p m e r k i n g**. Een enkele maal wordt *welke* (in de schrijftaal) bijvoegelijk gebruikt.

+**Verbuiging welke.**

+**Bijvoegel. gebruikt.**

Voorbeeld:

Zij spraken over Jacob van Maerlant, *welke dichter* in de dertiende eeuw geleefd heeft.

Voor een mnl. zelfst. naamwoord in voorwerpsbetrekking schrijft men *welken*. vb...., *welken dichter* men in Damme een standbeeld oprichtte.

+ § 129. F. Onbepaalde voornaamwoorden.

+Zelfst. onbep. voornw.

De zelfstandige onbepaalde voornaamwoorden duiden zelfstandigheden aan, waarvan de spreker de naam niet kan of wil noemen. B.v. *men, iemand, niemand, elkeen, een, de een of ander; alles, iets, niets, wat* (in de betekenis *iets*), *het een of ander; allen* (= alle personen), *enkelen* (= enkele personen), *velen, sommigen, beiden* enz. (Vgl. hiermee § 93).

Voorbeelden:

Men zegt het. - *Elkeen* zal het toestemmen. - Hier heb je er nu eens *een* waar je op aankunt. - De *een of ander* heeft hem geholpen. - Neem er *wat* van. - Een van *beiden*: hij heeft het gedaan of hij heeft het niet gedaan. - Men kan het *allen* niet naar de zin maken. - Maak het dan *enkelen* naar de zin.

+ O p m e r k i n g e n . 1°. Het onbep. voornw. *een* is nooit toonloos.

+ 2°. Ook *ze* en *je* kunnen als zelfstandige onbepaalde voornaamwoorden gebruikt worden: *Ze* zeggen (= *men* zegt) dat de Keizer in de stad komt. - *Je* kunt (= *men* kan) nooit op hem aan.

+Een.

+Ze, je.

+ In redenaarstaal en dichtertaal ook wel eens *gij*:

‘Eischt harde plicht dat *gij* een vriend bevecht,
Verwin, maar geen trofee blijf' tergend opgerecht.’

+Gij.

+ 3°. *Het* in ‘*het* regent’ is eveneens een onbepaald voornaamwoord.

+Het.

+ § 130.

+Iemands.

Iemand en het ontkennende *niemand* krijgen in de genitief een -s. B.v.: Je moet *iemands* kleren niet bederven! Hij is *niemands* vriend.

Naast *iemands* en *niemands* komt voor *iemand z'n* en *niemand z'n*.

+ § 131.

+Allen, velen.

De onbepaalde voornaamwoorden *allen, enkelen* enz krijgen **in de schrijftaal** een meervouds-*n*.

Voorbeelden:

Allen gaven me gelijk (in de algemene taal: *alle mensen*, waarin *alle* onbepaald telwoord is. Vgl. § 93). In de algemene taal wordt het meest de omschreven vorm gebruikt: *ze* gaven me *allemaal* gelijk (*ze* onbep. vnw. (§ 129, opm. 2°; *allemaal* onbep. vnw.).

Velen keuren zijn optreden af (in de algemene taal: *veel mensen* of *veel lui*).

Opmerking: Een genitief *aller*, *veler* komt in de **schrijftaal** voor in zinnen als: *Aller* ogen waren op hem gevestigd. - Aan *veler* wensen zal hierdoor tegemoet worden gekomen.

⁺ § 132.

Bijvoegelijke onbepaalde voornaamwoorden zijn o.a *zeker(e)*, *de een of andere*, *enige*, *ene*. 'Een *zekere* De Vries (hier is de van bekend, de voornaam enz. niet).

- De *een of andere* soldaat stak hem neer. - Het zal te *eniger* tijd wel duidelijk worden.

- Weet je waar hier ergens *ene* Mulder woont? - Ik sprak *ene* Jansen.

⁺ Opmerking. Dit laatste *ene* komt niet anders dan in deze vorm op *-e* voor (dus nooit als *een* of *enen*).

⁺Bijvoegel. onbep.
voornaamw.

⁺Ene.

Werkwoorden.

Vervoeging.

+ § 133.

Een werkwoord noemt meestal een werking; soms ook een verkeren in een toestand, of een overgaan van de ene toestand in de andere.

+Werkwoorden.

Voorbeelden.

Werken, vechten, eten, praten. - Zijn, zich bevinden, rusten, liggen, soezen, - Verdorren, smelten, blozen.

O p m e r k i n g . In de beschaafde gesproken taal hoort men zowel *werke, vechte, gevochte* enz. als *werken, vechten, gevochten*. In de geschreven beschaafde taal zijn alleen de vormen op *-n* gebruikelijk. Vgl. §§ 56 en 237.

§ 134.

Werkwoorden waarvan de betekenis geheel is verbleekt, noemt men *koppelwerkwoorden* als zij met een naamwoord (hij **was** *doodmoe*, vgl. § 21 en 22) en *hulpwerkwoorden* als zij met een voltooid deelwoord of een onbepaalde wijs het gezegde uitdrukken (hij **heeft** het *beweerd*, hij **zal** *komen*, hij **was** *gevallen*).

O p m e r k i n g . In gevallen als: *de jongen heeft koorts*; *Jan maakt het slecht* e.a. mist het w.w. bijna alle betekenisinhoud; het kan in deze bet. niet zelfstandig gebruikt worden; *heeft, maakt* zijn hier koppelwerkwoord.

In: *hij heeft een huis*; *hij maakt het slot*, hebben de werkwoorden iets meer inhoud: *bezitten, repareren*. Toch kunnen ze in deze bet. niet zelfstandig gebruikt worden. Ze staan op de grens van het koppelwerkwoord.

+ § 135.

Werkwoorden worden vervoegd, dat wil zeggen: hun vorm kan veranderingen ondergaan:

+Vervoeging.

1°. naar gelang de werking verricht wordt door de eerste, de tweede of de derde persoon (enkel- of meervoud). B.v. ik loop, hij loopt, wij lopen;

2°. *a.* naar gelang wij de handeling beschouwen als samenvallend met het heden, of wel met het verleden. B.v. *ik eet* (op dit oogenblik); *ik at* (van ochtend);

b. naar gelang de handeling gedacht wordt als (op een oogenblik in het tegenwoordige of verledene) aan de gang zijnde, afgelopen (zie § 135, 1) of toekomstig. B.v.: *ik eet*, zoals je ziet; *ik at* toen hij binnenkwam (handeling aan de gang, onvoltooid); - *ik had gegeten* toen hij binnenkwam (handeling afgelopen, voltooid); *ik zou juist eten* toen hij binnenkwam (handeling toekomstig);

3°. naarmate het gezegde dat het werkwoord uitdrukt of helpt uitdrukken, volgens den spreker beschouwd moet worden als overeenkomstig de werkelijkheid, of als een mogelijkheid (wens), of als een gebod. (Vgl. § 140; 195).

Voorbeelden:

Hij *leeft* nog (volgens den spreker is dit overeenkomstig de werkelijkheid). - Lang *leve* de Koningin! (wens). - *Schuif* die tafel opzij (gebod).

Het onder 1°. vermelde heeft betrekking op *persoonsverschil*, dat onder 2°. *a* en *b* voor wat de toekomst betreft op *tijdsverschil*, dat onder 3°. op *wijzeverschil*.

+ § 135,1.

Of een handeling aan de gang is, *onvoltooid* of afgelopen, *voltooid*, heeft met het tijdsbegrip niets te maken. Een tijd is heden, verleden of toekomst (zie § 138,1).

Het is dus niet juist te spreken van *onvoltooid tegenwoordige tijd* enz.; deze benoeming suggereert, dat de tijd *onvoltooid* is. De handeling is onvoltooid; de tijd tegenwoordig. We spreken dus van: *tegenwoordige tijd, onvoltooid; verleden tijd, onvoltooid* enz.

+ **Onvoltooid; voltooid.**

+ § 136. **Persoonsverschil.**+ **Persoonsverschil.**

Voorbeelden:

Tegenwoordige tijd, onvoltooid:

1ste pers. *enkelv.*: ik luister.2de pers. *enkelv.*: u, jij, je luistert; luistert u? luister jij, je?3de pers. *enkelv.*: hij luistert.1ste pers. *meerv.*: wij luisteren.2de pers. *meerv.*: u, je luistert; jullie luistert of luisteren; luistert u?; luister je?; luister of luisteren jullie?3de pers. *meerv.*: zij luisteren.

De 3de pers. *enkelv.* van de tegenwoordige tijd, onvoltooid gaat dus uit op een *-t*; de 1ste en 3de persoon van het meervoud op *-en*. Wat de 2de persoon betreft, lette men op de voorbeelden en vergelijk de volgende paragraaf.

Verleden tijd, onvoltooid:

1ste pers. *enkelv.*: ik luisterde, ik zag.2de pers. *enkelv.*: u, jij, je luisterde; u, jij, je zag.3de pers. *enkelv.*: hij luisterde, hij zag.1ste pers. *meerv.*: wij luisterden, wij zagen.2de pers. *meerv.*: u luisterde, jullie luisterde of luisterden; u zag, jullie zag of zagen.3de pers. *meerv.*: zij luisterden, zij zagen.

+ § 137.

+ **U hebt, U heeft.**

Opmerkingen bij de 2de persoon enkelvoud:

Is *u* het onderwerp, dan kan het werkwoord zowel in de vorm van de 2de als van de 3de persoon van de tegenwoordige tijd staan: *u kunt* (of *u kan*) mij wel even helpen. *U bent* (of *u is*) er zelf bij geweest.

+ Ook in de vragende vorm: *Kunt u* (of *kan u*) mij helpen? *Hebt u* (of *heeft u*) het gezien?

+ **Kunt u? Kan u?**

De vorm van de 3e pers. is iets deftiger dan die van de 2e persoon.

Op *je* en *jij* volgt in de tegenwoordige tijd de 2de persoon van het werkwoord. Maar gaat dit vooraf, dan staat

+ het in de vorm van de 1e persoon: *Je hebt, je ziet, je komt, je gelooft.* - *Heb je? Zie je? Kom je? Geloof je?* (Naast *je moogt* komt ook voor *je mag*.) **+Je hebt, Heb je?**

+ In de verleden tijd staat bij *u* alleen de vorm van de 3de persoon: *u zag, u schreef, u viel, u was, u kon, u wou.* **+U zag.**

Maar naast *u zou* ook *u zoudt*: *U zoudt* (of *zou*) me een groot genoeg kunnen doen.

In de verleden tijd krijgt de 2de persoon *geen t*: *je hoorde, u kwam, je boog, je vernam* enz. (In *je wist* hoort de *t* tot de stam, evenals in *u liet, je beet* enz.).

+ Opmerkingen bij de 2de persoon meervoud.

Ook bij het meervoudige *u* staat in de tegenw. tijd het werkwoord in de vorm van de 3de persoon enkelvoud of van de 2de persoon. B.v.: **+U hebt, U heeft. (meervoud).**

Heren, *heeft u (hebt u)* die schilderijen gezien? - *U is (u bent)* niet geheel op de hoogte, dames.

+ In de tegenwoordige tijd volgt op *jelui* en *jullie* of *jelie* (*je + lie*; vergelijk de oude schrijftaalkvorm *gijlieden*) het werkwoord in de vorm van de 2de persoon, of van de 3de persoon meervoud: *Jullie hebt* (of *hebben*) het al gezien. - *Jullie komt* (of *komen*) ook altijd te laat. *Jullie bent* (of *zijn*) nog te klein. **+Jullie hebt, Jullie hebben.**

(Let op *jullie wilt, willen* of *wil*; *jullie moogt, mogen* of *mag*).

+ In de vragende vorm bezigt men vóór *jullie* (*jelui*) het werkwoord in de vorm van de 1e persoon enkelvoud of van de 3de persoon meervoud: *Heb* of *hebben jullie* het ook gehoord? - *Ben* of *zijn jullie* er geweest? - *Geloof* (*geloven*) *jullie* aan die malligheid? - *Roep* (*roepen*) *jelui* me als het tijd is? **+Heb jelui? Hebben jelui?**

+ In de verleden tijd staat het werkw. bij het meervoudige *u* in de vorm van de 3de persoon enkelvoud: *U begreep* wel, heren, dat er iets achter zat. **+U begreep.**

+ In de verleden tijd staat bij *jullie* (*jelui*) de vorm van de 3de persoon enkelvoud of die van de 3de persoon meervoud. B.v.: **+Jullie zou, Jullie zouden.**

Jullie was (of *waren*) er bij. - *Jullie begreep* (of *begrepen*) het niet. - *Kon* (*konden*) jelui het doen? *Jullie zou* (of *zouden*; ook *zoudt*) me een genoegen kunnen doen.

Opmerking: Is (in de **schrijftaal**) het voornaamwoord *gij* (*ge*) onderwerp, dan krijgt de 2de persoon geen *t* als de verleden tijd op *-de* of *-te* is gevormd: *gij luisterde*; *gij strekte*. Maar is de verleden tijd gevormd door klinkerverandering, dan gaat na *gij* de 2e persoon (enkel- en meervoud) op een *-t* uit: *gij boogt*, *gij naamt*, *gij vondt*, *gij deedt*, enz.

⁺ § 138. Tijdsverschil.

⁺Tijdsverschil.

Er zijn twee tijden, *verleden* en *toekomst*. Het heden is de grens tussen deze twee. Bij onze voorstelling der taalgebeurtenissen onderstellen we een zekere lengte van het heden, en beschouwen dat ook als tijd.

Nemen we het al- of niet voltooid zijn der handeling (zie § 135,1) mee in onze indeling op, dan komen we tot de volgende categorieën:

- 1°. *De tegenwoordige tijd, onvoltooid*: ik kom, ik fiets.
- 2°. *De tegenwoordige tijd, voltooid*: ik ben gekomen, ik heb gefietst.
- 3°. *De toekomstige tijd, onvoltooid*: ik zal komen, ik zal fietsen.
- 4°. *De toekomstige tijd, voltooid*: ik zal gekomen zijn, ik zal gefietst hebben.
- 5°. *De verleden tijd, onvoltooid*: ik kwam, ik fietste.
- 6°. *De verleden tijd, voltooid*: ik was gekomen, ik had gefietst.
- 7°. *De verleden toekomstige tijd, onvoltooid*: ik zou komen, ik zou fietsen.
- 8°. *De verleden toekomstige tijd, voltooid*: ik zou gekomen zijn, ik zou gefietst hebben.

⁺ § 139.

⁺Gebruik van de tijden.

Hier volgen enige opmerkingen omtrent het gebruik van de tijden, en nog een paar voorbeelden.

1°. *Tegenwoordige tijd, onvoltooid*. Laat hem met rust, *hij werkt* (op dit ogenblik). - *Hij werkt* goed (gewoonlijk). - De aarde *draait* om haar as (steeds).

Ook worden door deze tijd wel handelingen aangeduid die in het verleden liggen: Daar *wordt* geklopt (één ogenblik geleden). - Ik *hoor* dat de vrede getekend is. - In levendige verhaaltrant: Daar *komt* hij gisteren bij mij en *beweert* dat ik hem geld schuldig ben!

Ook om een toekomstige handeling aan te duiden: Hij *komt* morgen. - Dat *loopt* nooit goed af.

2°. en 5°. *Tegenwoordige tijd, voltooid en verleden tijd, onvoltooid*. Hij *heeft* bij de huzaren *gediend*. - Hij *kwam* mij gisteren weer eens opzoeken.

Soms worden deze tijden zonder verschil van betekenis door elkaar gebezigd: Ik *deed* het om hem te helpen, of ik *heb* het *gedaan* om hem te helpen.

Maar in het algemeen bezigt men, sprekende van een handeling die afgelopen is, dan de *verleden tijd, onvoltooid*, als die handeling met een andere handeling of gedachte in verband wordt gebracht. B.v.: Ik *was* in Parijs *toen Paul Kruger daar aankwam*. - Wat *deed* je van morgen, *toen ik bij je kwam*? - Ik *trachtte* hem het dwaze van zijn woorden te doen inzien, *maar hij bleef bij zijn mening*.

Daarentegen maakt men van de *tegenwoordige tijd, voltooid*, gebruik als men mededeling doet van een op zich zelf staand feit. B.v.: Ik *ben* verleden jaar in Londen *geweest*. - Ik *heb* van morgen niet veel *uitgevoerd*. - Hij *is* altijd bij zijn mening *gebleven*.

Vertelt men van een gebeurtenis waarbij men zelf tegenwoordig is geweest, en waar men dus onwillekeurig zinnen als 'toen ik daar voorbijkwam', 'toen ik opkeek' enz. bijdenkt, dan zal men bij voorkeur gebruik maken van de *verleden tijd, onvoltooid*. Was men er niet bij tegenwoordig, dan van de *tegenwoordige tijd, voltooid*.

Vergelijk: Van morgen *viel* er aan de Handelskade een

jongen in 't water. *Ze haalden* hem er bijtijds uit, maar 't *scheelde* toch weinig of hij was verdrongen. En:

Er *zijn* van ochtend drie schoorstenen *afgewaaid*. - Er *is* een opstootje *geweest* op de Dam.

Het is waarschijnlijk dat de spreker tegenwoordig was bij 't ongeval aan de Handelskade, maar noch het neerstorten van de schoorstenen noch het relletje op de Dam heeft gezien.

3°. De *toekomende tijd, onvoltooid*: Hij *zal* hier morgen een redevoering *houden*. - Je *zult* er voor *boeten*.

4°. De *toekomende tijd, voltooid*: U kunt er vast op aan, morgen om deze tijd *zal* alles *verzonden zijn*.

6°. De *verleden tijd, voltooid*: Hij *had* het wel *gedaan* vertelde hij, maar hij *had* er dadelijk spijt van *gehad*. - Ik *had* het wel *gedacht*!

7°. De *verleden toekomende tijd, onvoltooid*: Is haar broer er nog geweest? Ik denk het wel, hij *zou* 's avonds *komen*. - Hij zei dat hij voor zijn betrekking *bedanken zou*.

8°. De *verleden toekomende tijd, voltooid*: Ieder ogenblik kan er nu een brief komen, want hij *zou* gisterochtend *geschreven hebben*.

Opmerking: 1°. De tijds categorieën worden niet alle door speciale *vormen* uitgedrukt. We kunnen slechts door de hele zin, of het verband der zinnen, de tijdstrap omschrijven (zie § 139 1°).

Opmerking: 2°. Vgl. over zinnen als: Het *zal* wel zo wezen. - Het *zou* kunnen zijn enz., waarin men niet met een toekomende tijd te doen heeft, § 197, 3°.

+ § 140. Wijzeverschil.

Een werkwoord staat in de aantonnende wijs of in de gebiedende wijs, of (in heel enkele gevallen) in de aanvoegende wijs. Die verschillende wijzen zijn van elkander te onderscheiden door hun vorm.

Men gebruikt de *aantonnende wijs* in de eerste plaats

⁺Wijzeverschil.
Aantonnende wijs.

wanneer hetgeen door of met behulp van het gezegde-werkwoord uitgedrukt is, wordt beschouwd als overeen te stemmen met de werkelijkheid, maar gewoonlijk ook als er sprake is van een mogelijkheid, een wens, een al of niet vervulde voorwaarde, en niet zelden bij een gebod.

Voorbeelden:

Hij *komt* straks. - Hij *zal* zijn werk nu wel *afhebben*. - Hij *zou* om tien uur van huis *gaan*.

Ik geloof niet dat hij gelijk *heeft*. - Ik mag lijden dat het *gebeurt*. - Als het mij *was gevraagd*, *zou* ik ja *gezegd hebben*. - Je *zult* het *doen*!

⁺ Wordt een gebod of verzoek *uitgedrukt door een bijzondere vorm van het werkwoord*, dan staat dit in de *gebiedende wijs*.

⁺**Gebiedende wijs.**

Voorbeelden:

Ga heen. - *Kom* hier. - *Luister* nu eens even.

Opmerkingen. 1°. Kenmerk van de gebiedende wijs kan ook zijn de *bijzondere woordorde*, b.v.: *Komen jullie* nu maar dadelijk hier! *Ziet u* eens.

2°. Wordt het gebod door een onbepaalde wijs, een voltooid deelwoord of een tijd van de aantonende wijs uitgedrukt, dan staat het werkwoord natuurlijk niet in de gebiedende wijs.

Opletten! (onbepaalde wijs zonder *te*).

Hier geen vuilnis neer te werpen, - *Wel te rusten* (onbepaalde wijs met *te*).

Opgelet! (voltooid deelwoord).

Je gaat! (tegenw. tijd, onvolt. van de aantonende wijs).

Dat *zul* je niet doen!

In deze gevallen blijkt vooral uit de toon van de spreker, dat hij iets gebieden of verbieden wil.

3°. Wanneer op de klacht 'het spijt mij dat ik gegaan ben' of 'jammer dat ik het heb gedaan' wordt geantwoord: *was* dan thuis *gebleven*; - *had* het dan *gelaten*, - dan heeft men te doen met een zeer eigenaardige vorm van

het werkwoord, dien men de *verleden tijd*, *voltooid*, van de gebiedende wijs zou kunnen noemen.

+ Wordt de handeling beschouwd als mogelijk of wenselijk, *en drukt het werkwoord dat 'mogelijke' door een bijzondere vorm uit*, dan staat het in de *aanvoegende wijs*. ⁺**Aanvoegende wijs.**

Voorbeelden:

Lang *leve* onze voorzitter! - Het *zij* zo. - Het *ga* je goed. - God *zegen* je. - De secretaris *gelieve* de notulen te lezen.

De aanvoegende wijs wordt in de **spreektaal** zeer weinig meer gebruikt. Alleen nog in *hoofdzinnen* als de genoemde. In *bijzinnen* staat steeds de aantonende wijs: Ik hoop dat hij *komt* (niet: *kome*) enz.

In deftige **schrijftaal** (en in *redenaarstaal*) komt de aanvoegende wijs ook in *bijzinnen* voor.

Voorbeelden.

Bijaldien ik dit *onderschreve*, zoude ik mij aan een oneerlijkheid schuldig maken.
- Wij allen hopen dat het *gebeure*. - Ik verwacht dat hij zich niets te verwijten *hebbe*.

⁺ § 141.

Wanneer men een niet samengestelde werkwoordelijke vorm ontdoet van zijn uitgang, houdt men de *stam* van het werkwoord over. Zo is *loop* de stam van *lopen* en ook van *loopt* en *lopende*; *vaar* die van *varen*, *vaart*; *droeg* die van *droegen*.

⁺**Stam van het werkwoord.**

In een werkwoord komen van één tot vier verschillende stammen voor: *straffen* heeft er één (*straf*); *lopen* twee (*loop*, *liep*); *treden* drie (*treed*, *trad*, *traad*); *nemen* vier (*neem*, *nam*, *naam*, *noom*).

⁺ § 142.

Van bijna alle werkwoorden komen twee zogenaamde *deelwoorden* voor, het *onvoltooide*, uitgaande op *-ende* of *-ent* (gespeld: *end*); *ziende*, *gelovende* of *gelovend*, *komende* of *komend*, en het *voltooide* op *t* (soms gespeld *d*) of *-en*: *gestraft*, *gehoord*, *gedurfd*: *gekomen*, *gedragen*.

⁺**Deelwoorden.**

Alle werkwoorden nemen in 't voltooide deelwoord het voorvoegsel *ge* aan, behalve:

1°. De werkwoorden die door middel van een voorvoegsel (*be-*, *ge-*, *her-*, *er-*, *ont-*, of *ver-*) zijn afgeleid: *bedenken* - *bedacht*; *gelooven* - *geloofd*; *herinneren* - *herinnerd*; *erkennen* - *erkend*; *onthouden* - *onthouden*; *vertrekken* - *vertrokken*.

Opmerking. Men lette er op dat het volt. deelw. van *vernissen* is *gevernist*, van *verbaliseren*, *geverbaliseerd* (*ver* is hier geen voorvoegsel).

2°. De werkwoorden die *onscheidbaar* zijn samengesteld met een bijwoord waarop *niet* de hoofdtoon valt: *voorzien* - *voorzien*; *doorkruisen* - *doorkruist*; *aanvaarden* - *aanvaard*; *mislukken* - *mislukt*, enz.

Opmerkingen. 1°. De *scheidbaar* samengestelde werkwoorden krijgen in het voltooide deelwoord *ge* tussen bijwoord en werkwoord: *doorhalen* - ik *haal door* - heb *doorgehaald*.

De *onscheidbaar* samengestelde met de klemtoon op het bijwoord, krijgen (geheel regelmatig) *ge* vooraan: *liefkozen* - ik *liefkoos* - heb *geliefkoosd*. *Harddraven* - hij *harddraaft* - heeft *geharddraafd*. *Kortwieken* - ik *kortwiek* - heb *gekortwiekt*.

Hier volgt een overzicht van de toestand:

Samengestelde werkwoorden.

	<i>Scheidbaar</i>	<i>Onscheidbaar.</i>
<i>Klemtoon of het werkwoord.</i>		doorkruisen, doorkruist.
<i>Klemtoon of het bijwoord.</i>	opvangen, opgevangen,	liefkozen, geliefkoosd.

2°. Van *aanbidden* is het volt. deelw. zowel *aangebeden* als *aanbeden*. Het eerste is gebruikelijker.

+ *Zwakke en sterke werkwoorden.*

+ **Zwakke werkwoorden.**

§ 143.

Naar hun vervoeging worden de werkwoorden onderscheiden in *zwakke* en *sterke*.

Het voltooide deelwoord van de zwakke werkwoorden eindigt in de onverbogen vorm op een *t*-klank (geschreven *t* of *d*). Men schrijft *d* wanneer in een verbogen vorm van het als bijvoegelijk naamwoord gebruikte deelwoord een *d* wordt gehoord, b.v. *gezaaid* (de gezaaide bloemen), *getobd* (afgetobde vrouwen), *gesmeed* (de gesmede kettingen), *gestold* (het gestolde bloed), *gedurfd*, *gevreesd* enz.

Men schrijft het voltooide deelwoord van de zwakke werkwoorden met een *t*, wanneer de *t*-klank in de verbogen vorm van het als bijv. naamw. gebruikte deelwoord blijft: *gedoopt*, *gehaat* (gehate tegenstanders), *gewenst*, *verwacht* (verwachte onderscheidingen), *gemist*, *gevonnist* enz.

Opmerkingen: 1°. Het deelwoord wordt dus behandeld als een bijv. naamwoord. Het wordt gespeld volgens de *regel van de gelijkvormigheid*. (§ 243).

2°. De regelmatig zwakke werkwoorden hebben maar één stam, b.v.: *hakken*, *hakte*, *hakkend*, *gehakt* (stam *hak*).

+ Het voltooide deelwoord van de sterke werkwoorden eindigt op *-en*: *gevallen*, *geroepen*, *bevolen*, *genezen* enz.

+Sterke werkwoorden.

De verleden tijd, onvoltooid wordt niet gevormd door een uitgang, maar heeft een andere stamklinker dan de tegenw. tijd, onvolt.: ik val, ik *viel*; ik roep, ik *riep*; ik beveel, ik *beval*; ik genees, ik *genas* enz.

Opmerkingen: 1°. De klinker van het *voltooide deelwoord* is soms gelijk aan de klinker van de tegenw. tijd, onvolt., b.v. ik *val* - *gevallen*, ik *roep* - *geroepen*, soms gelijk aan die van de verleden tijd, onvolt., b.v. ik *keek* - *gekeken*; ik *bond* - *gebonden*; en soms van beide genoemde klinkers verschillend: ik *beveel* - ik *beval* - *bevolen*.

2°. In de stammen van de sterke werkwoorden komen van twee tot vier verschillende klinkers voor. (Vgl. § 141).

§ 144.

Alleen de tegenw. tijd, onvolt. en de verl. tijd, onvolt. van de werkwoorden worden zonder hulpwerkwoorden gevormd. Teneinde een werkwoord te kunnen vervoegen,

dienen wij dus met de vervoeging van enige hulpwerkwoorden bekend te zijn.

Men onderscheidt de hulpwerkwoorden in hulpwerkwoorden van *tijd* (*hebben, zijn, zullen*), hulpwerkwoorden van *de lijdende vorm* (*worden, zijn*) en hulpwerkwoorden van *wijze* (*kunnen, mogen, moeten, laten* enz.).

De hulpwerkwoorden van *tijd* helpen de samengestelde tijden van de werkwoorden vormen, de hulpwerkw. van *de lijdende vorm* worden gebezigd bij de vervoeging van het passieve (lijdende) werkwoord, en de hulpwerkwoorden van *wijze* (*modale* hulpwerkw.) helpen uitdrukken wat vroeger veelal door de *wijs* van het werkwoord kenbaar werd gemaakt. (Vgl. § 195).

⁺ *Hulpwerkwoorden van tijd.*

§ 145.

⁺Hulpwerkw. van tijd.

Om de tegenwoordige tijd, voltooid; de verleden tijd, voltooid en de toekomstige tijden, onvoltooid en voltooid, van het werkwoord te vormen, maken wij gebruik van de werkwoorden *hebben, zijn en zullen*.

Voorbeelden:

ik *heb* gesproken,

ik *had* gesproken,

ik *ben* geslaagd,

ik *was* geslaagd,

ik *zal* komen,

ik *zou* komen,

ik *zal* vertrokken *zijn*,

ik *zou* vertrokken *zijn*.

⁺ § 146.

⁺Hebben.

Vervoeging van *hebben*.

Onvoltooid deelwoord: hebbend of hebbende.

Voltooid deelwoord: gehad.

Aantonende wijs.

Tegenw. tijd, onvoltooid.

Verl. tijd, onvoltooid.

1ste pers. enkelv.: ik heb,

ik had,

2de pers. enkelv.: u hebt of heeft, jij, je hebt,

u, jij, je had,

3de pers. enkelv.: hij heeft,

hij had,

1ste pers. meerv.: wij hebben,	wij hadden,
2de pers. meerv.: u hebt of heeft, jullie hebt of hebben,	u had, jullie had of hadden,
3de pers. meerv.: zij hebben.	zij hadden.

<i>Tegenw. tijd, voltooid.</i>	<i>Verl. tijd, voltooid.</i>
ik heb gehad.	ik had gehad.

<i>Toek. tijd, onvoltooid.</i>	<i>Verl. toek. tijd, onvolt.</i>
ik zal hebben.	ik zou hebben.

<i>Toek. tijd, volt.</i>	<i>Verl. toek. tijd, volt.</i>
ik zal gehad hebben.	ik zou gehad hebben.

Gebiedende wijs.
heb.
(In de **schrijftaal**: meervoud *hebt*).

Opmerking: In de **schrijftaal** komen in de 2de pers. ook vormen voor met *gij*: *gij hebt*, *gij hadt* (met *dt*), *gij zult* hebben, *gij zoudt* hebben enz.

⁺ § 147.

⁺Zijn.

Vervoeging van *zijn* (*wezen*).
Onvoltooid deelwoord: zijnde.
Voltooid deelwoord: geweest.

Aantonende wijs.

<i>Tegenw. tijd, onvoltooid.</i>	<i>Verl. tijd, onvolt.</i>
1ste pers. enk., ik ben,	ik was,
2de pers. enk., u bent of is; jij, je bent,	u was; jij, je was.
3de pers. enk., hij is,	hij was,
1ste pers. mv., wij zijn,	wij waren,
2de pers. mv., u bent of is; jullie bent of zijn,	u was; jullie was of waren.

3de pers. mv., zij zijn.

zij waren.

Tegenw. tijd, volt.

Verl. tijd, volt.

ik ben geweest.

ik was geweest.

Toek. tijd, onvolt.

ik zal zijn.

Verl. toek. tijd, onvolt.

ik zou zijn.

Toek. tijd, volt.

ik zal geweest zijn

Verl. toek. tijd, volt.

ik zou geweest zijn.

Gebiedende wijs.

wees.

(In de **schrijftaal**: meerv. *weest*).

Opmerkingen. 1°. Wat hier gegeven is als de vervoeging van één werkwoord (*zijn*), is eigenlijk de bijeenplaatsing van tot verschillende werkwoorden behorende vormen: *ben; is; zijn; wezen (was, geweest)*.

2°. In de **schrijftaal** komt voor: *u zijt en u waart*. Bovendien bestaan in de 2de persoon schrijftaalkvormen met *gij*: *gij zijt, gij waart, gij zult zijn* enz.

+ § 148.

+Zullen.

Vervoeging van *zullen*.

Onvoltooid deelwoord: *zullende* (alleen **schrijftaalkvorm**).

Voltooid deelwoord (ontbreekt).

Aantonende wijs.

Tegenw. tijd, onvolt.

1ste pers. enk. ik zal,

2de pers. enk. u, jij, je zult,

3de pers. enk. hij zal,

1ste pers. mv. wij zullen,

2de pers. mv. u zal of zult; jullie zult of zullen.

3de pers. mv. zij zullen.

Verl. tijd, onvolt.

ik zou,

u, jij, je zou of zoudt.

hij zou,

wij zouden,

u zou of zoudt; jullie zou, zoudt of zouden,

zij zouden.

Andere tijden komen niet voor.

Opmerkingen. 1°. Het onvoltooid deelwoord *zullende* komt alleen in ouderwetse schrijftaal voor, b.v.: ‘... *zullende* ieder die het waagt dit gebod te overtreden, gestrengelijk gestraft worden.’

2°. *Gebiedende wijs* en *aanvoegende wijs* van *zullen* ontbreken.

⁺ § 149. Vervoeging van een zwak werkwoord.

<i>Onbepaalde wijs:</i>	werken.
<i>Onvoltooid deelwoord:</i>	werkende of werkend.
<i>Voltooid deelwoord:</i>	gewerkt.

⁺Vervoeging van een zwak werkwoord.

Aantonende wijs.

<i>Tegenw. tijd, onvolt.</i>	<i>Verl. tijd, onvolt.</i>
1ste pers. enk. ik werk,	ik werkte,
2de pers. enk. u, jij, je werkt,	u, jij, je werkte,
3de pers. enk. hij werkt,	hij werkte,
1ste pers. mv. wij werken,	wij werkten,
2de pers. mv. u werkt, jullie werkt of werken,	u werkte, jullie werkte of werkten,
3de pers. mv. zij werken.	zij werkten.

<i>Tegenw. tijd, volt.</i>	<i>Verl. tijd, volt.</i>
ik heb gewerkt.	ik had gewerkt.

<i>Toek. tijd, onvolt.</i>	<i>Verl. toek. tijd, onvolt.</i>
ik zal werken.	ik zou werken.

<i>Toek. tijd, volt.</i>	<i>Verl. toek. tijd, volt.</i>
ik zal gewerkt hebben.	ik zou gewerkt hebben.

Gebiedende wijs.
werk.
(In de **schrijftaal**: *werkt* in 't meervoud).

⁺ O p m e r k i n g . Wanneer de gebiedende wijs door *u* wordt gevolgd (beleefdheidsvorm van de gebiedende wijs) voegt men er, ook in 't enkelvoud, gewoonlijk een *t* aan toe.

⁺Beleefdheidsvorm van de gebiedende wijs.

Voorbeelden:

Hoort u eens hier. - *Voelt* u deze stof eens. - *Berekent* u dat eens!

§ 150.

Tot de zwakke werkwoorden behoren de volgende samenstellingen:

*beeldhouwen - beeldhouwde - gebeeldhouwd,
beraadslagen - beraadslaagde - beraadslaagd,
pluimstrijken - pluimstrijkte - gepluimstrijkt.
dwarsdrijven - dwarsdrijfde - gedwarsdrijfd.*

+ § 151. Vervoeging van een sterk werkwoord.

**+Vervoeging van een sterk
werkwoord.**

Onbepaalde wijs: buigen.
Onvolt. deelwoord: buigende of buigend.
Voltooid deelwoord: gebogen.

Aantonende wijs:

<i>Tegenw. tijd, onvolt.</i>	<i>Verl. tijd, onvolt.</i>
1ste pers. enk. ik buig,	ik boog,
2de pers. enk. u, jij, je buigt,	u, jij, je boog,
3de pers. enk. hij buigt,	hij boog,
1ste pers. meerv. wij buigen,	wij bogen,
2de pers. meerv. u buigt, jullie buigt of buigen,	u boog, jullie boog of bogen,
3de pers. meerv. zij buigen.	zij bogen.

<i>Tegenw. tijd, volt.</i>	<i>Verl. tijd, volt.</i>
ik heb gebogen.	ik had gebogen.

<i>Toek. tijd, onvolt.</i>	<i>Verl. toek. tijd, onvolt.</i>
ik zal buigen.	ik zou buigen.

<i>Toek. tijd, volt.</i>	<i>Verl. toek. tijd, volt.</i>
ik zal gebogen hebben.	ik zou gebogen hebben.

Gebiedende wijs:
buig.
(In de **schrijftaal** in 't meerv.: *buigt*).

Opmerking. Beleefdheidsvorm van de gebiedende wijs (zie de Opm. bij § 149): *Kijkt* u eens even. - *Drinkt* u toch eens uit.

§ 152.

Naar de klinker van de onvoltooid verleden tijd

(zie § 229 opm. 2°) zijn de sterke werkwoorden in verschillende groepen of klassen te onderscheiden:

1ste groep. Verleden tijd (enkelvoud): *gedekte a.*

- a. *geven, gaf*, (gegeven); *genezen, genas*, (genezen).
- b. *zitten, zat*, (gezetten); *liggen, lag*, (gelegen).
- c. *bevelen, beval*, (bevolen); *breken, brak*, (gebroken).

2de groep. Verleden tijd: *gedekte e. worden, werd*, (geworden).

3de groep. Verleden tijd: *vrije e. bijten, beet*, (gebeten); *rijden, reed*, (gereden).

4de groep. Verleden tijd: *gedekte i. hangen, hing*, (gehangen); *vangen, ving*, (gevangen).

5de groep. Verleden tijd: *vrije ie.*

- a. *blazen, blies*, (geblazen); *laten, liet*, (gelaten).
- b. *lopen, liep*, (gelopen).
- c. *roepen, riep*, (geroepen).
- d. *houwen, hieuw*, (gehouden).
- e. *bederven, bedierf*, (bedorven); *helpen, hielp*, (geholpen).
- f. *scheppen, schiep*, (geschapen).

6de groep. Verleden tijd: *gedekte o.*

- a. *beginnen, begon*, (begonnen); *drinken, dronk*, (gedronken).
- b. *schelden, schold*, (gescholden); *vechten, vocht*, (gevochten).

7de groep. Verleden tijd: *vrije o.*

- a. *scheren, schoor*, (geschoren); *wegen, woog*, (gewogen).
- b. *bedriegen, bedroog*, (bedrogen); *gieten, goot*, (gegoten).
- c. *spugen, spoog*, (gespogen).
- d. *buiigen, boog*, (gebogen); *ruiken, rook*, (geroken).

8ste groep. Verleden tijd: *oe.*

- a. *dragen, droeg*, (gedragen); *graven, groef*, (gegraven).
- b. *zweren, zwoer*, (gezworen).

§ 153.

Sommige werkwoorden worden zowel sterk als zwak vervoegd:

+ *kerven* (*kerfde* - *gekerfd*; *korf* - *gekorven*).
schrikken (*schrikte* - *geschrikt*; *schrok* - *geschrokken*).
schuilen (*schuilde* - *geschuild*; *school* - *gescholen*).
spugen (*spuugde* - *gespuugd*; *spoo* - *gespogen*).

+Sterk en zwak.

§ 154.

Andere hebben een zwakke verleden tijd en een sterk voltooid deelwoord:

+ *bakken*, *bakte*, *gebakken*;
barsten, *barstte*, *gebarsten*;
brouwen (b.v. *bier*), *brouwde*, *gebrouwen*;
braden, *braadde*, *gebraden*;
heten, *heette*, *geheten*;
lachen, *lachte*, *gelachen*;
malen, *maalde*, *gemalen*;
scheiden, *scheidde*, *gescheiden*;
spannen, *spande*, *gespannen*;
verbannen, *verbande*, *verbannen*;
vouwen, *vouwde*, *gevouwen*;
weven, *weefde*, *geweven*;
wreken, *wreekte*, *gewroken*;
zouten, *zoutte*, *gezouten*.

+Zwakke verl. tijd, sterk volt. deelw.

Opmerking. *Ontvouwen* (in figuurlijke zin) is geheel zwak: Hij heeft mij zijn plannen *ontvouwd*.

+ § 155.

Nog andere hebben een zwakke verleden tijd naast een sterke, en een sterk voltooid deelwoord:

bergen, *bergde* of *borg*, *geborgen*;
melken, *melkte* of *molk*, *gemolken*;
raden, *raadde* of *ried*, *geraden*;
scheren, *scheerde* of *schoor*, *geschoren*;
stoten, *stootte* of *stiet*, *gestoten*;
wassen, *waste* of *wies*, *gewassen*;
zweren (v.e. *wond*) *zweerde* of *zwoor*, *gezworen*.

+Sterke of zwakke verl. tijd, en sterk volt. deelw.

Opmerking: *Uitscheiden* wordt in de beschaafde spreektaal veelal vervoegd: *schee uit, uitgescheden (uitgescheeën)*. In de schrijftaal gewoonlijk: *scheidde uit, uitgescheiden*.

+ § 156.

Enkele andere werkwoorden hebben een sterke verleden tijd (naast een zwakke) en een zwak voltooid deelwoord:

jagen, joeg (jaagde), gejaagd;
vragen, vroeg (vraagde), gevraagd;
waaien, woei (waaide), gewaaid.

+Sterke verl. tijd, zwak volt. deelw.

+ § 157.

Soms gaat *verschil van betekenis* met verschil in vervoeging samen:

stijven (van de was), *steef, gesteven; stijven* (figuurlijk), *stijfde, gestijfd;*
pluizen (uitpluizen), *ploos* of *pluisde, geplozen; pluizen* (pluizen afgeven), *pluisde, gepluisd;*
scheppen (maken), *schiep, geschapen; scheppen* (uitnemen, afnemen), *schepte, geschept.*

+Sterk en zwak met verschil van betekenis.

Hulpwerkwoorden van de lijdende vorm.

+ § 158.

Behalve de gewone, bedrijvende (actieve) vorm, waarin het werkwoord gewoonlijk te kennen geeft dat het onderwerp de handeling *verricht*, hebben verscheiden werkwoorden nog een lijdende (passieve) vorm, waardoor wordt uitgedrukt dat het onderwerp van de zin de handeling *ondergaat*.

B. v. *de jongen slaat de hond* (bedrijvend); *de hond wordt* door den jongen *geslagen, de hond is geslagen* (lijdend). (Zie § 29 opm.).

+Lijdende vorm.

+ § 159.

Worden en *zijn* zijn de hulpwerkwoorden van de lijdende vorm. *Worden* vervoegt men als volgt:

Onvoltooid deelwoord: wordende.
Voltooid deelwoord: geworden.

+Worden.

Aantonende wijs.*Tegenw. tijd, onvolt.*

1ste pers. enk. ik word,

2de pers. enk. u, jij, je wordt,

3de pers. enk. hij wordt,

1ste pers. mv. wij worden,

2de pers. mv. u wordt, jullie wordt of worden,

3de pers. mv. zij worden.

Verl. tijd, onvolt.

ik werd,

u, jij, je werd,

hij werd,

wij werden,

u werd, jullie werd of werden,

zij werden.

Tegenw. tijd, volt.

ik ben geworden.

Verl. tijd, volt.

ik was geworden.

Toek. tijd, onvolt.

ik zal worden.

Verl. toek. tijd, onvolt.

ik zou worden.

Toek. tijd, volt.

ik zal geworden zijn.

Verl. toek. tijd, volt.

ik zou geworden zijn.

Gebiedende wijs.

word.

(In het meervoud geschreven): wordt.

Opmerkingen. In de **schrijftaal** komen in de 2de persoon vormen met *gij* voor: *gij wordt, gij werdt* enz.

+ § 160.

Voorbeeld van vervoeging van een *werkwoord in de lijdende vorm*.

+Werkw. in de lijdende vorm.

Onbepaalde wijs:

geëerd worden.

Onvoltooid deelwoord:

geëerd wordende.

Voltooid deelwoord:

geëerd (geworden).

Aantonende wijs.

Tegenw. tijd, onvolt.

ik word geëerd.

Verl. tijd, onvolt.

ik werd geëerd.

Tegenw. tijd, volt.

ik ben geëerd.

Verl. tijd, volt.

ik was geëerd.

Toek. tijd, onvolt.

ik zal geëerd worden.

Verl. toek. tijd, onvolt.

ik zou geëerd worden.

Toek. tijd, volt.

ik zal geëerd zijn.

Verl. toek. tijd, volt.

ik zou geëerd zijn.

Gebiedende wijs.

word geëerd.

(In het meervoud geschreven: wordt geëerd.)

Opmerking. De onvoltooide handeling wordt uitgedrukt met *worden*, de voltooide met *zijn*.

Onregelmatige werkwoorden.

+ § 161.

Zoals wij zagen verandert de stam van de zwakke werkwoorden *niet*, en die van de sterke alleen voor zover het de *klinker* betreft. De stammen van de *onregelmatige werkwoorden* echter vertonen altijd (behalve bij *kunnen*) verschil van een of meer *stam-medeklinkers*.

⁺Onregelmatige
werkwoorden.

+ § 162.

Onregelmatige werkwoorden met een voltooid deelw. op t (d).

a. *brengen, bracht, gebracht:*

denken, dacht, gedacht;

dunken, docht, gedocht;

zoeken, zocht, gezocht;

kopen, kocht, gekocht.

(Voorb. van *dunken*: *mij docht* dat het nogal goed was);

b. *durven, dorst* (naast het regelmatige *durfde*), *gedurfd*;

c. *leggen, lei* (naast het regelmatige *legde*), *gelegd*; *zeggen, zei(de), gezegd*;

d. *hebben, had, gehad* (zie § 146);

e. *zijn, ben, was, waren, geweest* (zie § 147);

f. *kunnen, ik kan, je kunt, hij kan, wij kunnen; ik kon,*

⁺Onregelmatige
werkwoorden met een
zwak volt. deelw.

je *kon*, wij *konden*; *gekund*; de vorm *je kan*, *kan je* wordt in de algemene gesproken taal veel gebruikt en is ook in de schrijftaal doorgedrongen.
mogen, ik *mag*, hij *mag*, wij *mogen*; ik *mocht*, wij *mochten*; *gemoogd*;
 g. *willen*, hij *wil* (zonder *t*), *wou* (naast *wilde*), *gewild*.

+ § 163.

Onregelmatige werkwoorden met een voltooid deelw op *-en*.

- a. *eten*, *at* (*aten*), *gegeten*;
- b. *heffen*, *hief*, *geheven*;
- c. *verliezen*, *verloor*, *verloren*;
vriezen, *vroor*, *gevroren*;
- d. *houden*, *hield*, *gehouden*;
- e. *komen*, ik *kom*, wij *komen*; ik *kwam*, wij *kwamen*; *gekomen*.
 Gebied, wijs: *kom*, (**schrijftaal** meervoud *komt*).
- f. *zien*, *zag* (*zagen*), *gezien*;
- g. *staan*, *stond*, *gestaan*;
- h. *gaan*, *ging*, *gegaan*;
- i. *slaan*, *sloeg*, *geslagen*;
- j. *doen*, *deed*, *gedaan*;
- k. *moeten*, *moest*, *gemoeten*;
- l. *weten*, *wist*, *geweten*.

+ Onregelmatige
 werkwoorden met sterk
 volt. deelwoord.

+ § 164.

Werkwoorden waarvan de stam (in tegenw. en verleden tijd) eindigt op een *d* voorafgegaan door een tweeklank of een vrije *e*, verliezen die *d* in verschillende vormen.

Voorbeelden uit de algemene beschaafde taal:

Ik *glij* uit. - *Schei* toch uit. - *Rij* door! - Hij *glee* uit. - *Hou* me vast. - *Klee* je toch vlugger aan!

Men *schrijft*: hij *gleed* uit, *kleet* je aan. Achter een *tweeklank* (*ei*, *ij*, *ou* enz.) wordt de *d* in gevallen als de bovengenoemde meestal wel, maar niet altijd geschreven (*rij* of *rijd* door! *Glij* of *glijd* niet uit. *Hou* of *houd* het zelf).

+ Wegvallen van de *d* aan 't
 eind van de stam.

+ § 165.

De gebiedende wijs van *kunnen, mogen, moeten*, komt alleen voor in zinnen als:

Je hebt goed spreken, maar *kan* maar eens niet! - *Mag* maar eens niet! - *Moet* maar eens eerst!

**+Gebiedende wijs van
*kunnen, mogen, moeten.***

+ § 166.

Er zijn werkwoorden die slechts in enkele tijden of vormen voorkomen.

Hiertoe behoort o.a. *zullen* (zie § 148). Verder *plegen* (gewoon zijn), waarvan alleen de tegenw. tijd, onvolt. (*ik pleeg*) en de verl. tijd, onvolt. (*placht*) bestaat.

Van *wielrijden, buikspreken, koorddansen* komt alleen de onbepaalde wijs voor (hij kan *wielrijden*; hij zou daar *buikspreken*; hij was bezig met *koorddansen* enz.).

**+Werkw. die in enkele
vormen voorkomen.**

Hulpwerkwoorden van wijze.**+ § 167.**

In veel gevallen wordt de verhouding tot de werkelijkheid bijv. de wenselijkheid, noodzakelijkheid, waarschijnlijkheid, mogelijkheid, van hetgeen door 't gezegde wordt uitgedrukt, aangeduid door een van de werkwoorden *mogen, moeten, zullen, kunnen, laten, willen*, waarop dan een onbepaalde wijs volgt.

Hulpwerkwoorden als de hier genoemde noemt men *hulpwerkwoorden van wijze* of *modale hulpwerkwoorden*. (Vgl. § 195,1).

**+Hulpwerkwoorden van
wijze.**

Voorbeelden:

Dat *mag* waar zijn, 't is niet prettig. - Hij *moet* schatrijk zijn. - Hij *zal* te laat gekomen zijn. - Hij *kan* wel blijven. - *Laat* hij nu toch gaan. - Dat *wil* wel eens lukken.

O p m e r k i n g. Men zegt zowel: laat *hij* maar oppassen, als: laat *hem* maar oppassen (meest zonder verschil van betekenis). Maar: Laat *hij* toch gaan, is meer een wens of een aansporing; laat *hem* toch gaan, een verzoek. Een dergelijk verschil bestaat tussen: laat *ik* het doen (opwekking) en laat *mij* het doen (verzoek).

Opmerking: 2°. Betekent *mogen*, verlof hebben, *moeten* verplicht zijn, *kunnen*, in staat zijn, *willen*, de wil hebben, dan hebben we met w.w. te doen, die in zoverre van een zelfstandig w.w. afwijken, dat ze met een ander w.w. in de infinitief het gezegde vormen, vb. Ik *mag* komen; hij *moet* dit doen; ik *kan* vliegen; ik *wil* je helpen.

§ 168.

Geeft *zullen* te kennen dat iets in een toekomstige tijd gebeuren zal of zou, dan is het een hulpwerk. van *tijd*; duidt het een mogelijkheid of waarschijnlijkheid aan, dan is het een hulpwerk. van *wijze*. (Vgl. het *zal* morgen gebeuren, met: het *zal* wel gebeuren; hij *zou* gisteren om 2 uur vertrekken, met: het *zou* kunnen wezen).

+ § 169.

Werkwoorden die alleen het onbepaalde voornaamwoord *het* tot onderwerp kunnen hebben, noemt men **onpersoonlijk**. Voorbeelden: *regenen*, *sneeuwen*, *hagelen*. Deze werkwoorden krijgen soms (vooral als ze in overdrachtelijke zin worden gebezigd) een voorwerp bij zich: het regende *gelukwensen*, het hagelde *kogels*, het sneeuwde *confetti*.

+ Onpersoonlijke werk.

+ § 170.

Men noemt de werkwoorden die een lijdend voorwerp bij zich kunnen krijgen (§ 29) **overgankelijk**, de andere **onvergankelijk**.

Overgankelijk zijn dus b.v. *slaan* (de hond), *bewerken* (het hout), *vernemen* (het gerucht).

Onovergankelijk: *groeien*, *gaperen*, *luieren*.

+ Overgankelijke en onovergankelijke werk.

+ § 171.

Het *lijdend* voorwerp kan onderwerp de lijdende zin (zie echter § 29, opm.). B.v. Hij zoekt het *boek*. *Het boek* wordt door hem gezocht. - De slager heeft *de koe* geslacht. *De koe* is door den slager geslacht. - De voorwerpen bij *hebben*, *bevatten*, *behelzen*, zijn *bepalende voorwerpen* (§ 31).

+ Lijdend voorwerp.

+ Het *meewerkend* voorwerp van de bedrijvende zin blijft meewerkend voorwerp in de lijdende. B.v. Wij deelden *hem* het verhaal mee: Het verhaal werd *hem* medegedeeld. - Men heeft *mij* gezegd dat er niets van komen kon: *Mij* is gezegd dat er niets van komen kon. +Meewerkend voorwerp.

+ O p m e r k i n g e n : 1°. Verscheiden werkwoorden kunnen (met verschil van betekenis) zowel overgankelijk als onovergankelijk voorkomen. B.v. *smelten, bewegen, koken*: De meid *smelt* de boter (overgankelijk). De boter *smelt* (onovergankelijk). - Zij *kookten* water (overgankelijk). Het water *kookt* (onovergankelijk). - Ik *ruik* sinaasappels (overgankelijk). Wat *ruiken* die bloemen lekker (onovergankelijk). +Overgankelijk en onovergankelijk met verschil van betekenis.

Andere werkwoorden komen nu eens wel en dan weer niet met een lijdend voorwerp voor, zonder dat hun betekenis daardoor verandert. B.v. *eten, zingen, lachen, dansen, schieten, sluiten* enz.: Hij *at* vlees. Wij hadden nog niet *gegeten*. - De zangeres *zong* een lied van Schubert. Ik wou dat ik kon *zingen*. - Zij *lachte* tranen. Ik kan er niet om *lachen*. - De kinderen *dansten* een polka. Zij heeft op dat bal niet *gedanst*.

2°. Bij enkele werkwoorden kunnen onderwerp en voorwerp met elkander verwisseld worden: *Hij* (onderw.) mankeert *niets* (voorwerp) en *hem* (voorw.) mankeert *niets* (ond.). - *Wat* (onderw.) blijft *je (jou)?* (voorw.), en *wat* (voorw.) blijf *je (jij)?* (onderw.).

+ § 172.

Enkele werkwoorden hebben een voorwerp bij zich dat men zowel lijdend als meewerkend kan noemen; b.v. *opendoen, verzoeken, gelukwensen, inschenken*. De zin: *men deed mij niet open* (ofschoon ik driemaal schelde), kan in de lijdende vorm luiden: *Ik werd niet opengedaan*, maar ook (deftiger) *mij werd niet opengedaan*. Hetzelfde is het geval met *men verzocht mij daar te spreken*: *ik werd verzocht* en *mij werd verzocht daar te spreken*. En ook met *zij wensden hem geluk*; *hij werd gelukgewenst* en +Overgankelijk en onovergankelijk.

hem werd geluk gewenst. Men heeft mij ingeschonken: ik ben ingeschonken en mij is ingeschonken.

+ § 173.

De werkwoorden die in de onbepaalde wijs *zich* bij zich hebben, noemt men **wederkerende werkwoorden**.

**+Wederkerende
werkwoorden.**

⁺ Bij de *echt* wederkerende werkwoorden vindt men een werkelijk voorwerp, dat dezelfde zelfstandigheid aanduidt als door het onderwerp wordt genoemd. Voorbeelden zijn: *zich kleden, zich bedriegen, zich helpen, zich uitrekken.*

+Echt wederkerende.

Vervoeging van een wederkerend werkwoord.

Aantonende wijs.

Tegenw. tijd, onvolt.

Verl. tijd, onvolt.

1ste pers. enk. ik kleed mij,

ik kleedde mij,

2de pers. enk. u kleedt u of zich, je kleedt u of zich, je kleedt je,

u kleedde u of zich, je kleedde je,

3de pers. enk. hij kleedt zich,

hij kleedde zich,

1ste pers. mv. wij kleden ons,

wij kleedden ons,

2de pers. mv. u kleedt u of zich,

u kleedde u of zich,

jullie kleedt je of kleden je,

jullie kleedde je of kleedden je,

3de pers. mv. zij kleden zich.

zij kleedden zich.

Tegenw. tijd, volt.

Verl. tijd, volt.

ik heb mij gekleed.

ik had mij gekleed.

Toek. tijd, onvolt.

Verl. toek. tijd, onvolt.

ik zal mij kleden.

ik zou mij kleden.

Toek. tijd, volt.

Verl. toek. tijd, voltooid

ik zal mij gekleed hebben.

ik zou mij gekleed hebben.

Gebiedende wijs.

kleed u, kleed je.

Opmerking. Bij het **schrijven** voegt men gewoonlijk een *t* achter de meervoudsvorm van de gebiedende wijs: *kleedt u, kleedt je, kleedt jelui*.

+ § 174.**+Onecht wederkerende.**

Onecht wederkerende hebben wel de vorm van wederkerende werkwoorden, maar er is geen sprake van een werkelijk voorwerp dat de handeling ondergaat; het werkwoord is dan ook niet overgankelijk, maar vormt met het schijnvoorwerp als 't ware één geheel.

Voorbeelden:

Zich schamen, zich vergissen, zich bedenken.

Men kan zeggen: *Zij kleedt zich* en ook *zij kleedt haar kind*. Maar zinnen als *Hij schaamde het kind* (of *u*, of *haar*) kunnen niet voorkomen.

Vervoeging met hebben of zijn.**+ § 175.****+Vervoeging met hebben of zijn.**

In 't algemeen kan men zeggen dat de werkwoorden die een *doen*, of een *verkeren in een toestand* te kennen geven, met *hebben* worden vervoegd; daarentegen de werkwoorden die een *overgaan in een andere toestand* aanduiden, met *zijn*.

Voorbeelden:

Hij *heeft* gedronken, gewerkt, gevochten. - Hij *heeft* geslapen, gesoed, geluierd.

Hij *is* gestorven, gevallen, aangekomen, verhuisd.

Er zijn enkele uitzonderingen op deze regel. B.v.: hij *is gebleven* (verkeert dus nog in dezelfde toestand); hij *is* er wel een jaar *geweest*.

+ § 176.**+Werkwoorden van voortbeweging.**

Werkwoorden als *lopen, rijden, varen, sporen* worden soms met *hebben*, soms met *zijn* vervoegd.

In 't eerste geval wordt de aandacht vooral op de *soort van voortbeweging* gevestigd: Hij *heeft* dat hele eind *gelopen* (en niet *gereden*). - Hij *heeft* niet *gelopen*, maar *gereden*. - Hij *heeft* *gefietst*.

In 't tweede geval (met *zijn*) wordt niet alleen de voortbeweging als hoofdzaak beschouwd, maar ook het *bereiken van een plaats*. Hij *is* naar den Haag *gefietst*. - Ik was juist in Harlingen, daar *was* ik heengezeild.

Vergelijk: Hij *heeft* tot Haarlem gelopen, en: Hij *is* naar Haarlem gelopen.

⁺ § 177.

Wanneer *vergeten* betekent ‘verzuimen te doen,’ vervoegt men het met *hebben*:
Ik *heb* vergeten de klok op te winden. Ik *heb* mijn boek vergeten (verzuimd mee te brengen).

⁺Heb en ben vergeten.

Betekent het ‘zich niet meer herinneren’, dan vervoegt men het meestal met *zijn*, maar ook wel met *hebben*: Wat hij gezegd heeft, *ben* (of *heb*) ik allemaal weer vergeten.

⁺ *Volgen* in de zin van ‘nadoen’ wordt vervoegd met *hebben*: Het is duidelijk dat die dichter Vondel *heeft* gevolgd.

⁺Heb en ben gevolgd.

Betekent *volgen* ‘achternalopen’, dan vervoegt men het meestal met *zijn*, maar ook wel met *hebben*: Die jongen loopt me aldoor achterna. Hij *is* (ook *heeft*) me nu al van mijn huis af gevolgd.

⁺ § 178.

In plaats van een voltooid deelwoord gevolgd door een onbepaalde wijs, gebruikt men in de regel **twee onbepaalde wijzen**.

⁺Onbep. wijs in plaats van voltooid deelwoord.

Voorbeelden:

Zij heeft hem *zien* vallen.

De hele ochtend had de man *zitten* schrijven.

Wij hadden het niet *durven* hopen.

Zeker heeft hij vreemd *staan* kijken.

Hij is van Leiden *komen* lopen.

Hij heeft mij lang *laten* wachten.

Wat heb je mij *doen* schrikken.

Ik heb *horen* schieten.

(In zinnen als: Ik heb duidelijk *schieten gehoord* In Engeland hebben zij *boksen geleerd*, kan *schieten* (*boksen*) worden opgevat als zelfst. naamw.).

De laatste onbepaalde wijs kan soms *te* voor zich hebben.

Voorbeelden:

Zeker heeft hij vreemd *staan (te)* kijken.

Wij hebben *zitten (te)* praten.

Ik heb al zo lang *liggen (te)* wachten.

Dat *te* mag niet ontbreken in:

Ik heb hem *trachten te* helpen.

Hij heeft mij *proberen te* bedriegen.

Zij zelf heeft hem *verlangen te* zien.

Ik zal het zo *zien (= trachten) te* schikken.

Hij is lelijk *komen te* vallen.

Het was *beginnen te* regenen.

In sommige gevallen kan ook het voltooide deelwoord worden gebezigd in plaats van de eerste onbep. wijs:

Ik heb *getracht* hem te helpen.

Hij heeft *geprobeerd* mij te bedriegen.

Zij zelf heeft *verlangd* mij te zien.

Het was *begonnen* te regenen.

O p m e r k i n g . Een enkele maal kan men ook in gevallen waarin géén sprake is van twee onbepaalde wijzen, naar verkiezing een onbep. wijs of een voltooid deelwoord gebruiken: *Hij kwam aanlopen* en *hij kwam aangelopen*.

⁺ § 179.

De **deelwoorden** worden dikwijls als bijvoegelijke naamwoorden gebruikt, b.v. *wegslappende* stijl; de *verdruchte* onschuld.

In net tegenwoordige Nederlands heeft het onvoltooide deelwoord alleen *actieve* betekenis (*etende* kippen = kippen die eten). Vroeger ook wel *passieve*. Dit blijkt nog uit uitdrukkingen als: *zittende* levenswijze (waarbij veel gezeten *wordt*), *roerende* goederen (die bewogen kunnen *worden*), *stilzwijgende* voorwaarden, met *slaande* trom.

Het voltooide deelwoord van de overgankelijke werkwoorden heeft tegenwoordig alleen *passieve* betekenis (de *geslagen* vijand = de vijand die geslagen *is*). Vroeger ook wel eens *actieve*; vandaar nog uitdrukkingen als: een *ge-*

⁺ **Actieve en passieve betekenis van de deelwoorden.**

studeerd persoon (die gestudeerd *heeft*), *bereden* politie (die rijdt), een *bevaren* matroos, een *geklede* jas (jas die kleedt). Vgl. ook het zelfst. naamwoord (oorspr. voltooid deelwoord) *bediende*.

Van de onovergankelijke werkwoorden die met *hebben* worden vervoegd, (zoals *slapen*, *loeren*, *draven*, *knikken*) komt het volt. deelw. niet attributief voor. Men zegt dus niet *een geslapen man* voor een man die geslapen *heeft*. Daarentegen wel: *een uitgeslapen man* (daar men *uitslapen* ook vervoegt met *zijn*), een *vervallen* woning (die vervallen *is*), *ontvluchte* gevangenen (die ontvlucht *zijn*) enz.

Bijwoorden.**+ § 180.****+ Bijwoorden.**

Bijwoorden dienen gewoonlijk tot bepaling van werkwoorden, bijvoegel. naamwoorden, bijwoorden en telwoorden; soms hebben ze betrekking op een gehele zin.

Voorbeelden:

- a. Hij schrijft *mooi*. - Hij woont *hier* (het bijwoord bepaalt een werkwoord).
- b. Hij was een *zeer* goed officier. - Het scheen mij *buitengewoon* leelijk (het bijwoord bepaalt een bijvoegel. naamw.).
- c. Hij liep *bijzonder* vlug (het bijwoord bepaalt een ander bijwoord).
- d. *Haast* alle mensen dachten er zo over. - Er waren er *ruim* vijftig (het bijw. bepaalt een telwoord).
- e. *Ja*, het was waar (het bijwoord heeft betrekking op een zin).

+ De bijwoorden worden niet verboden, met uitzondering van het bijwoord *heel* dat in de beschaafde spreektaal ook in de vorm *hele* voorkomt: Voor *hele* kleine kinderen - Een *hele* mooie opera. **+ heel, hele.**

O p m e r k i n g . In uitdrukkingen als de man *hiernaast*, die jongen *daar*, enkele *zeer* gefortuneerden, is men gewoon *hiernaast*, *daar* en *zeer* bijwoorden te noemen, ofschoon ze zelfstandige naamwoorden bepalen.

+ § 181.**+ Verdeling van de bijwoorden.**

Naar hun betekenis verdeelt men de bij woorden in:

1°. bijwoorden van *hoedanigheid*:

Hij werkt *hard*. - Ze liep *stilletjes* naar mij toe. - Hij deed ook *zo*.

2°. bijwoorden van *graad*:

Die jongen heeft *weinig* uitgevoerd. - Het is *nauwelijks* genoeg. - Was het niet *buitengewoon* vroeg?

3°. bijwoorden van *oorzaak* en *doel*:

Waardoor is het gebeurd? - *Hiertoe* werd besloten (vgl. § 182).

4°. bijwoorden van *plaats*:

Hier stond hij. - Loop *daar* maar *heen*. - Ga *weg*.

5°. bijwoorden van *tijd*:

Het zal *altijd* zo blijven. - Heb je dat *nooit vroeger* gezien? - O zo *vaak*.

6°. bijwoorden van *voorstellingswijze (modaliteit)*, (vgl. § 195,1 n° 5).

Het is *helaas* waar. - Hij zal *misschien* wel komen. - Als hij nu *toch* maar kwam!
- Is het waar? *Neen*.

+ § 182.

Woorden als *hiervan* (= van dit), *daartegen*, *waaronder*, *waarmee*, *waardoor*, *waarom*, *hiertoe*, die de dienst doen van een voornaamwoord voorafgegaan door een voorzetsel, worden gewoonlijk *voornaamwoordelijke bijwoorden* genoemd (vgl. §§ 121, 122 en 125).

Opm.: Als *waarom* een bijzin inleidt, en vervangen kan worden door *waarom of*, is het een voegwoord (§ 193). *Waarom* doe je dat? (vnw. bijw.). Ik weet niet, *waarom* hij het doet (voegw.).

⁺**Voornaamwoordelijke bijwoorden.**

+ § 183.

Woorden als *ook*, *bovendien*, *daarentegen*, *dus* die bijwoorden zijn omdat zij het gezegde bepalen, maar tevens als verbindingsmiddel dienst doen, noemt men *voegwoordelijke bijwoorden*. Deze zijn gemakkelijk van echte voegwoorden te onderscheiden, o.a. doordat laatstgenoemde alleen vóór aan de zin kunnen staan.

Vergelijk: De toeschouwers waren over de voorstelling zeer tevreden, *daarentegen* braken de kranten de vertoning af (of: de kranten *daarentegen* braken de vertoning

⁺**Voegwoordelijke bijwoorden.**

af), met: de toeschouwers waren tevreden, *maar* de kranten braken de voorstelling af.

⁺ § 184.

Bijwoordelijke uitdrukkingen bestaan uit twee of meer woorden in vaste verbinding, die de dienst van een bijwoord doen. B.v. *onverrichter zake, ouder gewoonte, op z'n best, af en toe, op staande voet, op-en-top, voor de vuist* enz.

⁺**Bijwoordelijke uitdrukkingen.**

Voorzetsels.**+ § 185.**

Voorzetsels maken zelfstandige naamwoorden, zelfstandige voornaamwoorden of onbepaalde wijzen tot bepalingen.

+Voorzetsels.

Voorbeelden:

Zij wandelden *aan* de waterkant. - Hij kwam *bij* mij. - De vogel zit *in* de kooi. - De berichten *aangaande* de toestand waren minder gunstig. - Het was *om* te lachen.

Door *aan* kan in de eerste zin ‘waterkant’ als bepaling van plaats bij ‘wandelen’ komen te staan.

De voorzetsels staan steeds *voor* het woord dat ze tot bepaling maken. Vandaar dat men *langs* in: Hij liep *langs* het water, *voorzetsel*, en in: hij liep het water *langs*, *bijwoord* noemt, ofschoon de betekenis van *langs* in beide zinnen dezelfde is.

O p m e r k i n g e n . 1°. Het voorzetsel staat soms ook vóór een bijwoord: Die man *van* zoëven. - Ze hebben hem *naar* hier verwezen.

2°. In zinnen als: Wij hebben er iedereen gezien, *uitgezonderd* hem; ze wantrouwde iedereen, *behalve* mij, hebben *uitgezonderd* en *behalve* de betekenis van voorzetsels. Dat het geen echte voorzetsels zijn, blijkt uit de onderwerpsvorm die er op volgt in zinnen als: Iedereen kreeg een prijs, *uitgezonderd zij*. Wij gaan er allemaal heen behalve *hij*.

+ § 186.

Soms doen ook *uitdrukkingen* de dienst van voorzetsels: *uit hoofde van* zijn ambt; - *in weerwil van* zijn pogingen; - *naar gelang van* hun inkomen; - *met het oog op* zijn jeugd, enz.

**+Uitdrukkingen als
voorzetsels**

§ 187.

Ten onrechte worden zinnen als de volgende wel eens afgekeurd: Dat middel is goed *voor* de hoofdpijn. (Vergelijk: een appeltje *voor* de dorst). - Hij nam het in *op* de nuchtere maag. (Vergelijk: wijn *op* flessen). - Hij verscheen precies *om* acht uur. - Zij was altijd even aardig *tegen* me. - *In* de eerste plaats lijkt het mij lelijk (sommigen menen *in* te moeten vervangen door *op*).

+ § 188.

Het voorzetsel *te* had vroeger een zeer ruime betekenis en kon niet zelden gebezigd worden waar wij nu *in*, *voor*, *tot* enz. gebruiken. Dikwijls smolt *te* met de oude lidwoordsvorm *den* (mannel. of onz. enkelv.) of *der* (vrouwel.⁺ enkelv.) samen tot *ten* of *ter*. Zo ontstonden uitdrukkingen als: *ten tijde*, *ten bate*, *ten gunste*; *ten huize*, *ten gebruike*, *ten voordele*, *ten behoefte*; *ter bezichtiging*, *ter herinnering*, *ter aankondiging*, *ter ore* (komen) enz.

+Te.

+Oude derde naamvallen.

§ 189.

Enkele andere vaste uitdrukkingen waarin voorzetsels voorkomen zijn: *bij* monde van, *van* goeden huize, *na* den eten, *in* den beginne, *in* der minne (derde naamvallen). Verder: *binnensmonds*, *buitenslands*, (tweede naamvallen) enz.

⁺ O p m e r k i n g . Soms wordt het voorzetsel niet gevolgd door een zelfstandig naamwoord, maar door een zin die voor een zelfstandig naamwoord in de plaats staat. B.v.: Geef het aan *wie het hebben wil*.

+Voorzetsels gevolgd door bijzinnen.

⁺ Het voorzetsel *om* staat voor een bijzin, die een doel aanwijst;

Hij eet, *om* te leven.

+Om.

Het gebruik voor bijzinnen, die geen doel aanwijzen, is doorgedrongen in de alg. beschaafde taal. b.v. Het is verkeerd, *om* dat te doen.

In de *schrijftaal* staat dit laatste gebruik van *om* slordig. Soms is het bepaald ongeoorloofd, b.v. Je hebt er niets aan, *om* dat te doen.

Voegwoorden.**+ § 190.**

Voegwoorden verbinden zinnen of gelijksoortige delen van zinnen.

+Voegwoorden.

Voorbeelden:

Ik heb er wel iets van gehoord, *maar* het rechte weet ik niet. - Ik zal komen *als* het goed weer is. - Marie *en* haar zusje zijn uitgegaan. - De Bruyn *als* voorzitter opende de vergadering. - De armband was meer kostbaar *dan* sierlijk.

+ § 191.

Sommige bijwoorden als *voor, na, op, door, zo, hoe, waar, terwijl, bijgeval*, worden door toevoeging van *dat* tot voegwoorden. B.v.: *Voordat* hij schoot, waarschuwde hij. - Hij wist het niet, *zodat* hij onmogelijk kon antwoorden.

+Voegwoorden bestaande uit bijwoord + dat.

Na *voor, hoe, waar, bijgeval, terwijl* kan *dat* ook weggelaten worden: *Voor(dat)* hij schoot, waarschuwde hij. - Ik begrijp niet *hoe (dat)* het gebeurde. - *Bijgeval (dat)* je 'm ziet, vertel het hem eens.

+ § 192.

Sommige voegwoorden kunnen alleen zinnen van dezelfde soort met elkaar verbinden. Wij noemen ze *nevenschikkende voegwoorden* (vergl. § 40). B.v.: Ik ga uit (*hoofdzin*), *maar* mijn zuster blijft thuis (*hoofdzin*). - Hij zei dat hij onschuldig was (*voorwerpszin*) en dat zijn buurman de brand had gesticht (*voorwerpszin*).

+Nevenschikkende voegwoorden.

Nevenschikkende voegwoorden zijn: *en, noch, maar, of, of - of, want* enz.

+ § 193.

Andere voegwoorden verbinden bijzinnen met hoofdzinnen, of bijzinnen van lagere graad met bijzinnen

+Onderschikkende voegwoorden.

van hogere graad. Zij worden *onderschikkende voegwoorden* genoemd (vergl. § 41).

B.v. Hij zei (*hoofdzin*), *dat* hij het niet geloofde (*bijzin*). Hij vroeg (*hoofdzin*), *of* het waar was (*bijzin van de 1e graad*), *dat* zijn broertje altijd de kippen op joeg (*bijzin van de 2e graad*), *wanneer* hij in den tuin kwam (*bijzin van de 3e graad*).

O p m e r k i n g. Een bijzin van de 3e graad is eigenlijk een deel van een bijzin van de 2e graad. Enz.

De onderschikkende voegwoorden worden in verschillende soorten verdeeld, o.a. in:

voegwoorden van plaats: waar, waarheen, vanwaar;

voegwoorden van tijd: wanneer, als, terwijl, nadat;

voegwoorden van reden (oorzaak, gevolg, doel): omdat, wijl, vermits, doordien, doordat; weshalve, waarom; opdat, ten einde;

voegwoorden van voorwaarde: mits, zo, als, indien, wanneer;

voegwoorden van toegeving: ofschoon, hoewel, niettegenstaande;

voegwoorden van vergelijking: zoals, gelijk, evenals;

voegwoorden van beperking: voor zover, in zover, behalve dat.

Tussenwerpsels.**+ § 194.**

Tussenwerpsels staan in de regel buiten het grammatische zinsverband.

Het zijn:

1°. *Klanknabootsingen*: plomp! boem! pats! klets! tingelingeling!

2°. *Gevoelsklanken* en *Klankseinen*: ai! au! aau! ajakkes! nou! bah! - hela! hola!
pst! hu! ho! werda!

+Tussenwerpsels.

Modaliteit.

§ 195.

Modaliteit is:

+ A. Het vaststellen van de verhouding tussen een verbinding van begin- en eindgedachte (zie § 16, 1) en de werkelijkheid, zonder dat we letten op de persoonlijke aandoening, door het vaststellen van die verhouding opgewekt. We noemen deze modaliteit *objectief*. +Objectieve modaliteit.

Zeg ik b.v. *hij komt*, dan stel ik vast dat mijn verbinding van begin- en eindgedachte (*hij + komen*) met de werkelijkheid (*hij komt*) overeenstemt.

+ Ook in de zin *hij komt niet* stemt de verbinding van begingedachte (*hij komt*) en eindgedachte (*niet*), overeen met de werkelijkheid: *hij komt inderdaad niet*. We spreken hier van *oordeelzinnen*. +1. Oordeelzinnen.

+ Door een wens druk ik uit dat de verbinding van begin- en eindgedachte nog geen werkelijkheid is: *Kwam hij maar. Ik wilde, dat hij niet kwam*. +2. Wenszinnen.

We spreken hier van wenszinnen. Tot de wens kan ook: gebod, verbod, verzoek, raad, waarschuwing, aansporing gerekend worden.

De wens-zelf, het verlangen naar de werkelijkheid, is subjectief.

+ Door een vraag druk ik uit, dat ik niet weet, hoe de verhouding tussen de gedachteverbinding en de werkelijkheid is. +3. Vraagzinnen.

Ik vorm de verbinding: *hij komt*. Hoe het in werkelijkheid is, weet ik niet. Ik tracht die onzekerheid door de vraag: *komt hij?* op te lossen.

Modaliteit is verder:

+ B. De persoonlijke, subjectieve aandoening die opgewekt wordt bij het constateren van de in A genoemde verbinding. +Subjectieve modaliteit.

Hij komt *helaas, tot mijn genoegen. Ik hoop*, dat hij komt.

Deze subjectieve modaliteit, die dus altijd een begeleidend verschijnsel is van de objectieve (A) wordt in de gesproken taal uitgedrukt door tempo, melodie, gebaar, accent enz. Ook door bijwoorden, die dan geschreven worden: *helaas, Goddank*, enz. Soms wordt een gebaar omschreven (§ 195, 1 n°. 6).

§ 195,1.

De modaliteit (subjectieve en objectieve) kan op verschillende manieren uitgedrukt worden.

- 1°. + Door woordschikking (oordeel, vraag): *Het is waar. Is het waar?*
- 2°. + Door werkwoordsvormen. Aant. wijs: *Het gaat goed*. Geb. wijs: *Opletten!* +Uitgedr. door woordorde.
Aanv. wijs: *hij home*. +Door werkw. vormen.
Door veel praeteritum-vormen, die geen verleden uitdrukken. Hij *kon* net zo goed dood zijn. Wat mij betreft, *kwam* hij nooit.
- 3°. + Door werkw. en werkw. verbindingen, die in een afzonderlijke hoofdzin voorkomen en de modaliteit van de bijzin mededelen. Ik *hoop*, dat hij het doet. Ik *geloof*, dat hij komt. +Door werkwoorden: geloven hopen
- 4°. + Door modale hulpwerkwoorden (vgl. § 167 en 168). Hij *mag* zich wel haasten. Hij *zal* wel ziek zijn. *Laten* we gaan. +Door modale hulpw.w.
- 5°. + Door modale bijwoorden. Deze geven een beperking of versterking aan van de geconstateerde verhouding: *zeker, misschien, stellig, wellicht, nooit, maar* (was hij *toch maar beter*), *toch*; of ze drukken de subjectieve aandoening uit: *helaas, Goddank, gelukkig, soms* (moet je mij *soms* hebben; een soort bedreiging). +Door modale bijwoorden.
- 6°. + Door bijzinnen: *volgens hem, denk ik*. Ook door zinnen, die het gebaar, de mimiek enz. onder woorden brengen, *terwijl hij met de vuist op tafel sloeg* enz. (zie § 195, slot). +Door bijzinnen.
- 7°. + Door leestekens. Ja?... Ja!!
- 8°. + Door zinsmelodie, toon, tempo, accent enz. Deze komen alleen in de gesproken taal voor. +Door leestekens.
+Gespr. taal.

Woordvorming.

Woordbetekenis en betekenis-verandering.

+ § 196.

In § 5 zagen wij dat een woord eerst in het zinsverband een scherper begrensde betekenis krijgt. Gewoonlijk heeft het begrip, door een woord aangeduid, tal van kenmerken en treden eerst in het zinsverband nu eens deze, dan weer die kenmerken op de voorgrond. In de zin: ‘Je kunt veel van hem leren, hij is een goed *speler*,’ betekent *speler* iemand die een of ander spel verstaat. In: ‘Ga liever niet met ze om, ik hoor dat het *spelers* zijn,’ bet. *spelers* mensen, aan het spel verslaafd. In: ‘Hoor je niet bij de *spelers*? Kom dan wat babbelen,’ zijn *spelers* de personen die op een bepaald ogenblik aan een spelletje meedoen.

+Woordbetekenis en
betekenis-verandering.

Vgl. nog: Die *school* staat daar al twintig jaar. - De korfbalwedstrijd is door deze *school* gewonnen. - Die *school* heeft een goede naam.

Glas betekent zowel de stof, als een voorwerp (glasruit, drinkglas) van die stof vervaardigd.

Koffiedrinken betekent nu eens het drinken van koffie, en dan weer het gebruiken van brood enz. omstreeks 12 of 1 uur.

§ 197.

Van de vele gevallen dat woorden een gewijzigde betekenis krijgen, willen wij er hier nog een paar vermelden.

Woorden waarmee men gewoon is gewaarwordingen van een bepaald zintuig aan te duiden, worden niet zelden gebruikt voor meer of minder overeenkomstige gewaarwordingen van andere zintuigen. Zo spreekt men van

schreeuwende kleuren, een *scherpe* stem, een *zoete* of *zure* lucht, een *doffe* pijn enz.

In het algemeen ging men er dikwijls ten gevolge van een voor de hand liggende vergelijking of overeenkomst in functie toe over, de betekenis van een woord uit te breiden. Zo kwam men er van zelf toe, te gaan spreken van de *poten* van een tafel of een stoel, de *hals* van een fles, de *tanden* van een zaag, het *bijten* van een scherp vocht, het *springen* van een veer, het *lopen* en *slaan* van een klok.

Het gebeurt niet zelden, dat door wijziging van de woordbetekenis, een belangrijk deel van het oorspronkelijke begrip naar de achtergrond wordt gedrongen. Dit is vooral opmerkelijk wanneer datzelfde deel vroeger zozeer de aandacht trok, dat het woord er naar werd genoemd. Bij *oorijzer*, *stoffer* en *blik*, *beddelaken* denken wij zo weinig aan de oorspronkelijke betekenis, dat de uitdrukkingen *gouden oorijzer*, *koperen blik*, *linnen lakens*, volstrekt niet als tegenstrijdig gevoeld worden.

Zeker niet minder dikwijls komt het voor, dat het oorspronkelijk begrip zeer nauw aan een ander begrip wordt verbonden, en dan dit laatste gaat aanduiden.

Leger betekent eigenlijk *ligplaats* (vgl. b.v. het *leger* van een haas). *Leger* werd veel gebruikt voor legerplaats (ligplaats, kampement) van soldaten. Werd dat leger opgebroken, dan trokken de soldaten weg. Wie naar het 'leger' ging, zocht de militairen op. Zo kwam *leger* aan zijn tegenwoordige betekenis.

Ouders bet. oorspronkelijk niets anders dan *ouderen*, *oudere personen*. De ouderen waarmee kinderen gewoonlijk het meest in aanraking komen, zijn hun vader en moeder. Vandaar dat men met ouders vader en moeder kon gaan aanduiden.

Gemeen betekende *algemeen* (verg. b.v. gemeen overleg). Wat algemeen was, had meestal geen bijzondere waarde, was vaak waardeloos, soms verachtelijk. Zo is hier de overgang van betekenis te verklaren.

In weer andere gevallen zijn twee woorden zodanig tot een innerlijke eenheid versmolten, dat het noemen van één der beide overtollig geworden is. Zo hoort men in plaats van *aanstaande vrouw* meestal alleen *aanstaande*, voor *Beiers bier* veelal alleen *Beiers*, voor *gouden tientje* alleen *tientje*. (Vgl. ook *boemel* voor *boemeltrein*, *port* voor *portwijn*, *snuif* voor *snuiftabak*, enz., zie § 200).

O p m e r k i n g . Met een enkel woord vestigen wij de aandacht op de *overdrijving*. In de zin: Ik heb het je al *honderdmaal* gezegd, heeft *honderdmaal* de betekenis *dikwijls*. Vgl. Het duurde een *eeuwigheid*. - Ze is *dol* op roomtaartjes. - Ik lach me *een bult*.

Nieuwe woorden.

+ § 198.

+ Nieuwe woorden.

In een levende taal dienen voortdurend namen te worden gegeven aan nieuwe voorwerpen en nieuwe begrippen (denk voor onze tijd b.v. aan *fiets*, *automobiel*, *vliegtuig*, *duikboot*, *rijwielplaatje*, *boycotten*, *posten*, *ontratten*). Ook bestaat de neiging om allerlei betekenisnuances aan te duiden door woordverschil. Zo ligt het voor de hand, dat er telkens nieuwe woorden bijkomen.

O p m e r k i n g . Aan de andere kant raken er woorden geheel of nagenoeg geheel in onbruik. Vroeger sprak men van *stevels* (laarzen), *schrijn* (kast), *vingerling* (ring), *oort* (klein geldstukje) enz. enz. De meeste Nederlanders kennen deze woorden niet meer.

Wij zagen dat een woord eerst in het zinsverband een vaste betekenis krijgt, en dat aan een zelfde woordklank dan ook zo goed als altijd verschillende betekenissen kunnen worden gehecht. Het ligt dus voor de hand dat men, om een min of meer nieuw voorwerp of begrip aan te duiden, herhaaldelijk zijn toevlucht neemt tot een reeds bestaand

woord, waaraan men bewust of onbewust een gewijzigde, nieuwe betekenis geeft. (Vgl. § 196).

⁺ § 199.

Niet zelden wordt, om iets nieuws aan te duiden, gebruik gemaakt van een woord uit een vreemde taal, dat dan al of niet gewijzigd overgenomen wordt.

Hoe meer een volk met anderssprekende volken in aanraking komt, hoe meer kans er op het overnemen van zulke woorden bestaat. In het tegenwoordige Nederlands komen woorden voor uit een groot aantal talen, vooral uit het Latijn, Frans, Duits en Engels. Maar ook uit het Grieks, het Hebreeuws, het Italiaans, het Spaans, het Russisch, het Maleis enz. enz.

Komt zo'n vreemd woord algemeen in gebruik, dan wordt de uitspraak min of meer vernederlandst. In niet weinig gevallen klinkt het woord ten slotte zo weinig vreemd, dat alleen de taalkundige zich nog van de herkomst bewust is. Zulke oorspronkelijke vreemde, maar geheel vernederlandste woorden zijn: *aap, appel, ezel, kerk, schotel, brief, schrijven, school, venster, vlam*. Later dan deze zijn overgenomen *komfoor, koffie, sigaar*, die gemakkelijker als vreemde te herkennen zijn. Nog later *machine, feuilleton, portemonnaie, bureau*. In de 20ste eeuw *aëroplaan, aviateur, atax, taxi, radiotelegram*.

⁺Woorden uit vreemde talen afkomstig.

§ 199,1.

Bij het overnemen van woorden uit een vreemde taal doet zich vaak het volgende voor: de spreker gebruikt een woord, dat de hoorder niet kent. Deze *hoort* inplaats van dat woord een ander, dat er in klank ten naastenbij mee overeenkomt. Hoewel dat woord nu, in 't verband, geen betekenis heeft, wordt het gebruikt; achteraf wordt er een betekenis aan gegeven.

⁺ Het eerste proces, het *horen* van een onbekende klankgroep als een bekende (*klankassociatie*), voltrekt zich volkomen⁺ onbewust. De betekenisgeving achteraf (*begripsassociatie*) is vaak zeer spitsvoudig.

⁺Klankassociatie.

⁺Begripsassociatie.

Het volgende voorbeeld uit de geheimtalen (de geheime talen, van dieven, zwervers of paardenhandelaars) is zeer instructief.

Het hebr. woord *hashiweinu*, voer ons terug, is de aanhef van het vers, waarmee de ceremonie van het terugbrengen der Wetsrol in de heichol besloten wordt. Aan het woord *hashiweinu* hecht zich het begrip: *verdwijnen*. ‘Maak je nu hashiweinu’ bet. ‘Verdwij nu!’

In het Bargoens (geheimtaal der zwervers) wordt dit woord overgenomen: *ik ga sjewijne*, ik ga weg. Een *sjewijne-jatter* is iemand, die iets *sjewijn*, wegneemt, speciaal fietsen. Van hieruit krijgt *sjewijn* de bet.: fiets. Door klankassociatie wordt het *zwijn*, met euphemistische verkl. uitgang (zie § 212), *zwijntje*.

Hieraan wordt de bet.: varken gehecht. Dit blijkt uit de samenstelling: *zwijntjesjager*, fietsendief.

⁺ Andere vbb. van dit verschijnsel, dat wel eens *volksetymologie* genoemd wordt zijn: *moedernatuurlamp* voor moderateurlamp; *zenuwblaren* uit senneblaren; *heiligmaker* uit hijlikmaker (soort koek).

⁺Z.g.n. volksetymologie.

Onbegrepen straatnamen worden zó veranderd.

§ 200.

Nu en dan krijgen wij nieuwe woorden, doordat korthedshalve een stuk van een woord wordt weggelaten (§ 197), b.v.: *auto* (= automobiel), *soos* (sociëteit), het *gym* (gymnasium), de *prof* (professor), *bus* (omnibus), politieagenten in *burger* (-kleding).

§ 200,1.

In de laatste jaren ontstaan veel woorden, doordat men de beginletters (of lettergrepen) van verschillende woorden tot één woord maakt.

⁺ Als men niet toevallig het ontstaan weet, achterhaalt men de vorming nooit.

Enkele vbb. (met tientallen in elke stad te vermeerderen; denk ook om clubnamen;) *Heemaf*, *Lavo*, *Entos*, *Nenijto*, *Rai*, *Luto*.

⁺Letterwoorden.

Deze woorden verdwijnen meestal weer, als de onderneming of club verdwijnt. Een enkele keer blijven ze, als 't gebouw of terrein, waar b.v. een tentoonstelling gehouden werd, er door genoemd wordt: *Entosterrein; Rai-gebouw*.

+ § 201.

+ Klanknabootsingen.

Even vestigen wij de aandacht op de betrekkelijk zeldzame nieuwe *klanknabootsingen*, zoals *oempa* (straatmuzikant), en *roekoeën* (koeren van duiven).

Oude klanknabootsende woorden zijn *koekoek*, *vink*, *kievit*, *karekiet*, *mauwen*, *miauwen*, *sissen*, *snorren*, *kwaken*.

+ O p m e r k i n g : De klanknabootsing in deze woorden is meestal zeer onvolkomen (snorren, sissen). De woorden geven meer de indruk weer, die de geluiden op ons maken. 't Zijn *klankimpressies* (Zie § 194). + Klankimpressies.

Samenstelling en samenkoppeling.

§ 202.

Er worden voortdurend *nieuwe* woorden gevormd door het samenvoegen van bestaande woorden.

We onderscheiden *samenkoppelingen* en *samenstellingen*.

+ Samenkoppelingen ontstaan wanneer woorden die in de zin dikwijls op elkander volgen, als het ware aaneengroeien, waardoor de betekenis van elk der woorden minder scherp wordt gevoeld, de betekenis van het geheel enigszins wordt gewijzigd en de samenstelling een vast accent krijgt. *Edelman* is een samenstelling. De betekenis is niet meer gelijk aan die van *edel man*. Spreekt men van een *edel man*, dan is het evengoed mogelijk dat in de zin de klemtoon op *edel* als op *man* valt; bij *edelman* valt de hoofdtoon altijd op de eerste lettergreep. + Samenkoppeling.

Andere voorbeelden van samenstellingen zijn: *handvol*, *zoutevis*, *rodekool*, *hogeschool*, *hogepriester*, *blauwzuur*, *samenzweren*, *meegaan* enz.

O p m e r k i n g e n . 1e. Enige weinige samenstellingen worden evenwel met verschillende klemtoon uitgesproken

(vgl. § 11). B.v. *allesbehalve* en *allesbehâlve*; *enzovoorts* en *enzovóórts*; *linksom* en *linksòm*.

2e. Daar de betekeniswijziging waarover in deze paragraaf wordt gesproken, groter of kleiner kan wezen, en daar ook het vast worden van het accent geen onbedriegelijk teken is, ligt het voor de hand dat er grensgevallen zijn, waarin niet met zekerheid valt uit te maken of men te doen heeft met losse woorden of met samenkoppelingen. B.v. *als 't u blijft, van heinde en ver, min of meer, donkerblauw, al lang, op prijs stellen* enz. Het al dan niet aaneenschrijven kan ons natuurlijk het juiste spoor niet wijzen. *Niet het minst, op z'n hoogst, af en toe* zijn ontegenzeggelijk samenkoppelingen, al worden ze ouder gewoonte nog met drie woorden geschreven.

⁺ § 203.

⁺Samenstellingen.

Bij *samenstellingen* hebben wij te doen met een verbinding van woorden die in 't gewone zinsverband nooit naast elkander staan. Worden twee woorden *langzamerhand* tot een samenkoppeling, een samenstelling ontstaat *ineens*. Voorbeelden van samenstellingen zijn b.v. *inktlap, aankijken*. In zinnen als *dit is een inktlap; je moet mij zo niet aankijken* kan men zich *inkt* en *lap, aan* en *kijken*, onmogelijk als losse woorden naast elkander denken. Andere voorbeelden zijn: *kostschool, raadhuis, vrouwenkleren, theedoek, schoenmaker, smeekbede, voortmaken, intussen, bijna*.

Worden er nieuwe samenstellingen gevormd, dan geschiedt dit naar analogie (d.i. overeenkomst, model) van reeds bestaande.

Zo b.v. *vliegtuig* naar analogie van woorden als *vaartuig, voertuig, rijtuig*. *Luchtschip* naar analogie van *zeeschip* enz.

Meestal doet in een samenstelling het eerste lid de dienst⁺ van bepaling bij het tweede. Een *koestal* is een soort van *stal*; een *leesteken* een soort van *teken*; *afschrijven* een manier van *schrijven*, enz. Daar de samenstellingen echter naar geheel verschillende analogieën gevormd kunnen zijn, loopt

⁺Samenstellingen naar verschillende analogieën.

hun betekenis, ook bij gelijkheid van het tweede lid en schijnbare gelijksoortigheid van het eerste, dikwijls ten zeerste uiteen.

Zo is

een *huisvrouw* de vrouw des huizes,
 een *visvrouw* de vrouw die vis verkoopt,
 een *vissersvrouw* de vrouw van een visser,
 een *wasvrouw* de vrouw die tegen betaling wast.

Vgl. nog *goudpoeder* met *tandpoeder*; *rijstemeel* met *kindermeel*; *tijgerhond* met *dashond*, *waterhond*, *karrehond*, enz.

Men spreekt van *watersnood* als er te veel water, van *waternood* als er te weinig water is. Vergel. ook *hongersnood*; *woningnood*, *geldnood*.

O p m e r k i n g . Een samenstelling heeft, evenals een samenkoppeling, in de regel een vaste klemtoon. (Vgl. § 11).

+ § 204.

Er bestaat een rubriek van samenstellingen die men *bezit-aanduidend* zou kunnen noemen.

⁺ **Bezit-aanduidende samenstellingen.**

Een *stijfkop* is niet een soort van *kop*, maar een persoon die een stijve, onbuigzame kop heeft. - Vgl. ook *roodhuid*, *dikbuik*, *speknek*, *handjegauw*, *lekkerbek*; *roodborstje*, *duizendpoot*, *kwikstaart* (kwik = levendig) enz.

+ § 205.

Een samenstelling of samenkoppeling bestaat altijd uit twee delen, die echter ieder ook weer samengesteld kunnen zijn. Vgl. *hoofd-man*, *horlogemakers-leerling*, *jongens-rijwiel*, *kweekschool-opleiding*.

⁺ **De twee delen van de samenstelling.**

De leden van een samenstelling of samenkoppeling kunnen o.a. zijn:

Twee zelfstandige naamwoorden: *portretalbum*, *schildknaap*;
 zelfst. naamw. en bijvoeg. naamw.: *steenhard*, *sneeuw wit*;
 bijv. naamw. en zelfst. naamw., waarbij het bijv. naamw. soms in de verbogen en soms in de onverbogen vorm staat: *blindeman*, *jongejuffrouw*, *zoutevis*, *hogeschool*;
gauwdief, *geelvink*, *kleinhandel*, *laagvlakte*, *wijsneus*, *dikzak*;

werkwoordelijke stam en zelfst. naamw.: *schrijftafel, lachbui*;
 telw. en zelfst. naamwoord: *vierkant, duizendpoot*;
 bijwoord of voorzetsel en zelfst. naamwoord: *binnenkant, afbreuk, medestander, ondergang, voordeur, overjas*;
 bijwoord en werkwoord: *aanbidden, uithoren*;
 werkw. stam en voornaamwoord: *durfal, vraagal*;
 werkw. stam en bijwoord: *schreeuwlelijk, weetniet*.

+ § 205, 1.

Bij samengestelde werkwoorden onderscheiden we scheidbaar en onscheidbaar samengestelde; deze hebben verschil in betekenis. (Zie § 11). Vgl. Hij *overlegt* dat met ons; hij *legt* wat *over*. Hij *doorloopt* de prijscourant; hij *loopt* het bos *door*.

+Scheidbare samenst.
 +Onscheidbare samenst.

+ § 206.

Verscheiden soorten van samenstellingen zijn *productief*, dit wil zeggen: er worden nu en dan nog analoge samenstellingen gevormd. Vgl. met de voorbeelden uit paragraaf 205: *torpedoboot, draadbericht, reuzesom, schrijfmachine, vliegboot, vliegkamp, afbellen* (bij het telefoneren) enz.

+Productieve
 +samenstellingen.

+ § 207.

Tussen de beide leden van een samenstelling wordt dikwijls een *e* (zelden *en*), *s* of *r* uitgesproken B.v.. *lampeglas, boekelegger; stadsherberg, manskleren; kinderstoel, liedertafel; ogenblik, galgenaas, heldenmoed*.

Oorspronkelijk waren sommige van deze klanken *buigings-* of *meervoudsuitgangen*, maar dat karakter hebben ze sinds lang verloren. Bij het ontstaan van nieuwe samenstellingen wordt dan ook geen rekening gehouden met de vraag: eist de betekenis soms dat het eerste lid een genitiefs-*s* of een meervouds-*en* krijgt?

Nieuwe samenstellingen worden, zoals wij reeds zeiden, gemaakt naar analogie van oude. En daar oude samenstellingen nu eens geen tussenletter hebben, dan weer eens

+Verbindingsletters.

een *s* of een *e*, zien wij bij de nieuwe dezelfde verscheidenheid.

Ieder weet dat in een *rijwielfabriek* rijwielen worden gemaakt, en toch spreekt niemand van een *rijwielenfabriek*. De nieuwe samenstelling *kindermeel* is gevormd naar analogie van woorden als *kinderkost*, *kindervoedsel*, en ofschoon tegenwoordig het meervoud van *kind* niet *kinder* maar *kinderen* luidt, heeft niemand het nieuwe woord in *kinderen-meel* willen veranderen.

Dat het eerste lid van een samenstelling, ook al heeft het meervoudige betekenis, dikwijls in het enkelvoud stond en staat, bewijzen woorden als: *plantkunde*, *naamlijst boomgaard*, *koestal*, *zaakgelastigde*, *horlogemaker*, *portretalbum*, *toonladder*, *patroontas* enz. enz.

De *e* komt als tussenletter o.a. voor in: *ossetong*, *beukeboom*, *hereboer*, *paardestaart*, *pennemes*, *kurketrekker*, enz.

s horen wij in: *scheidsmuur*, *leidsman*, *stadspoort*, *vrouwspersoon*, *Willemspark*, *beroepskeus*, *zonsverduistering* enz.

er in: *kinderhoofd* (hoofd van één kind), *eierschaal* (schaal van één ei), *eierdoor* (door van één ei), *rundergehakt*, *kalvermarkt*, *liedertafel*, *raderbaar* enz.

en hoort men zelden als tussenletter. Maar *en* wordt veel geschreven waar men alleen de toonloze *e* uitspreekt. B.v. in *hondenhok*, *bessensap*, *slakkenhuis*, *pennenhouder*, *sterrenkunde*, *warenkennis*, *boerenwoning*, *koninginnenkroon* enz. (Vgl. § 273).

⁺ Dat de verbindings- of tussenletters geen betekenis hebben, blijkt o.a. duidelijk uit de vergelijking van de woorder *schaapherder*, *schaapskooi* en *schape(n)stal*. In alle drie deze samenstellingen heeft *schaap* meervoudige betekenis. Toch kan men alleen in 't laatste geval van een meervoudsvorm spreken.

⁺Verbindingsletters hebben geen betekenis.

Afgeleide woorden.

+ § 208.

Behalve door samenstelling en samenkoppeling worden nieuwe woorden gevormd door *afleiding*. Gewoonlijk heeft afleiding plaats door middel van voor- en achtervoegsels (middellijke afleiding).

+ **Afleiding.**

Voor- en achtervoegsels zijn lettergrepen of klanken die niet, althans niet meer, als zelfstandige woorden in onze taal voorkomen. Wel zijn het vroeger voor een groot deel woorden geweest (zoals *her, lijk, loos, heid, achtig, zaam, halve*). Andere voor- en achtervoegsels zijn uit vreemde talen overgenomen (b.v. *aarts, eren, ist, isch, teit, age*).

+ In enkele gevallen kunnen wij nog duidelijk waarnemen hoe een woord tot een achtervoegsel wordt. Iedereen voelt dat *-sen* of *-se* in *Harmsen, Gerritsen, Willemse, Pieterse* ontstaan is uit *zoon* met een voorafgaande *-s*: *Willems-s-zoon, Willemsen (Willemse)*.

+ **Overgang van samenstelling tot afleiding.**

Harmszoon is een samenstelling. *Harmsen* een afleiding.

Nu kan het gebeuren dat woorden in één betekenis tot voor- of achtervoegsel geworden zijn, maar in een andere nog als woord voorkomen. *Loos* b.v. in *een loos alarm* betekent vals; in *een loze noot*: leeg. Maar in woorden als *liefdeloos, hulpeloos* beduidt het *zonder*; en in die betekenis komt het niet voor op zich zelf. Derhalve zijn de woorden op *-loos* wel afleidingen, maar ze staan bijna op de grens tussen samenstelling en afleiding. Vgl. de ontwikkeling van het znw. *boer* via de samenstelling: *boterboer, groenteboer* (waar het idee boer al wegraakt), tot het achtervoegsel-*boer* in: *botboer, asboer, krantenboer!*

In *stokstijf* (d.i. stijf als een stok) hebben wij met een samenstelling te doen. Maar *stokoud* (d.i. zeer oud), *stokdoof* (d.i. geheel doof) lijken al meer op afleidingen. Zo is ook *doodstil* (stil als de dood, als wat dood is) een samenstelling. Maar *doodeerlijk* (d.i. volkomen eerlijk), *doodeen-*

voudig (zeer eenvoudig), *doodgewoon*, *doodonschuldig*, *doodbedwaard* enz. hebben de grens overschreden.

Iets dergelijks is het geval met *maal*. Als zelfstandig woord betekent het *keer*. En ieder zal dan ook in *tweemaal*, *driemaal* een samenstelling zien. *Helemaal*, *allemaal* kunnen wij echter op goede grond als afleidingen beschouwen.

+ § 209.

Niet zelden heeft samenstelling en afleiding tegelijkertijd plaats, zoals b.v. bij *openhartig*. Het kan geen samenstelling zijn van *open* en *hartig*, en natuurlijk evenmin een afleiding van (het niet bestaande) *openhart*. Blijkbaar is *openhartig* gevormd van *open*, *hart* en 't achtervoegsel *-ig*. Vgl. *hardhandig*, *alzijdig*, *dubbelzinnig*, *hardleers*, *goedlachs*, *blauwbekken*, *welstaanshalve*, *praatjesmaker* (*praatjes maken* bestaat uit twee woorden!) *driedekker*, *onderzeeër* enz.

+Het samengaan van
samenstelling en afleiding.

+ § 210.

Van de voor- en achtervoegsels in onze taal zijn er vele productief. Wij zullen hierop de aandacht vestigen bij de volgende bespreking (waarbij in geen enkel opzicht naar volledigheid is gestreefd!)

+Afgeleide zelfstandige
naamw.

1. Afgeleide zelfstandige naamwoorden.

Voorvoegsels zijn o.a. *aarts-*, *ge-*, *on-*, *wan-*.

+ **Aarts-** betekent eerste, voornaamste: *aartsbisschop*, *aartshertog*. Ook in ongunstige zin: *aartsleugenaar*, *aartsdeugniet*. Het is productief: *aartsoplichter*, *aartsbedotter*.

+aarts-

+ **Ge-** duidt een samenhoren aan in de woorden *gebroeders*, *gelieven*, *gespelen*, *gebergte*, *gebroed* enz. Het resultaat van een werking of de werking zelf in: *gebak*, *gezang*, *geschrijf*, *gezanik* enz. In de laatste betekenis productief: *getelefoneer*, *gevoetbal*.

+ge-

+ **On-** geeft tegenovergestelde betekenis aan het grondwoord: *ondeugd*, *onzin*. Ook betekent het: slecht, ontaard. B.v.: *onweer*, *onding*, *onmens*, *ondier*.

+on-

+ **Wan-** betekent eveneens slecht, afschuwelijk: *wandaad*, *wangedrocht*, *wanklank*.

+wan-

§ 211.

Achterevoegsel van zelfst. naamwoorden zijn o.a. *-aard, -aar, -ier, -er, -erd; -ster, -in, -es; -el, -er; -sel; -ij, -dom, -schaf; -ing, -nis, -age, -te, -heid; -je, -tje, -pje, -kje.*

Mannelijke persoons- en diernamen worden gevormd op ⁺ **-aard, -aar, -ier, -er:** *grijsaard, lafaard, luiaard; lasteraar, bewonderaar; tuinier, herbergier; zanger, kater, doffer.* ⁺**-aard, -aar, -ier, -er.**

Opmerking: De uitgangen *-naar* en *-nier* zijn ontstaan door verkeerde analogie. Vgl. *leugen-aar* met *geweld-e-naar* en *moord-e-naar*; *kanon(n)-ier* met *piek-e-nier*.

⁺ Mannelijke en vrouwelijke persoonsnamen op **-erd:** *lieverd, goeierd, flauwerd.* Het zinsverband maakt hier uit, met welk geslacht (sexe) we te doen hebben. ⁺**-erd.**

Vooraf *-er* is productief: *fietser, vlieger* (aviateur), *korfballer* enz. Ook *-erd:* *stiekemerd, engerd.*

⁺ Vrouwelijke persoonsnamen worden gevormd op **-in, -ster, -e, -es** (op *-in* ook vrouwelijke diernamen): *koningin, kokkin, leeuwin, wolvin; leugenaarster, strijkster; advocate, leerlinge; onderwijzeres, profetes.* Vooraf *-ster* en *-e* zijn productief: *voorzitster, korfbalster, typiste.* ⁺**-in, -ster, -e, -es.**

⁺ Namen van werktuigen op **-el, -er:** *stekel, klepel, hevel, gordel; gieter, stoffer, wekker, domper.* *-Er* is productief: *trapper* (van een fiets). ⁺**-el, -er.**

⁺ Namen van middelen en voortbrengselen op **-sel.** Middelen: *blauwsel, stijfsel, behangsel, vulsel.* Voortbrengselen: *zaagsel, schraapsel, baksel, brouwsel.* Productief: *bemoesel, druksel.* ⁺**-sel.**

⁺ Op **-ij, -dom, -schap,** worden verzamelnamen gevormd: *burgerij, schutterij; mensdom, engelendom; gereedschap, genootschap, gezelschap.* ⁺**-ij, -dom, -schap.**

-Dom is productief: *'t Boeddhistendom, paganistendom.*

Ook gebiedsnamen eindigen soms op **-dom** of **-schap:** *vorstendom, prinsdom; graafschap, waterschap.* -

Abstracte zelfst. naamwoorden worden gevormd met de achterevoegsel **-ing, -ij, -nis, -age, -te, -heid, -dom, -schap.**

⁺ Werkingsnamen op **-ing, -ij (-erij), -nis, -age:** *beweging, belegering, vertoning; spotternij, huichelarij, opschepperij;* ⁺**-ing, -ij, -nis, -age.**

begravenis, bekentenis, vergiffenis; slijtage, strijkage, passage.

Vooraf *-ij (-erij)* is productief: Hij heeft heel wat verdiend met de *vliegerij*.

Kwartjesvinderij.

+ Namen van hoedanigheden en toestanden op **-heid, -te, -nis, -dom, -schap**:
goedheid, zachtheid; grootte, lengte, ziekte; duisternis, droefenis; ouderdom, adeldom; dronkenschap, vriendschap enz.

+**-heid, -te, -nis, -dom, -schap.**

+ Verkleinwoorden op **-je, -tje, -pje, -kje**.

Op *-je*: *badje, dakje, bedje, stofje, nestje* (uitgesproken *nesje*); *grootje, liefje* enz.

+**Verkleinwoorden op -je.**

Opmerkingen: 1°. Let op *paadje* van *pad*, *vaatje* van *vat*, *treedje* van *tred*, *scheepje* van *schip* enz.

2°. *Radje* of *raadje* van *rad*, *godje* of *goodje* van *god*, *lotje* of *lootje* van *lot* (meervoud *raadjes, goodjes, lootjes*).

3°. Het meervoud van *lammetje* is *lammetjes* en *lammertjes*; van *raadje*, *raadjes* en *radertjes*; van *blaadje*, *blaadjes* en *bladertjes*.

Maar van *kalfje* alleen *kalfjes*, van *liedje* *liedjes*, van *beentje* *beentjes*, van *kindje* *kindertjes*.

+ Eindigt het woord op een klinker, een tweeklank of een *w*, dan is de verkleiningsuitgang *-tje*: *paatje, zeetje, drietje, strootje, koetje, kneutje, hoogtetje; haaitje, vrouwtje; duwtje, zwaluwtje* enz.

+**-tje.**

Na *l, n, r*, is de uitgang eveneens *-tje*, wanneer òf een vrije klinker (vgl. § 229, 3°) een tweeklank of de onduidelijke klinker voorafgaat: *baaltje, vuiltje, haantje, kleintje, veertje, zuurtje. Kneveltje, dekentje, kevertje*. Is de voorafgaande klinker⁺ gedekt, dan wordt na *l, n* of *r* bovendien een onduidelijke klinker gehoord: *val,*

+**-etje.**

valletje; man, mannetje; ster, sterretje.

Verscheiden woorden die uitgaan op *p (b)* of *ch (g)* (voorafgegaan door een gedekte klinker) krijgen zowel de verkleiningsuitgang *-je* als *-etje*.

Voorbeelden:

tob - tobje en *tobbetje*; *vlag - vlagje* en *vlaggetje*; *dreg*

- *dregje* en *dreggetje*; *pop* - *popje* en *poppetje*. Maar alleen: *hegje*, *mugje*, *klapje*, *hapje*, *snipje*, *tipje* enz.

+ Van woorden op *m* vormt men de verkleinwoorden op dezelfde wijze als van de woorden op *l*, *n*, *r*, met dit onderscheid, dat, als een vrije of onduidelijke klinker +*-pje*. voorafgaat, geen *t* voor de uitgang *-je* wordt gehoord, maar een *p*.

Voorbeelden:

raampje, *riempje*, *duimpje*, *bloempje*; *brasempje*, *bezempje*. Daarentegen: *kammetje*, *stemmetje*, *simmetje*, *kommetje* enz. waarin de klinker vóór de *m* gedekt is.

+ Achter *ng*, voorafgegaan door een onduidelijke klinker, wordt een *k* ingelast. In plaats van *ngk* schrijft men *nk*. +*-kje*.

Voorbeelden:

woning - *woninkje*; *vertelling* - *vertellinkje*.

Is de *i* voor *ng* niet onduidelijk maar gedekt, dan is de verkleiningsuitgang *-etje*. B.v. *ring* - *ringetje*; *lieveling* - *lievelingetje*; *wandeling* - *wandelingetje*.

+ § 212.

Het begrip *klein* vindt men niet bij alle verkleinwoorden terug.

+Verkleinwoorden zonder 't begrip *klein*.

1° Het verkleinwoord heeft een heel andere betekenis dan het stamwoord: *koek*, *koekje*; *meid*, *meisje*; *praat*, *praatje*; *baan*, *baantje*; *man*, *manneltje*.

Hiertoe behoren ook veel namen van spelen: *krijgertje*, *verstoppertje*, *paardje*, *winkeltje*, *doktertje*.... spelen; *touwtje*-springen; *schuitje* varen enz.

2° Het verkleinwoord dient uitsluitend ter uitdrukking van een *gevoelswaarde* (§ 7, 113, 217) en wel:

- a. Een soort teerheid of sentimentaliteit: *wiegje*, *lieve woordjes*, *liefje*, *paatje*, *arm beestje*, *'t zonnetje* in huis.
- b. Iets kostelijks, soms dandy-achtigs: zo'n *vrouwetje*, een mooi *leventje*, het *neusje* van de zalm, een *prachtbeestje*, wat een *wijntje*; op *schoentjes* en op *laarsjes*, hij ziet er *prikjes* uit.

- c. Een minachting: van dat *zoontje* komt niet veel terecht; een *heertje*; een vuil *zaakje*; zo'n *ambtenaartje*!
- d. Een sterke afkeer: wat een *kostje*; 't is me 't *werkje* wel; pff... wat een *luchtje*.
- e. Ironie: een lief *dochtertje*; een *heertje*.
- f. Een soort verzachting: een *uurtje* wachten; een ritje naar Berlijn; een *wachtje* opknappen; een paar *jaartjes* zitten.

Soms komt het stamwoord niet eens voor: *nippertje*, *relletje*, *chocolaatje*, *kopje*.

+ 2. Afgeleide werkwoorden.

§ 213.

+Werkwoorden.

Voorvoegsels zijn o.a. *be-*, *her-*, *ont-*, *ver-*.

+ **Be-** maakt onovergankelijke werkwoorden overgankelijk: *bespotten*, *bearbeiden*, *bewerken*, *bezorgen* enz. Verder geeft *be-* o.a. te kennen: de verbreding van de handeling over de gehele, door 't voorwerp genoemde zelfstandigheid: *bebouwen* (een terrein), *bezaaien* (de akker); *bekrassen*, *besmeren*, *beplanten* enz. Productief: *befietsen* (een weg), *betypen* (een stuk papier).

+be-

+ **Her-** betekent opnieuw, weer: *herkauwen*, *hervatten*, *herzeggen*.

+her-

+ **Ont-** heeft verschillende betekenissen:

+ont-

1° open: *ontplooiën*, *ontwikkelen*, *ontvouwen*.

2° beginnen te: *ontwaken*, *ontbijten*, *ontvlammen*.

3° ontdoen van: *ontbladeren*, *onthoofden*, *ontgroenen*.

In het laatste geval productief.

+ Ook **ver-** heeft verschillende betekenissen, zoals:

1° weg: *vertrekken*, *verbannen*, *vermorsen*, *verdoen*, *verzetten*.

+ver-

2° maken tot, worden tot: *verfransen*, *vervetten*.

3° uit: *verhuren*, *verdelen*, *verspreiden*.

4° verkeerd: *vergissen*, *verspreken*, *verrekken*.

In enkele gevallen productief.

§ 214.

Achtersvoegsels van werkwoorden zijn o.a. *-en*, *-igen*, *-elen*, *-eren*, *-éren*.

+ Op **-en** worden veel werkwoorden van zelfstandige naamwoorden en bijvoeg. naamwoorden gevormd: *brillen, grazen, pennen, oplepelen, stormen; witten, dartelen, openen.* +**-en.**

Ook wel van voornaamwoorden: *mijnen, jijen, jouwen*, en van bijwoorden: *innen, uiten, naasten.*

Voorals achtervoegsel van zelfst. naamwoorden is *-en* nog productief: *motorren, autoën, doelen* (bij korfballen), enz.

+ Op **-igen** o.a. *kruisigen, pijnigen, beledigen, huldigen, beschadigen.*

+ Op **-eren** en **-elen** (frequentatieven): *schuifelen* (naast schuiven), *trappelen* (naast trappen), *krabbelen* (naast krabben), *klepperen* (naast kleppen) enz. De werking heeft bij de frequentatieven *herhaaldelijk* plaats, maar weinig krachtig. +**-igen.**
+**-eren, -elen.**

+ Op **-éren** o.a. *trotseren, waarden, halveren; balanceren, critiseren.*

-*Éren* is wel productief, maar gewoonlijk worden de werkwoorden op *-éren* in hun geheel uit het Frans overgenomen. +**-éren.**

+ 3. Afgeleide bijvoegelijke naamwoorden.

§ 215.

+**Bijvoegelijke naamwoorden.**

Voorvoegsels zijn o.a. *aarts-, in-, oer-, on-*.

+ **Aarts-** betekent zéér, in hoge mate: *aartslui, aartsdom.* Productief: *aartsvlegelachtig.* Een *aartsidioot* gezicht. +**aarts-**

+ **In-** en **oer-** betekenen ook zéér: *inlief, innet, ingemeen, oerdom, oergemeen, oerlui.* Productief: *inhartelijk, ingluiperig, oersterk.* +**in-, oer-**

+ **On-** heeft ontkennende kracht: *onwetend, ongelovig;* soms geeft het ook het tegenovergestelde te kennen: *onwijs, onredelijk.* - Productief, vooral na *niet*: *niet ongeestig, niet onvermakelijk.* +**on-**

§ 216.

Achtervoegsels van bijv. naamwoorden zijn o.a. *-achtig* (zonder hoofdtoon), *-achtig* (met hoofdtoon), *-baar, -ig, -lijk, -loos, -en, -s, -zaam.*

+ **-Achtig** (zonder hoofdtoon) betekent: 1°. overeenkomende met, gelijkende op: *steenachtig, geelachtig, kinderachtig,* +**-achtig.**

monsterachtig. 2°. houdende van: *komedieachtig*. Voorb.: Ze is niet bijzonder *studeerachtig* uitgevallen. *Hatelingachtig* (Camera Obscura). Productief.

+ **-Achtig** (met hoofdtoon) betekent: hebbende. *Vreesachtig, deelachtig, woonachtig*. Niet productief. +**-àchtig.**

Opmerking: In het woord *reusàchtig* is de klemtoon van de eerste lettergreep op de tweede overgegaan. Vgl: *dwèrgachtig, àpachtig* enz.

+ **-Baar** achter een zelfst. naamwoord betekent: met zich brengende, opleverende. *Vruchtbaar, kostbaar, schijnbaar, wonderbaar*. +**-baar.**

Achter de stam van werkwoorden betekent het: geschikt om (de door 't werkwoord genoemde handeling) te ondergaan of te doen. *Verklaarbaar, bruikbaar, denkbaar, eetbaar, buigbaar; strijdbaar, weerbaar*. Productief: die weg is uitstekend *befietsbaar*.

+ **-Ig** betekent o.a.: hebbende, b.v. *machtig, gelukkig, eindig*. Ook: lijkende op, overeenkomende met: *poezig, uilig, haaiig, guitig*. Productief: *schattig, doddig*. +**-ig.**

+ **-Lijk** achter zelfst. naamwoorden en bijvoegelijke naamwoorden betekent: overeenkomende met, gelijkende op. *Kinderlijk, menselijk, zakelijk, liefelijk*. +**-lijk.**

Achter stammen van werkwoorden: geschikt om te doen of te ondergaan. B.v. *behaaglijk, onsterfelijk; onuitsprekelijk*.

+ **-Loos** betekent: zonder. *Eerloos, doelloos, gewetenloos*. Productief: een *mandloze* luchtballon. +**-loos.**

+ **-En** en **-s** vormen stoffelijke bijv. naamwoorden van stofnamen: *ijzeren, blikken, stenen, aarden* (vgl. § 88, 2°.); *lakens, neteldoeks*. +**-en, -s.**

Die op *-en* zijn productief: een *cementen* vloer, *betonnen* fundamenten.

+ **-Zaam** betekent: geschikt tot, geneigd tot: *deugdzzaam, volgzzaam, leerzaam, buigzaam*. +**-zaam.**

Opmerking. Zie over de afleidingen op *-er* en *-st* het hoofdstuk *Comparatie* (§ 221-224).

4. Afgeleide bijwoorden.

§ 217.

Achterevoegsels zijn o.a. *-lijk(s)*, *-ling(s)*, *-waarts*, *-jes*, *-halve*.

+ **-Lijk(s)** (vgl. *-lijk* in § 216).

Voorbeelden:

eindelijk, *gewoonlijk*, *namelijk*; *dagelijks*, *wekelijks*, *jaarlijks*.

+ **-Ling(s)**: *onderling*, *plotseling*; *ruggelings*, *zijdelings*.

+ **-Waarts**, dat een richting aanduidt: *hemelwaarts*, *noordwaarts*, *voorwaarts*.

Productief: Ze trokken *Haarlemmermeerwaarts*.

+ **-Jes**, de verkleiningsuitgang, die hier iets liefs, intiems, aardigs te kennen geeft: *knapjes*, *netjes*, *lekkertjes*, *stilletjes*, *warmpjes* enz. Productief (vgl. § 212).

+ **-Gewijs (-gewijze)** betekent: op de wijze van. *Amphitheatergewijze*, *afdelingsgewijs*. Productief: *trekvoegsgewijs*, *inbrekersgewijs*.

+ **-Halve** betekent: wegens, uit hoofde van. *Ambtshalve*, *kiesheidshalve*, *korthedshalve*, *plichtshalve*.

+ **-lijk(s)**.

+ **-ling(s)**.

+ **-waarts**.

+ **-jes**.

+ **-gewijs**.

+ **-halve**.

+ § 218.

Hier dient gewezen te worden op de *-s*, waardoor vroeger veel woorden (vooral zelfstandige naamwoorden met of zonder voorzetsel) tot bijwoorden werden gemaakt: *daags*, *heelshuids*, *goedschiks*, *omstreeks*, *vanouds*, *vanzins*, *nogmaals*, *bijtijds*, *dikwijls* enz. enz. Vergelijk ook de hierboven genoemde op *-lijks*, *-lings*, *-waarts*, en *-jes*.

+ **Bijwoordelijke s**.

§ 219.

Uit enkele voorbeelden kon reeds blijken dat er nu en dan twee of meer voor- of achterevoegsels achter elkander komen. Dit heeft b.v. plaats bij *on-be*-staanbaar, *be-ge*-leiden, *ver-ont*-reinigen, *on-ont*-vankelijk, *on-be-voor*-oordeeld; *beleefdheid(s)-halve*, *ongelukkig-ig-lijk*, *betrouwbaar-heid*.

+ § 220. *Onmiddellijke afleiding*.

In de §§ 5 en 198 merkten wij op, dat een zelfde woordklank dikwijls in verschillende betekenissen voorkomt.

+ **Onmiddellijke afleiding**.

Een woord kan daardoor zelfs van de ene in een andere woordklasse overgaan. Vgl. b.v. de bijv. naamwoorden *lief, groen, arme, rijke* met de zelfst. naamwoorden *lief, groen, arme, rijke*; het zelfst. nw. *morgen* met het bijwoord *morgen*; de werkwoordelijke vormen *dronk, schijn, spruit*, met de gelijkkluidende zelfst. naamwoorden; het deelwoord *aangaande* met het voorzetsel *aangaande*.

Niet zelden heeft het woord dat wij afgeleid noemen, een andere stamklinker dan het werkwoord waarmede het in verband staat. Vgl. *spreuk, reuk, rit, vlot, drop, dwang, blank* met vormen van de werkwoorden *spreken, ruiken, rijden, vlieten, druipen, dwingen, blinken*.

Men spreekt in deze gevallen, waarin wij niet met voor-of achtervoegsels te doen hebben, van *rechtstreekse of onmiddellijke afleiding*.

⁺ O p m e r k i n g . Oorspronkelijk door middel van een uitgang gevormd en dus middellijk afgeleid, verschillen de *causatieve werkwoorden* (werkwoorden van oorzaak) tegenwoordig alleen in klinker van de oorspronkelijke werkwoorden en hebben zij dus geheel het uiterlijk gekregen van onmiddellijk afgeleide woorden. ⁺Causatieve werkwoorden

Vellen (= doen *vallen*). - Een houthakker *velt* de boom (hij is oorzaak dat de boom valt).

Andere causatieven zijn: *drenken* (doen drinken); *voeren* (doen varen = gaan); *leggen* (doen liggen); *zetten* (doen zitten); *leiden* (doen lijden = gaan; vgl. *verleden* en *overlijden*).

Comparatie.

(Trappen van vergelijking).

+ § 221.

Van een groot aantal bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden worden door achtervoeging van *-er* en *-st* woorden gevormd, die te kennen geven dat de door het grondwoord genoemde eigenschap in sterker of in de sterkste mate bedoeld wordt.

+ *-er,-st.*

+ Men zegt dat een bijvoegelijk naamwoord of bijwoord als *groot* staat in de stellende trap (positief), het woord *groter* in de vergrotende (comparatief), het woord *grootst* in de overtreffende (superlatief).

+ **Positief, comparatief en superlatief.**

§ 222.

De vergrotende trap wordt gevormd door *-er* achter 't grondwoord te plaatsen (*mooier* van *mooi*, *kleiner* van *klein*). Eindigt het woord echter op *r* dan wordt bij de vorming van de comparatief een *d* ingelast:

duurder van *duur*; *kostbaarder* van *kostbaar*; *verder* van *ver* enz. Ditzelfde geschiedt bij *nader* van *na*.

§ 223.

De overtreffende trap vormt men door *-st* achter het grondwoord te voegen: *duurst* van *duur*; *aardigst* van *aardig*. (Eindigt het grondwoord op *s*, dan schrijft men alleen de *t* van de superlatiefuitgang: *wijst* van *wijs*, *bitst* van *bits*, *valst* van *vals*). (Vgl. § 270, opm.).

+ § 224.

Opmerkingen: 1°. Er zijn ook bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, waarvan de vergrotende en overtreffende trap niet in gebruik zijn, maar vervangen worden door andere comparatieven en superlatieven.

+ **Comp. en superlat. niet in gebruik. Door andere vervange.**

Heeft men de vergrotende en overtreffende trap nodig van *goed*, dan gebruikt men *beter*, *best*;

van *kwaad* (in de betekenis lelijk, slecht): *erger*, *ergst*;

van *graag*: *liever*, *liefst*;

van *dikwijls*: *meer*, *meest*, of *vaker*, *vaakst*;

van *veel*: *meer*, *meest*;

van *weinig*: *minder*, *minst*;

van *zelden*: *zeldzamer* of *minder*, *zeldzaamst* of *minst*.

+ 2°. Niet altijd wordt de vergrotende trap door een woord op *-er* overtreffende door een woord op *-st* uitgedrukt. Soms omschrijft men comparatief en superlatief door de bijwoorden *meer* en *meest*.

+Omschrijving door meer en meest.

B.v.: Deze postzegel is veel *meer waard* dan die andere.

Zoek de *meest geschikte* (ook *geschiktste*) stof maar uit.

Eindigt het grondwoord op *-st* dan omschrijft men de superlatief steeds: *vast - meest vast*; *gepast - meest gepast*.

De comparatief omschrijft men ook wanneer twee hoedanigheden van een zelfde zaak of persoon met elkaar worden vergeleken: Het is *meer kunstig* dan mooi. - Die student is *meer vlijtig* dan vlug.

+ 3°. Van bijvoegelijke naamwoorden, die een zogenaamd *absolute* betekenis hebben en dus niet voor vergelijking vatbaar zijn, komen geen trappen van vergelijking voor. B.v. *ijzeren*; *stenen*; *jaarlijks*; *Gronings*; *eeuwig* enz. Wel kan men zeggen: een *voller* kopje, de *rondste* bal, maar alleen als de betekenis van *vol* en *rond* niet als absoluut is opgevat.

+Bijv. naamw. zonder trappen van vergelijking.

+ 4°. Sommige adjectieven hebben de vorm van een superlatief, maar de betekenis van een positief.

+Superlatief met de bet. v.d. positief.

B.v.: Ik vind het *alleraardigst* van je, *beste* vriend!

+ 5°. Op de vergrotende trap volgt in de schrijftaal het voegwoord *dan*: Parijs is groter *dan* Amsterdam.

+Als en dan.

In de algem. beschaafde taal gebruikt men *als* of *dan*: Jan is groter *dan* (of *als*) Kees.

In zinnen als: Hij muntte meer uit als redenaar *dan* als schrijver, gebruikt men altijd *dan*.

+ 6°. Met *het* wordt gewoonlijk de superlatief van het bijwoord gevormd. Dit jongetje werkt *het best*. - Eerlijk duurt *het langst*. - Hij houdt het *het langst* (of: *het langste*) uit.

+Superlatief met *het* van bijwoorden.

Superlatieven van bijwoorden komen soms voor zonder *het*: *Liefst* zou ik maar meedoen.

En ook met *op zijn* of *ten*: Ik kan dit *op zijn langst* een uur volhouden. - *Ten laatste* kwam het uit. - Antwoord *ten spoedigste*. - Ik ben u *ten zeerste* verplicht.

+ De superlatieven van de praedicatief gebruikte bijvoeglijke naamwoorden worden ook gewoonlijk door *het* voorafgegaan: Deze jongens zijn *het grootst*. - Die peren schijnen *het best*. - Op Jan was hij *het nijdigst*.

+Van praedic. bijv. naamwoorden.

Uitspraak en spelling.

A. Uitspraak.

+ § 225.

Wij spreken in zinnen (§ 4). Die zinnen kan men verdelen in spreekmaten, b.v. *hij-gaat-van-avond / tegen-'n-uur-of-acht / naar-de-komedie* (3 spreekmaten).

⁺Spreekmaten.

Spreekmaten zijn een melodische eenheid, een soort geluidsgolf. Ze lopen, als we het beeld ‘golf’ vasthouden, van dal tot dal.

Achter elke spreekmaat is een kleine rust mogelijk. Zou men die rust *in* de spreekmaat leggen, dan zou het spreken onnatuurlijk klinken, b.v. *hij gaat / vanavond tegen / een uur of acht naar / de komedie*.

Spreekmaten hebben, onder gelijke voorwaarden (b.v. van stemming) ongeveer gelijke duur. Komen er dus meer woorden in voor, dan worden deze vlugger uitgesproken.

In zulke maten komen klankverbindingen voor (‘woorden’) waaraan men een zekere zelfstandigheid toekent daar men ze met overeenkomstige betekenis ook in andere zinnen aantreft.

⁺ Deze woorden bestaan of uit een enkele *klankgroep* (die in één ademstoot uitgesproken wordt, b.v. *gaat, van, naar*) of uit méér klankgroepen (*a-vond, ko-me-die*).

⁺Woorden.

⁺ De klankgroepen bestaan op hun beurt soms uit één enkelvoudige klank (in welk geval de naam ‘klankgroep’ onjuist is), maar gewoonlijk uit twee of meer in elkander overgaande klanken (vgl. *a* met *vond*).

⁺Klankgroepen.

O p m e r k i n g. Het komt een enkele maal voor, dat het gehele woord uit één klank bestaat, b.v. *a!* (bij verwondering);

u (het voornaamwoord); het toonloze *e...! e...!* (bij waarschuwing of bedreiging); *sss! sj!* (bij verwondering), enz.

+ § 226.

'n Spraakklank ondervindt in de regel de invloed van de voorafgaande of volgende klank (zie § 236). Veelal is die invloed eerst na langdurige oefening waar te nemen, maar soms is 't gemakkelijk genoeg. Iedereen kan horen dat de eerste klank van *zien* anders luidt in *toezien* dan in *afzien*, dat de eerste van *kip* met meer kracht wordt uitgesproken dan de voorlaatste van (*hij*) *werkt*, dat de door *n* aangeduide klank in *toonbank* anders luidt dan in *tentoonstelling* en in *aankomst*, en de door *k* aangeduide anders in *zakdoek* dan in *zakportefeuille*.

Vlot sprekende zegt men: Wat segt se? (zie § 236.) - Wat is de oorzaak? - Met *cheen* stikken kon men 'm de deur uitkrijgen.

O p m e r k i n g . Dikwijls hoort men tussen twee klanken een *overgangsklank*, veelal de onduidelijke klinker: *doorn* (*doren*), *lantaarn* (*lantaren*). Vgl. ook *melk*, *elk*, *werk*, *harp* enz. Soms hoort men een andere overgangsklank, b.v. een zwakke *p* in *hemd*, een zwakke *k* in *dringt* enz.

+ Invloed van klanken op elkaar.

+ § 227.

Hoe worden de taalklanken voortgebracht?

De lucht komt bij het uitademen uit de longen in de luchtpijp vandaar in het *strottenhoofd*, dat voornamelijk uit stukjes kraakbeen bestaat, waartussen zich twee beweeglijke *stembanden* bevinden, van elkander gescheiden door de stemspleet.

Bij het gewone ademen is de stemspleet open. Worden de stembanden zo dicht bij elkaar gebracht dat de uitgeademde lucht ze in trilling brengt, dan ontstaat, doordat de luchtkolom boven de stembanden meetrilt, het stemgeluid, de *stem*. Door meerdere spanning der stembanden, of door verkorting van het gedeelte dat trilt, waardoor het aantal trillingen per seconde groter wordt, wordt het geluid hoger.

+ Voortbrenging van taalklanken. Strottenhoofd. Stembanden.

Door verminderde spanning, of door verlenging van het trillende gedeelte, waardoor het aantal trillingen per seconde kleiner wordt, lager (denk aan een viool).

+ **O p m e r k i n g** : Wanneer men fluistert, is de stemspleet gesloten, en trillen de stembanden niet. De adem (die bij 't gewone spreken tussen de stembanden doorgaat), ontsnapt bij het fluisteren door een kleine, achter de stembanden gelegen, opening. **+Fluisteren.**

+ Bij het neuriën kan men alleen de 'stem' doen horen, zonder spraakklanken.

+Neuriën.

Door het strottenhoofd komt de lucht in mond- en neusholte, die met de ruimte boven de stembanden als resonator dienst doen.

+ Bij 't uitspreken van de meeste klanken verwijderd de lucht zich door de mond; bij sommige (zoals *m*) door de neus.

+Mondklanken.

O p m e r k i n g : Om na te gaan of bij een bepaalde klank lucht door de neus ontwijkt, houde men daar bij 't uitspreken een spiegelkje onder en zie of het bewasemd wordt. **Neusklanken.**

+ Bij het uitspreken van niet weinig klanken wordt het ontwijken van de lucht zodanig in de mondholte bemoeielijkt, dat de spreeklucht of naar buiten *schuurt* (b.v. *f* en *s*) of een oogenblik geheel *afgesloten* wordt, zodat er enige druk nodig die afsluiting te verbreken (b.v. bij *p*, *k*, *d*).

+Vernauwingsklanken.

+Ontploffingsklanken.

Wij kunnen nu onderscheiden:

I. Openmondklanken.

II. Klanken waarbij de mond wordt vernauwd.

+ **§ 228. I. Openmondklanken.**

+Klinkers.

Bij het gewoon uitspreken van de openmondklanken of klinkers (wanneer men *fluistert* is 't anders!) trillen de stembanden. De klinkers hebben dus 'stem'.

Men onderscheidt de *enkelvoudige* klinkers (gewoonlijk kortweg *klinkers* genoemd), van de *tweeklanken*, d.z. twee klinkers die geleidelijk (en in dezelfde klankgroep) in elkander overgaan.

§ 229.

De Nederlandse taal heeft een groot aantal klinkers, waarvan de voornaamste zijn:

- de *a*-klank als in *kat*,
- de *a*-klank als in *kater*, *kaap*,
- de (meer gerekte) *a*-klank voor *r*: *baar*,
- de *e*-klank als in *vet*,
- de *e*-klank als in *kleed*, *lelijk*,
- de *e*-klank als in *misère* (en in de uitspraak van sommigen: *kerel*, *wereld*),
- de *i*-klank als in *dit*, *richel*,
- de gerekte *i*-klank voor *r* (geschreven *e* of *ee*): *beren*, *kleren*, *heer*,
- de *ie*-klank als in *niet*, *titel*,
- de (meer gerekte) *ie*-klank vóór *r*: *dier*, *vier*,
- de *o*-klank als in *hok*, *aanbod*,
- de *o*-klank als in *bok*, *stom*,
- de *o*-klank als in *komen*, *doof*,
- de *o*-klank als in *horen*, *verloren*, *voor*,
- de *o*-klank als in *amazone*, *bonne*,
- de *u*-klank als in *bukken*,
- de *u*-klank als in *u*, *nu*,
- de (meer gerekte) *u*-klank vóór *r*: als in *buur*, *duren*,
- de *oe*-klank als in *boek*, *vertoeven*,
- de (meer gerekte) *oe*-klank voor *r*: als, *verroeren*
- de *eu*-klank als in *keuken*,
- de *eu*-klank als in *kleur*, *beuren*,
- de *eu*-klank als in *freule*,
- de afwisselend met de tekens *e*, *i*, *ij* en soms *u* geschreven onduidelijke klinker, als in *bekeuren*, *hoekig*, *gewoonlijk*, *Dokkum*.

Opmerkingen. 1°. De uitspraak wordt soms door de klemtoon gewijzigd. Zo is de *ie* in *dierage* niet geheel gelijk aan de *ie* in *dier*, de *e* in de eerste lettergreep van *verkopen* anders dan de *e* in *in- en verkoop*, de *o* in *de klok loopt voor*, verschillend van die in *het is kwart voortwaalven*.

In een en hetzelfde woord kan de uitspraak van een klinker verschillen, naarmate men deftig of vertrouwelijk spreekt. Let b.v. op de *e* van *generaal*, de *a* van *kameel*, de *ij* van *belangrijk* enz. Zo hoort men naast *aan an*, naast *daar d'r*, enz.

+ 2°. De klinkers in *water, leven, leren, boom, boter, boor, niet, riepen, stieren, boek, veulen*, enz. noemt men *vrij*, omdat ze dikwijls op het eind van een klankgroep voorkomen, de klinkers in *hak, bed, lip, dof, knor, mud* enz. *gedekt*, omdat er nagenoeg altijd een medeklinker op volgt.

+Vrije en gedekte klinker.

+ 3° Genasaleerde klinkers, waarbij de adem *gedeeltelijk* door de neus ontwijkt, horen wij o.a. in *onmacht, lamp, ben je, oranje, kindje*.

+Genasaleerde klinkers.

4°. Bij het zogenaamd 'door de neus praten' ontwijkt de lucht juist *niet* door de neus.

+ § 230.

Tot de tweeklanken behoren *ai* (het tussenwerpsel), *aai* (fraai, zaaien), *ei, ij*, (weide, prijzen), *ui* (lui), *ooi* (mooi), *oei* (vermoeid); *aau* (het tussenwerpsel), *ou, au* (oud, klauteren), *eeu* (geeuw), *ieu* (nieuw); *ui* (kuip).

+Tweeklanken.

Opmerkingen. 1°. In *bui, luiaard* enz. hoort men een tweeklank waarvan de eerste klinker een gedekte *ö* is (als in het Duitse *Götter*) en de tweede een klank tussen *i* en *j* in.

2°. De tweede klank van *ai, ei, (ij), aai, ooi, oei* staat eveneens tussen *i* en *j* in; men kan het ook zo uitdrukken: die tweede klank is een zéér korte *i* die in *j* overgaat.

3°. De tweede klank van *eeu, ieu ou (au)* is een zeer korte *oe* die in *w* overgaat.

+ § 231.

+Dialectische verschillen.

Bij het uitspreken van klinkers en tweeklanken lette men er o.a. op:

- 1°. dat de vrije *a* niet als *ae* of *ao* klinkt (*vaeder*, *vaoder*);
- 2°. dat de vrije *e* niet als *ej* of *eej* wordt uitgesproken (*vejl*, *veejl*);
- 3°. de vrije *o* niet als *ou* (*boum*, *groute*);
- 4°. de *ei* (*ij*) niet als een *ai* of als een gerekte *è* (*vaif*, of *vèf*);
- 5°. dat achter de *ö* van *ui* de tweede klinker wordt gehoord (niet *hös*, maar ongeveer *hö-js*).

+ § 232. II. Vernauwings- en ontploffingsklanken.

+Medeklinkers.

De klanken waarbij de mond hier of daar aanmerkelijk vernauwd wordt, noemt men *medeklinkers*.

Die vernauwing kan op verschillende plaatsen van de mond tot stand komen; vooraan, in 't midden, achterin.

Soms schuurt de lucht geleidelijk door een nauwe opening (*f*, *s*, *g* enz.); soms wordt de doortocht een ogenblik geheel afgesloten (*b*, *d*, *k* enz.), soms blijft de mond gesloten en ontwijkt de lucht uitsluitend door de neus (*m*, *ng*).

+ § 233.

+Indeling medeklinkers.

Wij kunnen de medeklinkers als volgt indelen:

	Afsluiting tussen de lippen of tussen onderlip en boventanden.	Afsluiting tussen tongpunt en hard verhemelte.	Afsluiting tussen middeltong en hard verhemelte.	Afsluiting tussen achtertong en zacht verhemelte.
Vernauwingsklanken	f, v, w	s, z	sj, (zj)	ch, g, j
Ontploffingsklanken	p, b.	t, d	tj	k (kalf), k (lokduif)
Neusklanken....	m	n	nj (als in franje)	ng
Ratelklank.....		r		(r)
Zijmedeklinker....		l		

Opmerkingen: 1°. Er zijn twee verschillende *r*'s. De ene ontstaat door het trillen van de tongpunt, de andere door het trillen van de huid.

2°. Bij het uitspreken van de *l* drukt men de tongpunt tegen het hard verhemelte. De adem ontsnapt dan aan weerszijden (of aan één zijde) van de tong (vandaar de naam: zij medeklinker).

3°. Dat *sj* (b.v. in *haasje*) en *zj* (b.v. in *garage*, *verbaasje daar niet over*) enkelvoudige klanken zijn, kan men gemakkelijk waarnemen als men ze lang aanhoudt.

+ 4°. Bij de opsomming van de medeklinkers ontbreekt de *h*. Evenals de klinkers is ook de *h* een openmondklank. Bij het uitspreken van de *h* liggen de stembanden echter niet zó dicht bij elkaar als bij de klinkers. Toch is de stemspleet zoveel vernauwd dat het voorbijschuren van de uit de longen komende lucht hoorbaar wordt; dit schuren veroorzaakt het *h*-geluid. ^h

+ § 234.

Hebben de klinkers bij 't gewone spreken altijd 'tem', onder de medeklinkers zijn zowel stemhebbende (stembanden zo dicht bij elkaar, dat ze trillen) als stemloze of geademde (stembanden zover van elkaar, dat ze niet kunnen trillen).

Stemloze zijn: *f, s, sj, ch; p, t, tj, k* (kalf). Ook veelal de *g* en de *h*.

Stemhebbend zijn gewoonlijk: *w, z, zj, j* (soms *g* en *h*); *b, d, k* (lokduif), *m, n, nj, ng, r, l*.

Opmerkingen. 1°. De stemspleet is dus het wijdst bij het gewone geruisloze ademen en bij het uitspreken van de stemloze medeklinkers; nauwer bij de *h*; nog nauwer bij de klinkers en stemhebbende medeklinkers; gesloten bij het fluisteren (vgl. voor dit laatste § 227, Opmerking).

2°. Het is niet altijd gemakkelijk te horen of een klank 'stem' heeft of niet. De eenvoudigste manier om zich er van te overtuigen is deze: men houde bij 't uitspreken de

^h Medeklinkers *met stem en zonder stem*.

oren dicht. Trillen de stembanden, dan hoort men behalve de klank een brommend geluid (b.v. bij *vvvvv*); trillen de stembanden niet, dan verneemt men ook niets van dat brommen (b.v. bij *fffff*).

§ 235.

Als men de stemhebbende medeklinkers *z*, *v* of *g* zonder stem uitspreekt (bij fluisteren of bij assimilatie: § 236), krijgt men de overeenkomstige stemloze klanken.

+ Deze onderscheiden zich van de stemloze *s*, *f* of *ch* (*soep*, *fier*, *chloor*) door minder forse articulatie. Deze minder fors gearticuleerde, medekl. noemen we **los**, de fors gearticuleerde heten **vast**. Ook bij de ontploffingsklanken komt dit verschil voor, maar is voor onze taal van minder belang.

+ Losse en vaste medeklinkers.

O p m e r k i n g : Als men meerdere keren, afwisselend *v* en *f* of *z* en *s* uitspreekt, is dit verschil in articulatiekracht duidelijk voelbaar.

+ § 236.

Men spreekt van *assimilatie* wanneer een klank geheel of gedeeltelijk gelijk wordt aan een volgende of voorafgaande klank.

+ Assimilatie.

Assimilatie hebben wij o.a. in de volgende gevallen:

Wordt een los stemhebbend *ontploffingsgeluid* door een vaste stemloze medeklinker voorafgegaan, dan wordt die vaste los en stemhebbend. Zo spreekt men uit: *obbeuren*, *doobboek*, *houdduif*, *korvbal*, *avbraak*, *alzdan*. Let ook op: *zakdoek*, *bakboord*, waarin men een losse stemhebbende keelklank hoort, die geen ontploffingsgeluid is.

Wordt een stemhebbend, los schuringsgeluid (*g*, *v*, *z*) door een vaste stemloze medeklinker voorafgegaan, dan verliest het stemhebbende, losse schuringsgeluid zijn stem en blijft los (§ 235) op *Vrijdag* (geen vaste *f*); *afzeggen* (geen vaste *s*); *opgang* (geen vaste *ch*).

Een veel voorkomende fout is, dat men een vaste klank in pl. van een losse articuleert. Vb.: Hij stierf op see en nog *feel* meer.

Voordragers trachten deze fout te vermijden door een minstens zo erge fout; ze voegen tussen de betreffende klanken de onduidelijke klinker *e(ə)*. Aldus: De zeewind *ə zong* in 't *ə zeil*. Deze fout, die berust op 't onvermogen losse klanken van vaste te onderscheiden, neemt, vooral door radio-voordrachten, schrikbarend toe.

Volgt op de *n* een klankgroep die met een lipklank begint, dan zal men in het vlotte spreken geneigd zijn de *n* in de lipklank *m* te doen overgaan: *onbehoorlijk, toonbank*; volgt op de *n* een keelklank, dan begint die *n* op *ng* te lijken: *aankomst, ingang, onklaar*. Vgl. § 226.

O p m e r k i n g . Hoe deftiger men spreekt hoe minder men de assimilatie invloed laat krijgen. Vgl. *onmogelijk* met *ommogelijk*, *toonbank* met *toombank*. In dialectische en vooral ook in platte uitspraak daarentegen heeft de assimilatie een zeer grote macht. Men denke aan *zujje* (voor *zul je*), *kajje, zaddoek, hebbeme* (voor *hebben we*; de *m* is een neusklank als de *n*, en een lipklank als de *w*: *m* staat dus in zekere zin tussen *n* en *w* in).

§ 237.

De beschaafde taal in het ene deel van het land wijkt in enkele opzichten af van de beschaafde taal die in een ander deel wordt gesproken. Zo hoort men naast de uitspraak *-en* (onduidelijke *-e* gevolgd door *-n*) die in het Noordoosten gebruikelijk is, in het grootste deel van het land *-e* (zonder de *n*-klank). Waar het 't meervoud van de zelfstandige naamwoorden betreft en de werkwoorden, is hierop reeds gewezen (§§ 56 en 133). Maar ook in andere gevallen doet zich hetzelfde verschijnsel voor. Men lette b.v. op de enkelvoudige zelfstandige naamwoorden *deke(n), mole(n), ove(n)*, op bijvoeglijke naamwoorden als *ope(n), dronke(n), tinne(n)*, op telwoorden als *zeve(n)* en *nege(n)*, op bijwoorden en voorzetsels als *tege(n), tusse(n)* enz.

O p m e r k i n g . Bij het lezen van gedichten geeft men de voorkeur aan de vormen met *-n*.

B. Spelling.

+ § 238.

De spelling leert de woordklanken door lettertekens aanduiden. Men kan de spelling noemen: het kleed waarin het woord zich aan het oog vertoont. Evenmin als de kleren de man maken, maakt de spelling het woord. Men hoede zich er derhalve voor, het *geschreven* woord voor het *eigenlijke* woord te houden. Of men *boomen* spelt dan wel *bomen*, *juffrouw* of *jufvrouw*, *ontfangen* of *ontvangen*, het woord (de *klank*) blijft hetzelfde.

Vondel schreef:

‘Ziet Joseph, Rachels zoon, en Jakobs staf en stut, Hier slaepen in de hey, by dien bemoschten put; Waer langs de heirbaen loopt naar Dothan, en die weien, Daer hij zijn broeders zoekt...’

Wanneer wij dit hardop lezen, hebben wij geen reden om te vermoeden dat de klank van deze woorden, sedert Vondel ze schreef, noemenswaard veranderd is, ofschoon in de *aanduiding* van die klank, in de spelling, tal van wijzigingen zijn waar te nemen.

+ Spelling niets anders dan woordaanduiding.

Lettergrepen.

+ § 239.

Verdeelt men de *gesproken* woorden in *klankgroepen*, de *geschreven* woorden dient men bij *lettergrepen* te kunnen afbreken, als men op het eind van een regel niet het gehele woord waarmede men bezig is, kan neerschrijven.

+ Verdeling in lettergrepen.

+ § 240.

De hoofdregel voor de verdeling in lettergrepen is: richt u bij het afbreken van de geschreven woorden naar de verdeling in klankgroepen.

Voorbeelden:

Ge-woon-lijk; on-der-daan; dee-moe-dig; lie-ve-ling.

+ Bij samengestelde woorden scheidt men bij 't schrijven de delen van de samenstelling:

+ Hoofdregel.

+ Bij samenstellingen.

aard-a-ker (niet volgens de klank: *aar-da-ker*), *waar-om* (niet *waa-rom*), *recht-uit* (niet *rech-tuit*), *ge-laats-trek* (niet *ge-laat-strek*), *aard-rijks-kun-de* enz.

+ Bij afgeleide woorden scheidt men voor- en achtervoegsels van het grondwoord: *on-eens*, *jong-ste*, *oort-je* (klein geldstuk, oort), *oor-tje* (klein oor). Uitgezonderd ^{+ Bij afleidingen.} bij achtervoegsels die met een klinker beginnen, zoals *-er*, *-aar*, *-ier*, *-ig*, *-en*, *-in*. Dus: *zoe-ker*, *zon-daar*, *le-raar*, *le-perd*, *tui-nier*, *her-ber-gier*; *ge-wel-dig*, *hol-o-gig*, *gou-den*, *be-rin*, *kle-dij* enz. Maar de woorden op *-aard*, *-aardig* en *-achtig* volgen de hoofdregel: *Vals-aard*, *roodachtig*. *blood-aard*, *snood-aard*, *vrees-achtig*, *wreed-aardig*.

Opmerkingen. 1°. Nu en dan is het twijfelachtig waar de nieuwe klankgroep begint en kan men dus niet afgaan op de klank. In woorden als *beste* en *zuster* b.v. zou men met evenveel recht kunnen volhouden dat de tweede klankgroep vóór als na de *s* begint. Vgl. ook *knipogen*, *klimop*. - In *paarl*, *hoorn*, kunnen wij evengoed twee klankgroepen aannemen als één.

2°. Men is gewoon de tekens *ng*, *sj*, *tj*, *stj*, ook als zij ondeelbare klanken aanduiden (*stj* = *sj*), bij verdeling van lettergrepen te splitsen: *zin-gen*, *ver-lan-gen*, *wals-je*, *kans-je*, *hout-je*, *kant-je*, *kast-je*.

+ 3°. De *ch* splitst men niet, maar men voegt haar bij de tweede lettergreep: *la-chen*, *ku-chen*, *bo-chel*, *goo-che-laar*. ^{+ ch.}

4°. Woorden als *paatje*, *paraphluutje*, *strootje* breke men op het eind van een regel liever af *pa-tje*, *paraplu-tje*, *stro-tje*, dan *paat-je*, *parapluut-je*, *stroot-je*, of *paa-tje*, *parapluu-tje*, *stroo-tje*.

Opmerking. Lettergrepen die eindigen op een klinker of een tweeklank, noemt men *open*, die eindigen op een medeklinker *gesloten*.

Spelling van woordklanken.

§ 241.

Daar het aantal *klanken* in onze taal veel groter is dan het aantal *lettertekens* en *lettertekenverbindingen* (als

⁺ *ei, au, oe, ng, sj*), kan het niet anders of nu en dan worden verschillende klanken door een zelfde letterteken aangeduid. Ook wil het gebruik, de gewoonte, dat dit somtijds geschiedt waar het niet nodig zou wezen.

⁺Verschillende klanken door 't zelfde teken aangeduid.

De *p* in *klopt* is een minder krachtig ontploffingsgeluid dan de *p* in *pot*

In *geur* en *keus* zijn de door *eu* aangeduide klanken verschillend, maar men heeft voor die twee klanken slechts één teken.

In *lat* en *vader* zijn de door *a* aangeduide klanken óók verschillend, maar men zou ze *desverkiezende* door verschillende tekens (*a* en *aa*) kunnen aanduiden.

Vergelijk nog de verschillende klanken in *lust* en *buren*;

in: *huldeblijk* en *vreselijk*;

in: *de, vet, meting, tering, weledele*.

in: *tarbot, aanbod, loten, verloren, amazone*.

⁺ Het omgekeerde komt ook voor: namelijk dat men b.v. om de gelijkvormigheid (zie § 243), of om iets te doen blijken aangaande een oudere vorm van het woord, *gelijke* klanken met *verschillende* tekens spelt.

⁺Verschillende tekens voor dezelfde klank.

Vergelijk b.v. de schrijfwijze artikel en fabrieken, *blauw* en *vrouw, rijden* en *scheiden*;

dan de spelling van de onduidelijke klinker in *wonen, woning, gewoonlijk, Dokkum, Stavoren*;

de spelling van de eindmedeklinkers in woorden als *tob* en *slop, paard* en *staart, zag* en *ach*;

Van middenmedeklinkers als in *ader, en adder, zetel* en *zitten, jasje* en *kastje, lachje* en *vrachtje* enz.

⁺ § 242.

Uit het voorgaande blijkt dat we in de spelling niet kunnen volstaan met de hoofdregel: *duid de klanken die in de beschaafde uitspraak gehoord worden, door de voor die klanken aangenomen lettertekens aan*.

⁺Regel van de beschaafde uitspraak.

Wij volgen die regel wèl in: *schop, aanvang, toekomst,*

muildier enz., maar niet in *paard* (uitgespr. paart), *ontvangen* (uitgespr. ontfangen), *potdeksel* (uitgespr. poddeksel) enz.

+ § 243.

We kunnen dan ook niet buiten een tweede regel: *een zelfde woord of woorddeel wordt zoveel mogelijk met dezelfde lettertekens geschreven.*

+ Regel van de gelijkvormigheid.

Vandaar de schrijfwijze *tob* (om het meerv. *tobben*), *bord* (om het meerv. *borden*), *berg* (*bergen*), hij *zegt* (*zeggen*), *kastje* (met *t*, naast *kast*) enz.

De deelwoorden van de w.w. met het voorvoegsel *be-*, *ge-*, *her-*, *er-*, *ont-*, *ver-*, die 't zelfde klinken als de teg. tijden, worden met *d* geschreven, omdat ze als adjectieven behandeld worden, en in de verlengde (verbogen) vorm de *d* *gehoord* wordt. Dus hij betaalt, heeft betaald; het gebeurt, is gebeurd; hij herhaalt, heeft herhaald; hij erkent, heeft erkend; men onthoofdt, heeft onthoofd; hij vertelt, heeft verteld.

Opmerking. Er mag nog wel eens nadrukkelijk op worden gewezen, dat wij hier te doen hebben met een *spellingregel*. De spelling *kastje*, *grachtje* mag natuurlijk geen aanleiding zijn tot het *uitspreken* van die *t*!

+ § 244.

De derde regel, die der *afleiding* is de moeilijkste, omdat hij rekening houdt met de *afleiding*, d.i. met een oudere vorm van een woord, die bij de meeste schrijvenden onbekend is. Hierop berust o.a. de spelling van *ei-ij* (zie § 253 en 254) en die van *-sch* in de uitgang *-isch* (oud-Germ. *-isko*; Lat. *-icus*; Fr. *-ique*) (zie § 260).

+ Regel van de afleiding.

+ § 244,1.

De ontwerpers der vorige spelling waren De Vries en Te Winkel. De spelling, die hier behandeld wordt, de *compromis-spelling*, heeft vele regels overgenomen van de spelling der Vereniging tot vereenvoudiging van onze spelling (spelling-Kollewijn), naar den ontwerper Dr. R.A. Kollewijn. De spelling is een *compromis* tussen de spelling De Vries en Te Winkel en die van Kollewijn. Ze wordt, al is het ook ten

+ Compromisspelling.

onrechte, de spelling-Marchant genoemd, naar den minister, onder wiens bestuur ze in 1934 ingevoerd is.

De veranderingen in de spelling, aangegeven in een K.B. van 28 Juli 1937, zijn, zover mogelijk, verwerkt in § 66, opm. 3°. en § 67, 3°.

+ § 245.

Weinig talrijk zijn de gevallen dat men zich in de spelling richt naar de *analogie* (overeenkomst), zoals in *oorlogsschip* waarin men een tussenletter schrijft omdat die ook voorkomt in *oorlogsvloot; dorpsschool; stationschef* e.a.

+Regel van de analogie.

De spelling van de teg. tijd, onvoltooid, enkelv. der werkwoorden, waarvan de stam op *d* eindigt (worden, houden etc.) berust ook op analogie. Men schrijft in *hij wordt, houdt* enz. een *t* achter de stam, naar analogie der vormen *hij loopt, valt*, waar men de *t* hoort en schrijft.

+ § 246.

Nu en dan houdt men zich niet aan de bovenvermelde regels, maar volgt het *gebruik*, zoals in de spelling *thans* (te-hand-s), waarin men de vroegere *h* wél, maar de *d* niet schrijft. Ook schrijft men *alleen* (= al-een) naast *aloud*.

+Gebruik.

Klinkerspelling.

§ 247.

De gedekte *a, e, o* en *u* schrijft men met het enkele teken: *vat, pot, ster, bed, hok*.

+ De vrije *a, e, o* en *u* schrijft men in gesloten lettergrepen met het dubbele teken: *raaf, been, rood, uur*.

+a, e, o en u.

In open lettergrepen schrijft men de vrije *a, e, o* en *u* met het enkele teken; *dagen; benen, fluwelen, redeneren, leraar; belonen, bonen, groter, meedogend; vuren*.

Opmerkingen: 1°. In *paatje* (verkleinw. van *pa*) *slaatje, laatje, strootje, zootje, canapeetje, parapluutje* enz. schrijft twee *a's, e's, o's* of *u's* op 't eind van een lettergreep, om verkeerde uitpraak te voorkomen.

2°. In de woorden *goochelen, goochem* en *loochenen*, als-

mede in hun afleidingen en samenstellingen schrijft men de vrije *o* op 't eind van een lettergreep met het dubbele teken, om verkeerde uitspraak te voorkomen (vgl. *rochelen*, *bochel* e.a)

3°. In woorden als *mooie*, *strooien*, *bloodaard*, *snoodaard*, *leeuwen*, *eeuwig*, *wreedaard*, hebben we een gesloten lettergreep; daarom dubbele *ee* en *oo*.

+ § 248.

+Vrije *e* in *zee*, *mee* enz.

De vrije *e*, *aan 't eind van een woord*, alsmede in de afleidingen en samenstellingen van die woorden, wordt met het dubbele letterteken geschreven, dus: *zee*, *mee*, *twee*, *wee*, *vee*; *zeeslang*, *meenemen*, *tweede*, *weeïg*, *weemoedig*, *veedief*.

Opmerkingen: 1°. In vreemde woorden: *abonné*, *habitué*, *canapé* e.a. schrijft men de vrije *e* met één letterteken.

2°. *Tweede* is een afleiding van *twee*.

Mede, *rede*, *trede*, *vrede* zijn echter geen afleidingen van *mee*, *ree*, *tree*, *vree*. Deze laatste woorden zijn door samentrekking uit de eerste gevormd. Men schrijve dus: *medenemen*, *meenemen*; *vredelievend*, *vreelievend*, enz.

3°. In enkele samenstellingen treffen we woorden op *ee* aan, waarvan het simplex niet meer voorkomt. Hier schrijve men: *ee*; bv. *leewater*, *deemoed*, *meekrap*, *sleedoorn* (dial. *slee* = stroef.)

4°. Plantkundige namen schrijve men met *ee*: *ranunculaceeën*, *rosaceeën*.

§ 249.

Eigennamen en daarmee gelijk te stellen plaatsnamen worden niet overeenkomstig de regels der compromisspelling geschreven.

Opmerkingen: 1°. Voor eigennamen spreekt het vanzelf, dat ze onveranderd blijven: *Ooverbosch* blijft zo.

+ 2°. Plaatsnamen worden pas volgens de compromis-spelling geschreven, als die namen officieel omgespeld worden.

+Plaatsnamen

Tot nader order schrijven we dus: *Heerenveen*, *Oudenbosch*, *Waterloo*, *Hoenderloo*.

3°. Straatnamen worden volgens de regels der compromisspelling geschreven: *Leidseplein, Herengracht, Fransestraat*. Ook adjectieven, van aardrijkskundige namen afgeleid: *Nederlands-Indië, Padangse* bovenlanden.

Van plaatsnamen op-sch worden adjectieven met-sch gevormd: *Bossche-koek*.

4°. Namen (vertaalde) van vreemde landen en steden worden volgens de compromis-spelling geschreven: *Wenen* (Wien) *Duitsland, Verenigde Staten, Rode Zee, Brits-Indië* enz.

§ 250.

Men lette op de deelwoorden naast de verleden tijd: men *verbreedde* de straat; de *verbrede* straat; hij *kleedde* zich, de *geklede* jas; men *pootte* de bonen, de *gepote* bonen; hoe *heette* hij, hij is aldus *geheten*.

+ § 251.

⁺*i en ie.*

I en ie.

De gedekte klinker schrijft men met het teken *i*: *pit, dik*. De vrije klinker schrijft men in gesloten lettergrepen met het teken *ie*: *lied, hier, niet, republiek*.

Uitzondering: Men schrijft de vrije klank met het enkele teken *i* in de uitgang *-isch*: *Frankisch, afgodisch*.

De vrije klinker schrijft men in de open lettergrepen van inheemse woorden met *ie*: *dienen, kiezen, verdrietig, wielewaal*.

In open lettergrepen van *bastaardwoorden* schrijft men soms *i* en soms *ie*. En wel *ie*:

1°. op het *eind* van een *bastaardwoord*: *melodie, reliquie, genie, evangelie*;

2°. in het meervoud van deze woorden, indien de hoofdtoon op de *ie* valt: *melodieën, reliquieën, genieën* enz. Maar: *tragediën, evangeliën* enz.;

3°. in afleidingen van woorden op *-ief, -iek, -iet*, als de hoofdtoon op de *ie* valt: *tarieven, fabrieken, Israëlietisch*.

Maar: *Israëlitisme, republikeins, fabrikant* enz.

Opmerkingen: 1°. Men lette op de spelling met *i*

van woorden als: *provisie, missive, notitie, visite, pyramide*.

2°. In *bijzonder* (bizonder), *grijnen* (grienen), wordt de *ie*-klank zowel door *i* (*ie*) als door *ij* aangeduid.

+ § 252.

+ *oe en eu.*

De spelling van de klinkers *oe* en *eu* levert geen moeilijkheden op. Alleen zij men er op verdacht dat het teken *eu* in een aantal vreemde en bastaardwoorden dient om de *ui*-klank voor te stellen: *propaedeutisch, eureka, eugenese* enz.

Spelling van de tweeklanken.

+ § 253.

+ *ei en ij.*

ei en *ij*. De tekens *ei* en *ij* duiden dezelfde klank aan. *Ei* schrijft men:

1°. in de achtervoegsels *-heid, -lei* en *-teit*: *lieftalligheid, velerlei, absurditeit*;

2°. in woorden waarin de *ei*-klank uit *ag* of *eg* is ontstaan. B. v. *meid* (maagd), *teil* (tegel), *gezeid* (gezegd);

3°. in aan het Frans ontleende woorden, wanneer deze in die taal geen *i*-klank hebben: *feit* (fait), *lakei* (laquais), *pastei* (pâté), *porselein* (porcelaine) enz.

Let verder op de woorden: *feil* (fout), *beitel, steiger, balein, steil* (het bijv. naamw.), *weids, uitweiden*.

§ 254.

IJ schrijft men:

1°. in sterke werkwoorden: *bijten, strijden, rijden, lijden*.

Uitzondering: *scheiden*;

2°. in aan het Frans ontleende woorden, wanneer de oorspronkelijke taal *i* heeft. B. v. *andijvie* (endive), *anijs* (anis), *verbrijzelen* (briser), *fijn* (fin) enz.

Let verder op de woorden: *fijt* (zweer), *ijk* (merkteken), *stijl* (manier), *vijl* (werktuig), *dozijn, bijt* (in 't ijs), *neervlijen*, in 't *gevlj* komen.

O p m e r k i n g . Wie Fries of een Oostel. dialect kent, kan de zo goed als algemene regel toepassen, dat dial. *ie*-klank = *ij* en dial. *ei*- of *è*-klank = *ei*.

§ 255.

Au en ou.

De tekens *au* en *ou* duiden dezelfde klank aan.

+ *Au* schrijft men o.a. in *gauw, nauw, klauteren, snauwen, wauwelen, knauwen, kauw* (peul), *dauw*.

+ *au en ou.*

Ou in *kouw* (kooi), *vouw, spouwen, kouter, douwen*, enz.

§ 256.

De spelling van de andere tweeklanken: *ai* (tussenwerpsel), *aai* (b.v. *zwaaien, aanwaaiing*), *ui, oei* (b.v. *loeien, vergroeiing*), *ooi* (b.v. *hooien, voltooiing*) *eeu(w)* (b.v. *leeuwen*) en *ieu(w)* (b.v. *vernieuwen*) levert weinig moeilijkheden op.

+ § 257. De onduidelijke klinker.

+ Onduidelijke klinker.

De onduidelijke klinker wordt meestal aangeduid door het letterteken *e*. B.v. vader, beginnen, Zaterdag.

Door *i* vóór *g, k, ng, nk*: *zondig, akelig; havik, monnik, hinniken; koning, lening; koninkrijk, harinkje*.

Vóór *s* soms door *e*, soms door *i*: *tantes, groentes, hommeles, alles, luiwammes, Johannes, dreumes, (meerv. dreumesen); vonnis (meerv. vonnissen), commissaris (meerv. commissarissen)*. Vgl. § 269.

Door *ij* (in de uitgangen *-lijk* en *-lijks*): *gewoonlijk, dagekijks*.

Door *u* in enige plaatsnamen: *Dokkum, Gorkum, Bussum* (de door *u* aangeduide klinker is *niet* onduidelijk in *Hilversum* en *Blaricum*).

Door *o* in *Stavoren* (spreek uit: *Staveren*).

Door een ' in: 't, 'n.

Spelling van de medeklinkers.

+ § 258.

+ *p, b, v, f.*

Spelling van de *b, p, f, v, w*.

Hierbij valt te letten op de spelling *tob, tobje*, naast het meerv. *tobben* (om de gelijkvormigheid). Daarentegen wordt in *dief, dieven; zalf, zalven* de uitspraak nauwkeurig weergegeven (in *strijd met* de gelijkvormigheid). Evenzo in

verderfelijk, sterfelijk, begrafenis. De uitgangen *-lijk* en *-nis* verscherpen de voorafgaande *v* tot *f*; ook *d* tot *t* en *z* tot *s* (zie § 259: *beeltenis*, *verbintenis*) *vreselijk*.

Naast *vonkelen* (in letterlijke zin) en *ontvonken* spelt men *fonkelen* (figuurlijk) en *fonkelnieuw*.

⁺ Naast *wr* hoort men niet zelden *vr*: *wraak* (*vraak*), *wreed* (*vreed*) enz. In *erwt* schrijft men een *w* die niet in het woord wordt gehoord.

⁺*w.*

§ 259.

Spelling van de *d*, *t*; *s* (*sch*), *z*.

⁺ *D* en *t*. Let op *paard*, *paardje* naast *paarden*; (vgl. *reis* naast *reizen*).

Ook in de woorden op *-aard* en *-erd* wordt de *d* als slotmedeklinker geschreven: *lafaard*, *flauwerd*, *dikkerd*.

⁺*d en t.*

Men spelt *kruid* als een gewas, en *kruit* als een poeder bedoeld wordt. Dus ook *rattenkruit*. - Naast *Brabant*, *Brabander*; *bijdehand* - *bijdehante*.

Met een *d* spelt men: *gids*, *sinds*, *ginds*, *reeds*, *loods*; maar gewoonlijk schrijft men een *t* voor de *s*: *koets*, *knots*, *mits* enz. Ook spelt men met *t*: *verwanten*, *gezanten*, *ritmeester*, *litteken*, *beeltenis*, *verbintenis*. (zie voor deze laatste woorden § 258).

Ofschoon in *Kerstdag*, *Kerstmis*, *Kerstfeest* veelal geen *t* wordt uitgesproken, wordt ze in de genoemde woorden geschreven.

De *t*-klank van *thans*, *althans*, *thuis* en van bastaardwoorden als *thee*, *theater*, *theologie* enz. spelt men met *th*. Maar men schrijft *nochtans* en *Drente*.

⁺ *S* (*sch*) en *z*.

Let op de spelling *enigszins*, *anderszins*, *geenzins*, *veelszins*.

⁺*s. z, sch.*

De scherpe sisklank van *zestig*, *zeventig*, *een en zestig*, *acht en zeventig* wordt met *z* geschreven. In *zes* en *zeven* is de beginklank zacht.

Met *z* schrijft men pelzen, bunzing. *Vlees* heeft het meerv. *vlezen*.

+ § 260.

+ -isch

De klank *s*, wordt geschreven met het letterteken *s*, uitgezonderd in het achtervoegsel *isch* (§ 244). Men schrijve dus: een *hese* stem, *fris* weer, met *Pasen*, *vissen*, *ruisen*, *boers*, *weidse* titels; *Duits*, *Chinese* rovers, *Franse* schoenen, *Lombardijse* vlakte, *Bredase*, *weergase* enz.

Verder: *logisch*, *komisch*, *egoïstisch*, *Indisch*.

Opmerking: 1°. Ook in *Balisch*, *Kedirisch*, waar eigenlijk geen achtervoegsel *isch* staat, spelt men *-isch*.

Overschie, *Krommenie* worden als adj. natuurlijk *Overschiese*, *Krommeniese* (let ook op het accent).

2°. Woorden als *schrijven*, *schrik*, *verschrompelen* worden in beschaafd Nederlands verschillend uitgesproken. Velen doen een *ch* vóór de *r* horen, anderen niet. Men schrijft *sch*.

+ § 261.

+ s of z.

Men hoort de losse *z* in: *gemzen*, *bonzen*, *suizen*.

Daarentegen de vaste *s* in: *dansen*, *kousen*, *pausen*, *bruisen*, *kruisen*, *walsen*, *kransen*, *versagen*. De spelling richt zich hier naar de beschaafde uitspraak.

Men schrijft *te zamen* (ofschoon hier gewoonlijk een vaste *s*-klank gehoord wordt), maar *samen* (zonder *te*); *Zij waren te zamen*. - *Zij gingen altijd samen*. - *Samenkomst*.

Een losse *z* (volgens de uitspraak) in: *verzamelen*, *inzamelen*, *gezamenlijk*.

De *s*-klank wordt (om de gelijkvormigheid) in *zestig*, *zeventig* door een *z* aangeduid.

+ § 262.

+ l, ll.

Men lette op de schrijfwijze van de woorden *hemeling*, *edeling* naast *adellijk* en *middellijk*.

Vergelijk ook *alleen* met *weleer* en *aloud*.

+ § 263.

+ n.

Aan het eind van *allerwegen*, *halverwegen* en *bezijden* schrijft men een *n*.

+ § 264.

+ g, ch.

Spelling van *g* en *ch*.

Men schrijft *berg*, *bergje* naast *bergen* om de gelijkvor-

migheid, ofschoon de slotmedeklinker van *berg* stemloos is.

Eveneens *gebergte*, *hoogte* naast *bergen*, *hoge*.

Men lette op de spelling van *beweeglijk*, *draaglijk*, *ontzaglijk*, *heuglijk*, *genoeglijk*, *werktuiglijk*, *walgljik*, waarin men de stemloze klank met *g* schrijft, maar de onduidelijke klinker voor de uitgang *lijk* niet in de spelling aanduidt. Daarentegen wordt die onduidelijke klinker wel geschreven in de woorden *mogelijk*, *degelijk*, *dagelijks*, die een zachte *g*-klank hebben.

Met *ch* schrijft men *richel*, *tichel*, *hachelijk*, *loochenen* (vergelijk *logenstraffen*).

+ Het bijwoord *nog* (dat betekent ‘daarbij, daarenboven’) spelt men met *g*, het voegwoord *noch* (‘niet’) met *ch*.

+ **nog noch.**

+ § 265.

Ng en *nk*.

+ **ng, nk.**

Wordt na *ng* een *k*-klank ingelast, dan duidt men, evenals b.v. in de woorden *bank*, *flink*, *dronk* enz. de klanken *ngk* aan door *nk*: *jonkheid*; *sprinkhaan*; *gevankelijk*; *kettinkje* enz.

+ § 266.

Sj.

+ **sj.**

Men spelt *sjofel*, *sjouwen*, *sjorren*, *sjees*, *sjerp*. (Ook *meisje*, *sijsje*, *zusje* enz.).

Diezelfde klank wordt met *stj* gespeld in *vestje*, *beestje*, *kastje*, enz. (waarin men een *t* schrijft om de gelijkvormigheid: *vestje* van *vest* enz.); met *sch* in *schacheren* (ook *sjacheren*), *Schach* (van Perzië, ook *sjah*), en met *ch* in *chinaasappel* (van *China*, **niet** van *Messina*), (meest *sinaasappel*), *chirurgie*, *charade* enz.

De stemhebbende *sj* (*zj*) duidt men in bastaardwoorden veelal aan door *g* (*bougie*, *rage*).

+ **Verdubbeling van medeklinkers.**

§ 267.

+ **Verdubbeling van medeklinkers.**

Men maakt in de spelling geen verschil tussen enkele en dubbele medeklinkers *om verschil van uitspraak*

tussen die medeklinkers aan te duiden: de *p* in *knapen* wordt uitgesproken als de *p* in *scheppen*. Maar men verdubbelt een medeklinker (in de spelling!) om te kennen te geven dat de voorafgaande *klinker* gedekt is: *tobben*, *padden*, *treffen*, *leggen*, *hokken*, *vallen*, *kammen*, *binnen*, *koppen*, *sarren*, *passen*, *putten*.

Opmerkingen. 1°. De *v* en de *ch* verdubbelt men niet, al is de voorafgaande klinker gedekt: *grove* (uitgesproken *grove* en *grovve*); *lachen*, *pochen*, *richel*.

+ § 268.

Na een vrije klinker of een tweeklank verdubbelt men de medeklinker niet; waarop men vooral te letten heeft bij de *s*: *geselen*, *vreselijk*, *pausen*, *IJsel*, *Pruisen*.

⁺Na een vrije klinker geen verdubbeling.

+ § 269.

Ook na de onduidelijke klinker wordt de medeklinker niet verdubbeld. Dus *engelen*, *dreumesen*, *haviken*, *perziken*, *Dokkumer*.

⁺Na de onduidelijke klinker geen verdubbeling.

Uitzondering: de *s* van de woorden op *-is* wordt in 't meervoud wèl verdubbeld, b.v. *vonnissen*, *notarissen*, enz.

+ § 270.

Het kan gebeuren dat ten gevolge van vervoeging, afleiding of samenstelling, twee gelijke medeklinkers naast elkander komen te staan. Van verdubbeling in de zin die wij hiervoor aan het woord hechtten, is dan geen sprake; en derhalve kunnen die twee gelijke medeklinkers zeer wel onmiddellijk op een vrije klinker, een tweeklank of een onduidelijke klinker volgen; hij *haatte*, *smeedde*; *verglaassel*, *aannemen*, *kookkachel*, *kijkkast*, *gouddorst*, *verregen*, *middellijk*, *adellijk*, enz.

⁺Twee gelijke medeklinkers naast elkaar.

Opmerking. Bij overtreffende trappen laat men de *s* van de uitgang *-st* of *-ste* weg, als het grondwoord op het letterteken *s* eindigt (vergel. § 223): *boos*, *boost*; *dwaas*, *dwaast*; *wijs*, *wijste*; *fris*, *friste* enz.

+ Het aaneenschrijven van woorden.

§ 271.

+ Aaneenschrijven van woorden.

Eigenlijk dienden alle woorden die naar hun betekenis samen koppelingen zijn, aan elkander te worden geschreven. Over 't algemeen geschiedt dit ook, maar in sommige gevallen is het gebruik met de regel in strijd. Zo schrijft men in één woord *mijnheer*, in twee *mijne heren*; in één *dezelfde*, in twee *een zelfde*; in één *tegelijkertijd*, in drie *te goeder ure*; in één *vragenderwijs*, in twee *ouder gewoonte*.

Men lette nog op het volgende:

1°. Samen koppelingen met *honderd* worden aaneen, met *duizend* van elkaar geschreven: *achttienhonderd*, *vijf duizend*.

2°. Titels, beginnende met: *wel-*, *zeer-*, *edel-*, *hoog-*, schrijft men aan elkaar: *Weledelgeboren*, *Zeergeleerd*, *Edelachtbaar*, *Hoogeerwaard* enz.

3°. Ook schrijft men in één woord: werkwoorden, samengesteld met een bijwoord, b.v. *aaneenhechten*, *doorvoeren*, *uitkomen*, *weggaan*.

4°. Werkwoorden, verbonden met zelfst. naamwoorden of bijwoorden, worden aaneengeschreven als de betekenis gewijzigd is en wij derhalve met samen koppelingen te doen hebben. Voorbeelden: *ademhalen*, *aderlaten*, *huishouden*, *snelschrijven* (stenograferen) enz.

5°. Verder schrijft men aaneen partikels als *ternauwernood*, *middenin*, *hierdoor*, *waarvan*, *integendeel*, *niettegenstaande*, *rondom* enz.

Het koppelteken.

+ § 272.

+ Koppelteken.

Het *koppelteken* wordt gebruikt:

1°. Om aan te duiden dat een bepaling alleen betrekking heeft op het eerste lid van een samenstelling: *Beiersbierbrouwerij*, *oude-mannenhuis*, *St.-Jansdag*, *zilveren-huwelijksgeschenk*.

2°. Tussen delen van samengestelde titels: *adjunct-inspecteur*, *luitenant-ingenieur*, *candidaat-notaris*. (Ook in samen-

voegingen als: de *dichter-schilder* Van Looy, de *schoenmaker-wethouder* Dirksen enz.).

3°. In aardrijkskundige namen die uit een bijvoegl. naamw. en een eigennaam bestaan: *Zuid-Holland*, *Klein-Azië*, *Groot-Brittannië*. De bijv. naamwoorden, van die aardrijkskundige namen afgeleid, hebben geen koppelteken: *Zuidhollands*, *Kleinaziatisch*.

4°. In woordverbindingen als *Cayenne-peper*, *Berlijnsblauw*, *Indo-Europeaan*.

5°. Tussen woorden die in een bepaald geval zeer nauw met elkaar verbonden zijn: Hij verveelde mij met z'n eeuwig *maar-zegt-u-eens*. - Ze kwam aan met een klacht van *waar-ben-je-me*.

6°. Wanneer men in een bepaald geval de aandacht op elk der delen van een samenstelling of afleiding vestigen wil. B.v. een *ten-toon-stelling* in de ware zin van het woord; *ge-denken*, niet *be-denken*.

Tussenletters in samenstellingen.

+ § 273.

Dikwijls wordt in de spelling een *n* als tussenletter geschreven, die in de uitspraak niet voorkomt (vgl. § 207).

Men schrijft die *n* o.a.:

1°. Wanneer het 2e lid van de samenstelling met een klinker, een tweeklank of een *h* begint: eendenei, pennenhouder, bruggenhoofd (maar tarweoogst).

2°. Wanneer het eerste lid meervoudige betekenis heeft: koekenbakker, sterrenkunde, zedenleer, eikenbos.

3°. Wanneer het eerste lid een persoonsnaam is, die een gehele stand of groep aanduidt: matrozenpak, boerenwoning, vrouwennaam, mannentaal.

+ *n* als tussenletter.

+ § 274.

De *s* wordt ingelast, ook al begint het tweede lid van de samenstelling met *s*, wanneer in analoge (overeenkomstige) gevallen een *s* als tussenletter voorkomt: officiers-

+ *s* als tussenletter.

sabel (vergel. officiersrang), fabrieksschoorsteen (vergel. fabrieksmerk) (zie § 245).

Opmerking. 1°. Wie zich met het al of niet schrijven van de verbindings-*n* en -*s* strikt aan de voorgeschreven spelling wil houden, dient (vooral voor de *n*) gebruik te maken van een woordenlijst.

+ § 275. Spelling van bastaardwoorden.

+Bastaardwoorden.

Bastaardwoorden zijn woorden die gedeeltelijk vreemd zijn gebleven, gedeeltelijk Nederlands zijn geworden. Zeer dikwijls is de *uitgang* van het woord vernederlandst, en dan wordt die uitgang op Nederlandse wijze geschreven.

Voorbeelden:

Advocaat, biograaf (biographie), fotograaf (photographie), kwaliteit, microscoop, locomotief, soeverein enz.

+ § 276.

+Komedie - comédie.

Men onderscheidt *dokter* (geneesheer) van *doctor* (titel), *komedie* (schouwburg) van *comédie* (blijspel), *kommies*⁺ (belastingbeambte aan de grenzen) van *commies* (ambtenaar b.v. bij de posterijen of op het stadhuis), *lokaal* (vertrek) van *locaal* (plaatselijk), *kritiek* (hachelijk) van *critiek* (beoordeling).

+Dokter - doctor.

De spelling van de bastaardwoorden moet verder door het gebruik worden geleerd. Wat de *i* betreft, zie § 251.

Het deelteken.

+ § 277.

+Deelteken.

Men gebruikt het deelteken (trema) om aan te duiden dat twee in één woord op elkaar volgende klinkers tot verschillende lettergrepen behoren.

Het deelteken wordt geplaatst op de klinker waarmede de nieuwe lettergreep begint. B.v. *naäpen*, *zeeën*, *drieëenheid*, *coëfficiënt*, *poëzie*, *coöperatie*, *traliën*, *altruïsme*, *zoëven*, *copiëren*, *officiële* enz.

Opmerkingen: 1°. Waar de twee op elkaar volgende klinkertekens in het Nederlands geen klinker of tweeklank kunnen aanduiden, bestaat er geen reden om een deelteken te plaatsen: *beamen*, *luxeartikelen*, *zoals*, *gymnasium*.

2°. Het gebruik wil dat de *u* van de uitgang *-um* geen deelteken krijgt: *petroleum*, *linoleum*. Evenmin de *e* in *fraaie*, *mooie*, *luie* enz.

Hoofdletters.

+ § 278.

+Hoofdletter.

Met een hoofdletter schrijft men:

1°. de eerste letter van het woord waarmee de zin begint.

Opmerking. Is het eerste woord het verkorte *'t*, *'n* of *'s*, dan krijgt het volgende de hoofdletter: *'t* Gevaar was geweken. - *'t* Regende. - *'n* Grote teleurstelling. - *'s* Avonds.

2°. Eigennamen: Vondel, Wagner, De Witt, Van den Bosch, Te Winkel, Van Voorst tot Voorst.

3°. Bijvoegelijke naamwoorden van eigennamen afgeleid: Amerikaanse, Duitse, Friese, Saksische.

4°. De voornaamste woorden van een titel of opschrift: De Ridders van het Oosten. - Prentenboek voor Zoete Kinderen. - Het Gouden Hoofd.

5°. Hoofdwoorden in titels: Weledelgeboren Heer, de Hoge Raad.

6°. Veelal ook het woord *U* in brieven.

Leestekens.

+ § 279.

+Punt.

Men plaatst een punt om een rust aan te duiden aan het eind van een oordelende zin. Verder ook achter opschriften en na afkortingen (m. i. = mijns inziens; b.v. = bij voorbeeld; d.i. = dat is).

+ § 280.

+Vraagteken.

Men plaatst een vraagteken na directe vragen.

B.v. Hoe laat is het? - Wie loopt daar? (Niet achter indirecte vragen als: hij vroeg mij *wie het gezegd had*).

+ § 281.

+Komma.

Men plaatst in het algemeen een komma om aan te duiden dat bij het spreken of voorlezen een ogenblik gewacht moet worden, zonder dat de zin uit is. Het aanwenden van komma's staat dus in 't nauwste verband met de rythmus van de zin. B.v.: De jongen die daar loopt, heeft laatst een kind uit het water gehaald. - Wat laf, om zo'n ouden man te sarren. - Ik sprak wel tegen hem, maar hij hoorde mij niet. - Ja, 't was een beste brave kerel.

+ § 282.

+Kommapunt.

Men plaatst een *kommapunt* om een rust aan te duiden, langer dan die door een komma, korter dan die door een punt wordt te kennen gegeven. B.v. Het is niet waar wat hij zegt; toch geloof ik niet dat hij opzettelijk onwaarheid spreekt.

+ § 283.

+Dubbele punt.

De *dubbele punt* geeft te kennen dat een verklaring, een aanvulling of een aanhaling (citaat) volgt. B.v. Er zijn in ons land drie soorten van slangen: ringslangen, gladde slangen en adders.

+ § 284.

+Aanhalingstekens.

Aanhalingstekens dienen om aan te duiden dat men iemands woorden letterlijk weergeeft. Bijvoorbeeld: Hij telegrafeerde: 'Ik kom morgen'.

+ § 285.

+Gedachtestreep.

De *gedachtestreep* duidt een lange rust aan, soms in een zin, soms er na. B.v.: De zaak was uitstekend geregeld, maar - onverwachts kwam er een kink in de kabel.

+ § 286.

+Beletselteken.

Het *beletselteken* geeft een plotseling afbreken te kennen; ook een lange rust. B.v.:
Vindt u goed dat ik ga? Of...

+ § 287.

Haakjes duiden aan dat een of meer woorden buiten het zinsverband staan. B.v.:
Men weet dat de zogenaamde vaste sterren (zonnen) zich óók bewegen.

+ **Haakjes.**

+ § 288.

Het *klemtoonteken* wijst er op, dat er een sterke nadruk moet vallen op een woord of lettergreep. B.v.: Als dát waar is....! - Maar het is toch niet mógelijk? -

+ **Klemtoonteken.**